



PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM  
BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KAR

# A PLETYKA PSZICHOLÓGIÁJA

Doktori (Ph.D.) értekezés

**SZVETELSZKY ZSUZSANA**

TÉMAVEZETŐ: **PROF. DR. LÁSZLÓ JÁNOS**

PSZICHOLÓGIA DOKTORI ISKOLA  
SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA PROGRAM

2010

## TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék .....	2
Bevezetés .....	4
1. A pletykakutatás a társadalomtudományokban .....	6
1.1. Az evolúciós pszichológiai megközelítés .....	6
1.1.1. A gender-kérdés a pletykakutatásban .....	8
1.2. Az antropológiai megközelítés .....	10
1.3. A kulturális epidemiológiai megközelítés .....	18
1.3.1. A kulturális járványtani elméletek hatása a pletykakutatásra .....	18
1.3.2. A pletyka transzformációja .....	24
1.4. A szociológiai megközelítés .....	29
1.5. A szociálpszichológiai megközelítés .....	31
1.6. A narratív pszichológiai megközelítés .....	36
1.7. Szervezetpszichológiai megközelítések .....	42
1.8. Kommunikációelméleti megközelítés .....	48
1.8.1. Az általános kommunikációelmélet és a pletyka .....	48
1.8.2. Rokon műfajok: a pletyka fogalmának jelentésmódosulása .....	50
1.8.3. Jelentésmódosulás a pletyka kulturális evolúciójában .....	53
1.8.4. A pletyka és a tömegkommunikáció .....	55
2. A pletyka társadalomtudományi meghatározásai .....	59
2.1. A szociológiai definíciók .....	59
2.2. Az irodalomelméleti definíciók .....	61
2.3. A pszichológiai definíciók .....	65
2.4. Szociálpszichológiai definíciós kísérletek .....	66
2.5. A kommunikációelméleti definíciók .....	71
2.6. A pletyka definíciója .....	74
3. A pletyka bemutatása irodalmi szövegekben .....	79
3.1. A pletyka a historikus szövegekben .....	79
3.2. Szólások, közmondások, aforizmák .....	83
3.3. Mitológiák és szent iratok .....	84
3.4. Mesék és legendák .....	86
3.5. Szépirodalom .....	87
3.6. Publicisztika .....	93
4. A pletykakutatás módszertana .....	97
4.1. A pletyka és a hálózati gondolat .....	97
4.1.1. Etimológiai adalékok a hálózati gondolathoz .....	97
4.1.2. A pletyka és a hálózatok .....	97
4.1.3. Hálózattudat és vizualitás .....	98
4.2. A pletykakutatás eszköze: a narratív network-interjú .....	98
4.2.1. A narratív network-interjú módszertani forrásai .....	98

4.2.2.	A módszertanról és a várható eredményekről.....	102
4.2.3.	A narratív network-interjú alanyai: a hub-ok, a hálózatok csomópontjai.....	103
4.2.4.	A narratív network-interjú alkalmazásának gyakorlati aspektusai .....	104
4.2.5.	A komplex módszertan alkalmazásáról .....	108
4.2.6.	A kutatások körülményeiről.....	110
4.3.	Következtetések .....	112
4.3.1.	Általános bevezető a következtetésekhez .....	112
4.3.2.	A pletyka funkciói a településeken .....	113
4.3.3.	A szervezeti pletyka funkcióiról .....	117
5.	Összefoglalás .....	127
	Köszönetnyilvánítás.....	133
	Irodalom.....	134

## BEVEZETÉS

Disszertációm témája a pletyka témakörében végzett, elsősorban a jelenség definíciójára vonatkozó szociálpszichológiai kutatás, és az ehhez kapcsolódó szakirodalmi áttekintés. A pletyka mind a szakmai, mind az általános megítélés tekintetében olyan jellemzőkben bővelkedik, amelyek a szociálpszichológiai megközelítés kiemelt jelentőségét igazolják. Arra kísérek meg választ adni, hogy az egyes tudományágak meghatározásainak, valamint a közelmúltig lezajlott, a pletykához hangsúlyosan kapcsolódó kutatásoknak milyen elemeik vannak, s a különböző megközelítések átfedései és eltérései miben ragadhatók meg. Disszertációmban kísérletet teszek egy olyan, tudományosan megalapozott definíció megalkotására, mely alkalmas a pletykának, mint a vizsgálat tárgyának diszciplináris elhelyezésére és további kutatásoknak is alapjául szolgálhat. A pletyka kutatásának fejlesztéséhez szükség van a módszertani elemek folyamatos fejlesztésére is: ehhez szeretnék hozzájárulni a pletykához kapcsolódó tipikus fogalomkörök bemutatásával és elemzésével, továbbá a narratív interjú technikai eljárásából fejlesztett narratív network-interjú módszertani elemének leírásával.

A téma, a pletyka bár napjainkban már sok diszciplína által megközelített, ám eltérő mélységben meghatározott és vizsgált jelenség. Bemutatásában, definíciójában és a kutatási kérdések vonatkozásában is ellentmondásokban gazdag területről van szó, ahol a meghatározás és a kutatási módszertan fejlesztése azért jelentős, mert a vizsgálat tárgya egyetemes és komplex jelenség. Az emberiség kommunikációjának evolúciójához kapcsolódó történetében a könyvnyomtatás elterjedése után jelentésmódosulást figyelhetünk meg a pletyka kulturális evolúciójában, s ez is a meghatározásnak a modern pletykafunkciókhoz kötődő kialakítását indokolja.

A pletykakutatás területén a legtöbb kérdést felvető problémakör az elemzés mód kiválasztása, valamint a fogalmi apparátus kérdése. A pletykakutatás, körültekintően fogalmazva, ma köztes társadalomtudományi kutatási iránynak tekinthető. Az iránnyal kapcsolatos bizonytalanságot jelzi a komparatív kutatások alacsony – bár növekvő tendenciát mutató - száma, s az is, hogy egyelőre kevesen hivatkoznak egymásra a kutatási eredmények értékelésekor, összefoglalásakor. Jelenleg még mindig ellentmondásos a fogalomrendszere, s ez mindenekelőtt a tárgy definíciója körüli interdiszciplináris tisztázatlanságból fakad. Másképpen definiálja a pletykát a szociálpszichológia, a szocioló-

gia, a pszichológia, az antropológia, a humánetológia, a nyelvészet, a filozófia stb., és a különböző definíciók kapcsán eltérő metodológiák alakulnak ki, keverednek.

A fentebb felsorolt tudományágak némelyike sztenderd kutatásainak melléktermékeként mutatja be és elemzi a pletykát: ez a megközelítésmód fontos és érdekes ismeretek leírásához és közzétételéhez vezet, de egyfelől nem támogatja a pletykakutatás egységes nyelvének és módszertanának kialakítását, másfelől a tárgyat mindig egy magasabb rendűnek ítélt viszonyrendszer alárendelt elemeként elemzi, s így az adott kutatás primer fókusza sokszor determinálja a pletyka-releváns kutatási eredményeket.

A későbbiekben külön ejtek szót a pletykakutatás kísérleti technikáiról is, noha már most fontosnak tartom leszögezni, hogy a társas jelenségek, a társas élet mintáinak a feltárása nem a kísérleti technikák szofisztikálásával ragadható meg. A pletykakutatásban a kísérlet veszélye ráadásul, hogy dekontextualizált ingereket teremt, illetve dekontextualizált individuumokkal kíván dolgozni. Holott a pletyka tere a létező természetes csoport (Gluckman 1963:313 és Elias 2001), emiatt meghatározója a lokalitás, amely nélkül a pletykaalanyoknak nincs értelmezési tartományuk a pletykára vonatkozólag.

A pletykakutatásnak alapvetően a definíciós problematikához kapcsolódó nehézsége, ám ezen belül önálló témakörként megjelenő problémája, hogy sok kutató egységesen pletykának tekinti a közéleti, pletykajellegű híreket és a személyes pletykákat (maguk is gyakran, következtetlenül szinonimaként használva a pletyka, az információ és a hír kifejezéseket). Vagyis, ugyanolyan kommunikációs aktusként értelmezik a pletykalapok által társadalmi szinten közvetített, sokak által ismert emberekről szóló híryanagokat, mint a kisközösségek lokálisan értelmezhető pletykáit. Álláspontom (Szvetelszky 2002) szerint a pletyka meghatározásakor a tömegkommunikáció híreinek egyik csoportja sem (a pletykalapok hírei sem) tekinthető pletykának. Erről az eltérő kutatói megközelítésekkel taglalt kérdésről később, a kommunikációelméleti megközelítések kapcsán írok dolgozatomban.

Az afféle kijelentések tehát, hogy *„az emberek pletykázkodásának mégis jelentős hányadát teszi ki sorozatok eseményeinek kibeszélése, a színészek, énekesek, politikusok magánéletének részletei, és habár témában eltérőekről, de a sztereotípiákkal ellentétben a férfiak épp úgy megbeszélnek a legújabb pletykákat a kedvenc csapataikról”* (például Szakács 2008: 14) mindaddig problematikusan értelmezhetők, emiatt további kutatások szolgálatába sem állíthatók, amíg nincs egy interdiszciplinárisan elfogadott definíció.

# 1. A PLETYKAKUTATÁS A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOKBAN

## 1.1. Az evolúciós pszichológiai megközelítés

Az evolúciós lélektan szerint lelki jellegzetességeink az evolúció termékei, melyek a vadászó és gyűjtögető életmód több százezer éve alatt alakultak ki. A magatartás a környezethez való alkalmazkodás eszköze, mely a túlélést és a szaporodást szolgálja (Barkow, Cosmides és Tooby, 1992:628). Az evolúciós pszichológia elméletének alapgondolata, hogy a cél modern világunkban is a különböző problémák adaptív megoldása: ennek alapján lehetséges tehát, hogy azok a hasznos mechanizmusok jutnak át a természetes kiválasztódáson és maradnak fenn, melyek az egyén túlélését vagy a szaporodást támogatják (Buss, 1995/2001; Cosmides és Tooby, 1997/2001). Eleinte nem látszott kifejezetten adaptívnak, később azonban az evolúciós pszichológia látókörébe került az empátia és az altruizmus mellett a pletyka is (Bereczkei 2003).

Dunbar az úttörők egyikeként ad evolúciós magyarázatot a pletyka létére, kialakulására, funkciójának kérdéseire. Tévedés lenne azt hinni, hogy a pletykához legalább két emberre van szükség: legalább száznegyvenre – ez Dunbar nexus-száma, amellyel a rendszeres közvetlen kommunikáció szempontjából a még és a már elviselhető nagyságú csoportlétszámot jellemzi. Dunbar nagy sikerű és izgalmas könyve nyomán (Dunbar 1996) a humánétológusok „kurkászó beszélgetésnek” hívják azt a csevegést, amely nem egy konkrét információ megszerzésének vagy átadásának szükségletéből fakad, hanem a „mi újság?”, „hogyan vagy?” kérdésekkel kezdődik, és valójában az érzelmi kapcsolatok megerősítésével folytatódik.

Pléh Csaba összefoglalása alapján (1998) a főemlősök agyméretének fejlődését elemző Dunbar elméletének egyik lényeges pontja, hogy az agyméret növekedésével nő az együtt élő csoportok mérete is. Az ősi állapotban a homo sapiensnél ez a már említett 140 fős csoportokat jelenti, s ez figyelhető meg a mai primitív társadalmakban, faluközösségekben is. Ilyen nagy csoportokban a kurkászó viselkedés, amely a főemlősöknél az agressziót is csökkenti, már nem lehet hatékony – erről a szociálpszichológiai megközelítés kapcsán írok hosszabban. Az agymérettel megnőtt csoportméretnek megfelelően megnőtt a kurkászásra fordított idő is.

Kétségtelen, hogy a nagyobb csoportok előnyt élveznek versenyhelyzetekben. Nagyobb csoportok viszont csak akkor alakulhatnak ki, ha az agyméret is megnő, mert az agynak a feladata a társas kapcsolatok, az azokra vonatkozó minden lényeges információ nyil-

vántartása. A kurkászás során elvileg 3-7-8 fős összetartó csoportok (amelyekben a kurkászásnak köszönhetően alacsony az egymással szembeni agresszió) jelennek meg a „nagy csoporton” belül, és megvédik a csoporttagokat a külső támadókkal szemben.

Dunbar szerint az emberi csoportok létszáma olyan nagy, hogy ha a társasági kapcsolatokat a hagyományos módon szeretnénk ápolni, akkor az ébren töltött időnk több mint negyven százalékát kellene kurkászással töltenünk. Ehelyett az új viselkedésforma, a kurkászó beszélgetés lehetővé teszi, hogy egyszerre többekkel is kurkásszunk, másrészt beszélgetés közben csinálhatunk mást is, ami időmegtakarítást jelent. A nyelv, mint egy új társadalmi összetartó erő mintegy optimalizálja a kurkászás feladatát. Elsődleges funkciója Dunbar szerint ugyanis nem a leírás, de nem is a narráció, hanem a *small talk*, a pletykázkodás, a kapcsolatok „karbantartása” (6-8 fős csoportokban egyszerre többekkel is létesíthetünk kapcsolatot), amely a védelmet és az összetartást biztosítja, a nagy csoporton belüli kisebb csoportok egymás felé irányuló támogatását és védelmét.

Dunbar megemlíti, hogy a kurkászó beszélgetés esetleg valamilyen apró pletykával fejeződik be anélkül, hogy bármilyen közös akció vagy annak szándéka felmerülne. Itt azonban előljáróban szeretném leszögezni, hogy a fecsegés (a *small talk*) és a pletyka között olyan szerkezeti és tartalmi különbségek vannak, hogy a kettő elválasztása elkerülhetetlen.

A csoport tanulásának költsége jelentősen alacsonyabb, mint az egyéné – ez a megállapítás a pletyka esetében is igaz (De Backer és Gurven, 2006). A pletyka segítségével kevesebb erő- és időbefektetéssel sajátíthatunk el stratégiákat, vagy hozhatunk döntéseket. Pletykáikkal a csoportok hozzájárulnak közös értékeik kifejezéséhez és fenntartásához, lehetőséget adnak a csoport belső konfliktusainak kontrollálására és szabályozására (Noon és Delbridge, 1993). S mivel a jó társalgó előnyöket szerezhet, a modern társadalmakban a verbális kommunikáció befolyásolja a párválasztást (Miller, 2000, idézi Bereczkei, 2003), a legfontosabb cél a saját hírnév fenntartása és növelése (Barkow, 1989 idézi Bereczkei, 2003). Ez Goffman *facework*-elméletéhez is kapcsolódik, melyet a pletykakutatás szociálpszichológiai megközelítésénél említék részletesebben, s a társas összehasonlítás kérdéskörét is felveti egyben (Wert és Salovey, 2004).

Barkow feltételezi, hogy a közelünkben előforduló személyekkel kapcsolatos témák a legérdekesebbek a számunkra (Barkow 1992:629), hiszen így tehetünk szert minél jobb pozícióra közösségünkben, s ő is ad egy magyarázatot az ember pletykázkodási hajlamára. A csoporttagok sorsát az is meghatározza, hogy mennyire ismeri a többiek pillanat-

nyi állapotát. Ha jól, akkor nő az esélye, hogy saját esélyeit is érvényesítse. Ha a pletykálkodás hajlama segít a lét- és fajfenntartásban, akkor értelemszerűen öröklődik is, vagyis elterjed.

Barkow választ keres arra is, hogy miért érdekelnek sokakat a személyesen nem ismert médiasztárokról szóló pletykák (Barkow 1992:630). Magyarázata az, hogy a sztárokat a lelki reflexek összetévesztik a valódi ismerősökkel, mivel ismerjük arcukat, hangjukat, naponta “találkozunk velük” a képernyőkön vagy a nyomtatott sajtóban. Az érdeklődés hajlamának rögződésekor a pleisztocén korban, mivel virtuális kapcsolatok akkor még nem léteztek, ennyi kellett ahhoz, hogy valakit életéhez tartozónak tartson az ember. Hiába kínos is akár egyeseknek, hogy érdeklik az ismeretlen, esetleg kitalált alakok – leginkább: a szappanoperák főhősei –, nemigen lehet védekezni.

A barkowi magyarázat rámutat a bulvárhírek pletyka-jellegére, ez a hasonlóság azonban, bármilyen mértékű is, nem kötelez arra, hogy szignifikáns eltérésekkel jellemezhető szövegcsoportokat egyformán jellemezzünk és definiáljunk. A tévén, rádión és újságokon keresztül az életünkben legalábbis az időmennyiséget tekintve markánsan megjelenő sztárok, sorozatszereplők pseudo-csoportjainkként jelennek meg. Időben kimutatható hányadát képezik mindennapjainknak valós emberi kapcsolataink mellett, jóllehet személyes kapcsolatra szinte sosem kerül sor. Sok esetben az ideálképeket testesítik meg a híres emberek, egyben vonatkoztatási csoportot is nyújtva (Giles és Maltby, 2004), de mint azt néhány bekezdéssel korábban jeleztem, s a későbbiekben részletebben is kifejtem, nem tekinthetjük pletykának ezt a hírtípust (Szvetelszky 2002).

### ***1.1.1. A gender-kérdés a pletyakutatásban***

Az evolúciós megközelítés a nők pletykásságát erősíti. Ennek magyarázata a hírnév, referencia, tekintély fogalmaihoz kapcsolódik: az ember a terjedő információk segítségével formálta véleményét társai viselkedéséről, cselekedeteiről, jelleméről. A pletyka közvetlen célja ez volt, közvetett célja pedig a túlélés. A nők fizikai felépítése fizikai küzdelemre kevésbé volt alkalmas, viszont verbális készségeik fejlettebbek voltak, a róluk szóló információk igazságtartalma nehezebben volt ellenőrizhető, s gyakrabban és többfajta módon vettek részt a csoportszintű interakciókban (Hess és Hagen, 2002): ez az egyik magyarázata annak, hogy többször és rutinosabban, gyakorlottabban alkalmazzák a pletykát.



Az egyes tudományágak képviselői a hasonlóságok és a különbségek feltárására számos erőfeszítést tesznek: mindkét nemre jellemző, hogy inkább azonos nemű, korban közeli társakról pletykál (McAndrew és Milenkovic, 2002), sőt De Backer és munkatársai vizsgálataik során arra jutottak, hogy még az intim, párkapcsolati tartalmú pletykát is pontosabban idézi fel mindkét nem képviselője az azonos neműről, vagyis a potenciális riválisról (De Backer, Nelissen és Fisher 2007).

Mégis, a különbségekről több eredmény született, mint a hasonlóságokról. Westen szerint (1996) míg a férfiak kollégáikról, volt iskolatársaikról, politikáiról és sportról, addig a nők inkább közeli csoporttagjaikról: családtagokról, barátokról, ismerősökről pletykálnak. Kate Fox eredményei azt mutatják, hogy a férfipletyka több mint 60%-a a saját magukról szóló hírek terjesztése (Fox 2001). Álláspontom szerint ez a kommunikációs aktus sokkal inkább tekinthető a goffmani *facework* példájának, semmint pletykának, s az sem került el figyelmemet, hogy a férfi és a női pletyka különbségeit és hasonlóságait kutató vizsgálatok eredményeit befolyásolta, hogy a kutatást női vagy férfi kutató irányította (ennek a korrelációnak az elemzése önálló tanulmányt érdemelhet).

A már idézett Milenkovic eredményei egyébként azt is mutatják, hogy a férfiakat a magasabb státuszú férfikkal kapcsolatos negatív hírek foglalkoztatják leginkább, miközben a nőket a más nőekkel kapcsolatos hűtlenségek. A téma részletes elemzése disszertációm keretein belül nem lehetséges, de valószínűsíthető, hogy a pletykakutatásnak lesz olyan vonulata a közeljövőben, amely a társalgáselemzés (például Sachs, Lieberman és Erickson 1973:74-83) és a *gender studies* eredményeit is feldolgozva jelöl ki majd specifikus kutatási irányokat.

A férfi és a női pletykálás különbségeit és hasonlóságait több kutató eredményeiben megjelent a sztereotípiá, miszerint a nők pletykásabbak (Levin és Arluke, 1985; Nevo és munkatársai, 1993a), míg más kutatások eredményeképpen nemi különbség nem volt tapasztalható (Nicholson, 2001). Az általában nők esetében hangoztatott „többet pletykálnak” és a „jobban pletykálnak” szófordulatok kvantitatív és kvalitatív alkalmassága egyaránt megkérdőjelezhető. Ezek a leírónak szánt kifejezések valójában minősítések, melyek nemcsak a kutatás végeredményeinek egy részét vagy egészét kérdőjelezik meg, hanem az interdiszciplináris összehasonlításokat is megnehezítik, nemegyszer lehetlenné teszik. Mindazonáltal a *gender*-kérdés a pletyka esetében rendszerjellemző is, hiszen a szervezetek nyilvános és rejtett párkapcsolatai befolyásolják a pletyka terjedési

útvonalait: „Az is számít az infószerzésben, hogy kinek hol van szeretője a cégen belül.”<sup>1</sup>

Még két kutatásról ejtek szót, melyek a pletyka *gender*-vonatkozásának alapkérdéseit feszegetik. Az egyik annak igazolására törekszik, hogy a nők közötti pletykák esetében számottevően nagyobb a negatív pletyka aránya, mint férfiak közötti, vagy férfi és nő közötti pletyka esetében (Leaperand és Holliday, 1995). A másik eredménye szerint pedig a férfiak többet pletykálnak nőekkel, mindenekelőtt a partnerükkel, mint férfiakkal, s a nők, ezzel ellenkezőleg, barátnőikkel is sokat és szívesen pletykálnak (McAndrew, Bell és Garcia 2007).

Norbert Elias, a pletykakutatás egyik úttörője a *gender*-kérdésben is állást foglalt a Winston Parva-i közösség pletykájáról írott munkájában (Elias 2001): „*Úgy tűnik, főleg az asszonyok képesek a kommunikáció logikája szerint érzékelni és felfogni a külvilágból mindazt, ami érdekli a szomszédaikat. A legtöbb esetben a pletyka szórakoztató és mulattató értéke azoknak az elemeknek a jelenlétéhez kapcsolódik, amely hízeleg úgy a beszélő, mint az őt hallgatók egójának. Ez korántsem jelenti azt, hogy mindig blamálnák a másikat, vagy gonosz hátsó gondolatuk volna. A "falusiak" pletykájában van helye az együttérzésnek és beleélésnek is mások baját illetően.*”

## **1.2. Az antropológiai megközelítés**

Steven Pinker felsorolja a nyelvi ösztönről szóló könyvében (Pinker 1999) Donald E. Brown Egyetemes Népének százegynéhány jellemzőjét, melyeket Brown az összes dokumentált emberi kultúra viselkedése mögött meghúzódó egyetemes mintázatok után kutatva állított össze. A listán az első helyen a „tagolt beszéd, mint érték” szerepel. A másodikon a pletyka.

Az egész lista roppant izgalmas, annál is inkább, mert Brown kétkedően viszonyult a gyenge bizonyítékokkal alátámasztott állításokhoz, és azokhoz is, amelyek az egzotikusról szóltak, melyeket az etnográfusok saját beszámolóí hazudtoltak meg. Hely hiányában csak a harmadik dobogós helyezettet említem, ez pedig nem más, mint a hazugság.

Az antropológiai kutatások számos olyan eredménnyel járultak hozzá a pletykakutatáshoz, melyek értéke elsősorban a pletykához kötődő szokások, hagyományok, rituálék

---

<sup>1</sup> idézet egy belső kommunikációs szervezetkutatásból

feltárásában áll. E kutatások nagy része azonban nem kifejezetten a pletykára irányult, s így a pletykához kötődő aspektust is egy tágabb kutatási terület viszonyrendszerében, egy magasabb szintűnek tartott jelenség (például közösségi kommunikáció, vagy rémhírek terjedése stb.) melléktermékeként (Bergmann kifejezetten a *Nebenprodukt* kifejezést használja a pletykával kapcsolatban - Bergmann, 1987:103) értelmezte.<sup>2</sup> Mindmáig kevés a kifejezetten pletykafókuszú antropológiai kutatás, s ennek oka feltehetően az, hogy mind a tudományos definícióhoz fűződő, mind a pletykakutatási módszertan fejlesztése iránti igény csupán az elmúlt néhány évben erősödött meg.

A pletyka szó angol megfelelője a *gossip*, az óangol *God Sibb*-ből ered (Rysman 1977: 176-180), és keresztszülőt jelentett (*to sib: to akin, to relate* – a német *Sippe* szó asszociálásával a *gossip* szó eredetijét isteni kapcsolatnak fordíthatnók). Később lefoszlott róla a vallási jelentés, és a pletykálkodók közti közelséget, valamint a közölt információ bizalmas jellegét fejezte ki (Mish 1990). Merry a pletykának a csoporton kívülieket rejtetten távolító, a csoporton belülieket azonban bevonó aspektusát emeli ki, mint olyan információt, mely a másokkal kapcsolatos intimitást és az identitást szimbolizálja a csoporton belül (Merry 1984:277, idézi Császi 2002).

Több antropológus is az elfogadás sajátos formájaként tekinti a pletykát, mondván, hogy a pletykát mondó társadalmilag közelebb van ahhoz, akinek mondja a pletykát, mint akiről mondja. Gyakran *pletykálkodónak* nevezik ezt a személyt, s a gyakorító képző érzelmi minősítést ad a leíráshoz – fontosnak tartom megkülönböztetni a *pletykát mond* és *pletykál* fordulatokat, mivel a köznyelv gyakran beszélgetésnek aposztrofálja az előbbit, és az utóbbit az időjárásról vagy az élelmiszerákról szóló *small talk*-ra is érti.

Merry szerint minél erősebb a pletykában foglalt morális ítélet, annál nagyobb a pletykálás aktusában a bizalom és az intimitás szerepe, tehát annál közelebbi kapcsolatot feltételez, ezzel a pletyka a relatív intimitás és távolság hasznos kifejezője, a kapcsolatok alakításának az eszköze: új kapcsolatokat is teremt, a régieket pedig átalakítja (Merry 1984, idézi Császi 2002).

Az angol *gossip* szó eredetileg tehát arra a keresztszülőre is vonatkozott, aki a gyermeket a neutrális, szűk családi körből bevezeti a tágabb rokonság kapcsolathálózatába. Egy

---

<sup>2</sup> „Klatsch ist nicht das Telos dieser sozialen Zusammenkünfte, sondern – wie etwa auch im Fall von Familienfeierlichkeiten (Hochzeiten, Beerdigungen) – ein Nebenprodukt, das sich aufgrund der personalen Konstellation wie von selbst und jedenfalls ungeplant ergibt.”

magyar párhuzam: elterjedt szokás volt Nyugat-Dunántúlon a legényavatás, s az avató idősebb legénynek, az ún. „*ifjúsági keresztapának*” a szertartáson túl általánosabb szerepet is szánt a közösség: „*vigyázni minden veszekedésnél és szóvitánál a keresztfiára*” (Magyar Néprajz VIII. 2000: 647). Ezek az adatok arra utalnak, hogy liminális kódváltónak kell annak lennie, aki megismerteti a közösség kommunikációjával a gyermeket, aki ebből a szempontból új tagként jelenik meg a csoportban: az avató, a keresztszülő ebben az értelemben a fázisátmenet időszakát könnyíti meg.

Az antropológusok, etnográfusok nemegyszer a társadalmi ellenőrzés informális formáinak egyikeként kategorizálják a pletykát, ahol a pletykától való félelmen – és a pletykán – keresztül valósul meg a kontroll. „*Ha egy tudja, titkos, ha kettő tudja, homályos, három tudja, világos*” (Magyar Néprajz VIII. 2000: 647). Gluckman a pletykakutatásban alapműnek számító tanulmányaiban úttörő módon megkülönbözteti vizsgálata tárgyát a rágalomtól, és a pletyka pozitív funkciójáról beszél, rávilágítva arra, hogy a pletyka a tradicionális értékekben való megerősödést, s ezzel a közösség integritását szolgálja (Gluckman 1963:314 és 1968:28). Leszögezi, hogy a pletykákban való részvétel és azok ismerete egy bizonyos mértékig elvárás a csoporttagokkal szemben: aki kívül marad, jelzi, hogy nem érdeklődik a csoport eseményei iránt, egyben azt is, hogy nem tartja azokat mértékadónak. Hozzáteszi, hogy megfigyelései alapján nemcsak a pletykából való kimaradást, de a túlzásba vitt pletykálást (és a benne foglalt túlzó kontrollt) is elutasítják a csoporttagok.

Gluckman Radcliff-Brownra és a funkcionalista antropológiára támaszkodva alakította ki álláspontját. Ennek meghatározó tézise, hogy a pletyka közvetett funkciója az is, hogy félelmet és tiszteletet keltve a közösség szabályai iránt, támogassa az erős csoport identitásának kialakítását. Gluckman szerint a pletyka definiálja a csoportot, vagyis, aki egy csoport részének akarja érezni magát, annak a legfontosabb, hogy ismerje az adott csoport pletykáit. A csoport pletykái ugyanis nemcsak más csoportoktól választják el az adott közösséget, de a csoporton belüli hierarchiáknak és fragmentációknak is hű le nyomatai.

A pletykákban rejlő további lehetőség, hogy a csoporttagoknak ne kelljen nyíltan kimutatniuk ellenséges érzéseiket és gondolataikat a pletyka témaszemélyével szemben. A másik háta mögött, a pletykálkodással megfogalmazott kritika lehetővé teszi a nyílt konfrontáció csökkenését, mely egy mérték fölött az adott közösség széthullását, felbomlását is eredményezhetné. Gluckman (1963:314) ennek kapcsán mutat rá arra is,

hogyan Arisztotelész szerint az antropológus (szó szerinti fordításban: az ember tanulmányozója) céljai ellenére maga is pletykál, Gluckman értelmezésében: történeteket mesél a vizsgált közösség tagjainak magáról és másokról a mélyebb megismerés érdekében.

A nyílt konfrontáció előzménye gyakran valamilyen vélt vagy valós normaszegés: a normaszegés a pletyka táptalaja, s ezzel a pletyka a normatív igények fenntartásának és a csoporteszmények újrafogalmazásának forrása. Az eszmények természetesen idealizáltak, azaz teljesíthetetlenek. Ám a csoport állandóan és közvetlenül kontrollálja, hogy milyen konkrét eseteket tekint a szabályszegés legitim módjának, mégpedig a feltételek és a körülmények relativizálásával. Ezzel a gyakorlatias hatással a pletyka „*életre nevel*”: kijelöli, hogy a célok elérése érdekében hogyan és milyen szabályokat lehet áthágni.

A felnőttek az információáramlás jelentőségének tudatában a gyerekeket is felhasználják információszerezésre: „*A látogatóba ment gyerektől mindig kérdeztek valamit (...) Mit ettetek?*” (Magyar Néprajz VIII. 2000: 647). Számos család ezért határozott tiltással szabályozta ezt a mechanizmust: „*nem volt szabad a gyerekeknek semmit elmondani abból, ami otthon történt. Volt olyan, aki mindig hazazavarta unokáit, ha ettek. Ne lássák mások, hogy mit esznek*” (Magyar Néprajz VIII. 2000: 647). Gyermekként az alapvető kompetenciák kialakulása szempontjából fontos információkra figyel jobban az ember (az utánpótlás a hangsúlyosabb), a későbbiekben azonban a céljai szempontjából fontos kulturális információk felé vonzódik inkább (a kommunikáció hangsúlyosabb). Az idő teltével a reprezentációk átviteléhez való viszony is átalakul: nagyobb figyelmet kap a felnőttkorban a közlő és a befogadó viszonya, a befogadók kulturális és pszichés jellemzői (tudás, kor, nem, *stb.*). Tudásunk és tapasztalataink a társas viszonyokról és a kulturális reprezentációkról kumulálódnak, és ez támogatja a kommunikációs készségek fejlődését, a kulturális átvitel hatékonyságát.

Az antropológiai kutatások a pletykakontroll elemzésekor kiemelt helyet tulajdonítanak a szomszédság szerepének: az archaikus közösségek kvázi-transzparens térhasználata sokkal inkább lehetővé tette az egymás életébe való bepillantást, mint amennyire ez napjainkban jellemző. „*Az öreg erősen rátámadt Jánosra, de ő csak csendesítette: „Legalább a szomszédoktól! (...) mondotta*” (Magyar Néprajz VIII. 2000: 647).

A pletyka hierarchiáját a családi viszonyok értelmezése is strukturálta: a fiatal feleséget (a menyecskét) sok helyütt nem vonták be a családra érvényes kötelező szolidaritás normája alá: megkérdőjelezhető tetteit anyósa feltárhatta a közösségi nyilvánosságnak,

ezzel saját családjának tekintélyét növelve a meny családjával szemben „*Itt az volt a szokás, hogy ha a menyecske csinált valamit, vitték szájról szájra. De nekem jó anyósom volt. Ha én eltörtem valamit, azt mondta, kapd össze gyorsan, hogy ne lássák, majd ve-szünk másikat*” (Magyar Néprajz VIII. 2000: 647).

Szczepanski szerint a hagyományos közösségekben az egyént a megszégyenüléstől való félelem tartja vissza a normaszegéstől (Magyar Néprajz VIII. 2000: 649). A pletykában megjelenő megszégyenítés formája igen sokféle: gesztusokban, gesztusok megvonásában, azok visszautasításában is megnyilvánulhat – „*csak úgy zúgtak!*”, „*susogtak is rám!*” (Magyar Néprajz VIII. 2000: 649). Az úgynevezett *megszólítás* már a vétségre való kifejezett, mégsem nyilvános rákérdés.

A szankció súlyossága arányos a publicitásával: ezért van nagy jelentősége a gesztus-megvonásoknak és a gesztusok visszautasításának. Férfiak esetében ez különösen kihat az érintett presztízisére: a kézfogásból, vagy a kocsmai italmeghívásból való kihagyás, az ilyen típusú gesztusok visszautasítása kvázi-exkommunikációs attitűdként is értelmezhető (Magyar Néprajz VIII. 2000: 649). A nők szankciói közül leggyakoribb a szóbeli megszégyenítés, a *kikiabálás*. Ez történhet spontán módon, de vannak szokásszerű, intézményesített formái is, mint a kalotaszegi *csujjogatas* vagy a Szent György-napi nyilvános pletykanap Békés megyében, a „*didergés*” alkalmával való bűnmegevallás is (Magyar Néprajz VIII. 2000: 649).

A pletyka másik funkciója az etnográfusok és az antropológusok szerint, hogy a versengést keretek között tartja, azt célozva, hogy senki ne törekedjen a többiek közül való kitűnésre: „*Félnek a kinevetéstől, a megalázástól, az irigységtől*”. Ezzel a fő áramlattal szemben azonban Adams a pletykát egyfajta társadalmi jutalomnak tekinti, mely visszaigazolja a presztízis terén elért sikert (Magyar Néprajz VIII. 2000: 637).

Nemcsak a kiemelkedés, de a lemaradás, az alulmaradás is szubordinált vagy egyéb módon veszélyeztetett pozíciót alakíthat ki a közösségi kommunikációban, ezért a panaszkodás sem ajánlott. „*Nem szoktam panaszkodni. A háta mögött örülik neki a baját. Akkor is felütött fejjel jártam, nem ríjtam, hogy örüljenek*” (Magyar Néprajz VIII. 2000: 637).

A veszélyeztetett pozíciók egyike: tartósan a másik haragosának lenni. „*Majd eszedbe juttatom még néköd ezt a szavadat, cselekedetedet*” (Magyar Néprajz VIII. 2000: 637). Ezt a helyzetet elkerülendő célozza sokszor akár az igazság elkerülése (vagy a tanúsko-

dásé): „*De sokszor előfordult, hogy az igazat nem mondták meg, nehogy haragost szerezzenek*” (Magyar Néprajz VIII. 2000: 637).

A pletykához asszociált kontroll a metakommunikációs eszközöktől, például a „*vállon át odapillantás*”-tól az ún. pletykapad intézményéig sokféleképpen működött. Különleges értéke néhány dél-magyarországi népi építészeti emlékek a múlt század közepétől jellegzetessé váló kőoszlopos előtornác. Még a magyarok is a szlovák elnevezést használják sokszor, a „*podsztyenás ház*” kifejezést, pedig volt magyar megfelelője, és pedig nem más, mint a „*pletyka elejű ház*” (Grin 1979:32). A tornácon, miközben szöttek, fontak a nők, beszélgettek is, a lányok udvarlóikat fogadták. Már a múlt századi gazdasági fellendülés előtt is ismert volt ez az építészeti megoldás, de akkor az oszlopok még fából készültek, és korábban elterjedtnek számított az is, hogy az előtornác az udvar felé folytatódott. A *pletykatornác*, még inkább egy hagyományos bútordarab, a ház előtt elhelyezett pletykapadka – amely a falusi társadalmakban eléggé elterjedt, az irodalomban pedig Örkény István *Reménység* című novellájában lelhetjük fel, ahol éppen férfiak ülnek rajta (Örkény 2000:58) – még szemléletesebben testesíti meg a magánszféra és a nyilvánosság határán lappangó pletyka természetét.

A pletyka antropológiai kutatásának egyik témája az ajándékozás, hiszen ez a gesztus nemcsak tárgyra, hanem információra is vonatkozhat. Az ajándékozás Mauss szerint a kapcsolatokat erősítő társadalmi csere, melyet fogadni és viszonzni kell (Mauss 2004), a csere általános törvényszerűségei vonatkoznak rá: a viszonzás és a szimmetriára törekvés. Értékét nyilvánosságra hozták, vagyis a diszkréció nem tartozik hozzá: a lakodalomban pénzt adó vendég a bankjegyeket „*kiteregette, mint a kártyát a menyecske, vagy az új férj vállán, hogy mindenki lássa. A tárgyakat is a fejükre rakták, úgy táncoltak, csak hogy lássa a többi, mit ad*” (Magyar Néprajz VIII. 2000: 638). Az ajándék tehát nem spontán gesztus, hanem kötelezettség, ám a kölcsönösséget elváró számítást illet takarni (Magyar Néprajz VIII. 2000: 639).

A tárgyi ajándékok mellett fontosak az olyan gesztus értékű megnyilvánulások, mint például keresztszülőnek való meghívás, melynek visszautasítása nyílt ellenségességet okozott. A csere területe a kommunikáció is, bár a beszélgetés a barátságosság idiómájaként és egy ideálisnak tartott kép kialakításaként lényeges, nem pedig fontos információk kiadásaként: „*Nem kellett, hogy az ember egészen kimondja*”. Friedl szavaival: „*az emberek ezért nem annyira egymással, mint egymásnak beszélnek*” (Magyar Néprajz VIII. 2000: 640). A kapcsolatok manipulálása információkkal is lehetséges: az informá-

ció birtoklása komoly értéket jelenthet. Az információcsere a rokonságban zajlott a legintenzívebben, ebben a körben a pletyka útján való tájékoztatás a családi kötelességek közé tartozott.

Az antropológia és az etnográfia kétértékűnek nevezi a pletykát: negatív vonzatú, vagyis sértés arra nézvést, akiről mondják, azonban viszonzandó és lekötelező gesztus annak, akinek mondják (Magyar Néprajz VIII. 2000: 640). Ez az értelmezés a pletykát az információátadás technikájának tartja, ezért magam tudományosan semlegesebbnek találnám a kétértékű szó helyett az *értékváltó* kifejezés használatát. Az értékváltás fogalma ebben az esetben a pletyka interperszonális szubjektivitásának relativitására vonatkozik: van olyan tény, mely az egyik embert sérti, míg a másik büszke rá. A kontextus említését vehetjük az erre való utalásnak, ám az identifikáció és a kognitív sémák kapcsolása nélkül az értelemváltozás bármilyen műfajra vonatkozhat, nemcsak a pletykára. A kontextus itt maga a személyiség, valamint a pletyka, mint a közösségi narratív tartalmak folyamatosan változó hálózata: több kontextus eltérő aktualitású átfedésében keletkezik a konkrét pletyka.

A pletykát értékelő kutatók sokszor nem magát a pletykát, hanem annak helytelen gyakorlását ítélték meg, ez pedig azt jelenti, hogy egy csere soha nem kizárólagosan kooperatív vagy kompetitív, hanem minkét cseretípusban megtalálhatjuk mindkét, ellentétes tendencia elemeit. (Magyar Néprajz VIII. 2000: 640).

A tömegkommunikációnak a közvéleményre gyakorolt hatását kutató teoretikusok gyakran a médiában megjelenített tények igazságértékére helyezik a hangsúlyt. Ennek az álláspontnak a pletyakutatásban is megjelenő problematikáját oldja fel a goffmani *tapintatos figyelmetlenség* is.

Császi (2002) álláspontja, hogy ugyanolyan rítusokon alapuló közösségi – informáló, befogadó, szórakoztató – szerepet töltenek be a média eltérő műfajai a szappanoperákon, tabloidokon és egyéb műsorokon keresztül, mint a szóbeli kultúrában a pletykák a híreszteléseken keresztül. Emiatt a populáris kultúrára vonatkozó vádat, miszerint sztereotípiákat használ, felülvizsgálandónak tartja. Cawelti-re hivatkozva teszi fel a kérdést: *„nem lenne-e termékenyebb, ha a formulátörténeteket a magaskultúra standardjain alapuló ízléskritika alapján való elítélésük helyett szociológiailag, vagyis a csoport életében betöltött szerepük [kapcsán] értelmeznék?”* Álláspontom szerint erre akkor adhatunk majd tudományosan is elfogadható választ, ha létrejön a pletyakutatásnak az az



interdiszciplináris konszenzuson nyugvó módszertani apparátusa, melynek alkalmazása a médiaszociológia eredményeivel is összevethető.

Merry is (1984, idézi Császi 2002) hasonlóságot feltételez az archaikus társadalmak pletykája és napjainkban a média által közvetített történetek között. A tömegkommunikáció pletykarovatainak népszerűségét abból eredezteti, hogy ezek a szöveges és képi tartalmak az intimitás társadalmi kifejezésformáira építenek. Sugallva, hogy a befogadó közel áll a médiában gyakran megjelenő celebritásokhoz, és ezért szükséglete-igénye, hogy intim információkat kapjon róluk. Könnyű felfedezni a párhuzamot az evolúciós pszichológia barkow-i elméletével: az adott személy médiareprezentációjának mértéke befolyásolja a közelség percepcióját.

Thompson ezt a viszonyulást „nem-kölcsönös távolsági intimitásnak” nevezi (Thompson 2000:26, idézi Császi 2002), jóllehet véleményem szerint csak pseudo-intimitásról beszélhetünk. Mivel ugyanis a „kapcsolat” egyirányúsága a pletykajellegű médiatartalom hallatán a befogadóban keletkező esetleges válaszkényszert elfojtja, ezzel a valódi pletykához képest, mely az esetek túlnyomó részében interaktív, itt kommunikációs szempontból egy aszimmetrikus kommunikációs helyzet rögzül. A jövőbeni pletykakutatás egyik feladata lehet az is, hogy megvizsgálja, vajon a pletykarovatok aktív fogyasztói mennyire vesznek részt lokális közösségük pletykáiban, humánétológiai megközelítéssel: van-e hatása a valós élet eseményeire, ha virtuálisan „lefut az inger”? Rosen említi az anekdotát (Rosen 1986, idézi Császi 2002), amikor 1942-ben egy kivégzés előtt álló amerikai nő utolsó kívánsága volt, hogy megtudja, mi történik kedvenc rádiós szappanoperájának hőseivel a következő részekben – a börtönigazgatóság és a rádiótársaság elfogadta és teljesítette is a kérést. Ez az eset az egyik példája annak, amikor az evolúciós pszichológia barkowi eredményét a médiaszociológia eredménye is igazolja.

Az antropológiai és a médiaszociológiai megközelítés átfedései jellemzik Császi Gluckman-pletykaelméletével kapcsolatos kritikáját is, melyben a strukturalista társadalomelmélet problematikájára mutat rá: szerinte Gluckman adottnak és homogénnek tekintti a társadalom normarendszerét, és a pletykákban csak a szabályok betartását ösztönző kontrollt látja, míg a neodurkheimi kulturális szociológia a poszttradicionális társadalmakban a változó normák és a morális szabályok létrehozásában és fenntartásában a kommunikációnak, nem pedig a tradíciónak tulajdonít döntő szerepet. E társadalmakban az egyes szubkultúrák különféle, strukturált (centrális és domináns, valamint perifé-

rikus és kulturálisan alárendelt) választásokat tesznek lehetővé az értékpluralizmusnak megfelelően. Ebből fakad az értékrendek diverzitása: a társadalmi rendet szolgáltatótól az azt aláaknázóig. Állásfoglalásom szerint a pletyka elsősorban nem a társadalom, hanem a csoport normarendszerére van hatással, s tudomásom szerint a társadalmi normarendszerre gyakorolt befolyásának helytálló méréséhez és elemzéséhez egyelőre nem áll rendelkezésre minden eszköz.

### **1.3. A kulturális epidemiológiai megközelítés**

#### ***1.3.1. A kulturális járványtani elméletek hatása a pletyakutatásra***

A pletyakutatás megközelítései között jelentős szerep jut a kulturális epidemiológiai irányzatnak. Ennek oka, hogy a terjedés, mely az epidemiológiai elméleteknek is központi fogalma, hangsúlyosan kötődik a pletyka jelenségéhez: a kulturális evolúció új naturalista elmélete járványtani hasonlaltal magyarázza a terjedést. A modern „kulturális járványtanok” eredményei a pletyka transzformációs folyamatainak megértéséhez adnak támaszt: ebben a fejezetben Sperber (2001) és Tomasello (2002) epidemiológiai elméleteinek releváns, a pletyakutatáshoz kapcsolódó részleteit Pléh (2000) és Felföldi (2004) tanulmányára támaszkodva foglalom össze.

Sperber természettudományos megalapozottságú naturalista kultúraelmélete egyaránt táplálkozik a kognitív idegtudományokból, a darwini evolúcióelméletből és az ökológiai gondolkodásból, valamint a kognitív pszichológia chomskyánus vonulatából. Járványelmélete elsősorban makro- és mikrorendszerek és folyamatok összekapcsolására törekszik, kiemelve, hogy a makrojelenségek (pl. a kulturális környezet vagy a kulturális attraktorok) mindig elemi dolgokra vezethetők vissza, és azok összegződéseiként kell őket látnunk. Elmélete számos ponton megkérdőjelezhető – és kritikusan általánosan már bőven meg is kérdőjelezett – feltételezésekkel dolgozik, azonban kétségtelen, hogy munkássága sok értékes támpontot ad a pletyakutatás fejlesztéséhez. Michael Tomasellónak pedig az emberi gondolkodás és kultúra evolúciós fejlődéséről kialakított *kognitív kollektivitás elmélete* kommunikációs nézőpontból is több ponton kapcsolódik a sperberi kulturális járványelmülethez, az intencionalitás és a manipuláció fogalmainak értelmezésével pedig a pletyakutatáshoz is.

Sperber a reprezentációnak két fajtáját különíti el: a *mentális* (belső) és a *nyilvános* (külső, társas) *reprezentációkat*, melyek között azonban alapvető összefüggések vannak. A mentális reprezentációk nélkül nem léteznének a nyilvános reprezentációk, és a

nyilvános reprezentációk hatnak a mentális reprezentációkra. A mentális reprezentációk (vágyképek, emlékek, vélekedések, preferenciák stb.) és a nyilvános reprezentációk (beszéd, viselkedés, tárgyak stb.) is egyaránt materiális természetűek. Elvégre mindkét csoport elemei az anyagilag létező idegrendszer működésének következményei. A mentális reprezentációk komplex szövete mindenkinél egyedi mintázottságot mutató mögöttes rendszert alkot az emberi elmében. Az egyedi mintázatok az evolúciós meghatározottság és az egyéni élmények bonyolult kölcsönhatásainak következményei.

Hogyan terjednek el az egyes mentális reprezentációk, hogyan válnak kulturális mintázattá, milyen anyagi természetű törvényszerűségek alakítják és befolyásolják ezeket a folyamatokat – ezen a ponton kötődik Sperber elmélete legszorosabban a pletykakutatáshoz. (Felmerül a kérdés, hogy milyen mentális reprezentáció maga a pletyka – erre a fejezet második felében térek ki bővebben.)

Sperber kiemeli, hogy amikor kulturális dolgokról elmélkedik, akkor materialista tudományban gondolkodik, s ezzel kifejezetten elkülönül az interpretív kultúratudományok fő csapásától. Hipotézisének alapgondolata, hogy jóval több mentális reprezentáció létezik az emberek fejében, mint ahányat valamely módon megosztunk társainkkal, bizonyos értelemben nyilvánossá téve mozdulataink, viselkedésünk, beszédünk, írásaink, tárgyaink, képeink stb. által. A nyilvános reprezentációk voltaképpen versenyeznek a túlélésért, a maradandóságért a nyilvános térben. Azok terjednek jobban (több embert érintve, hosszabb ideig fennmaradva), amelyek valamilyen oknál fogva több ember számára válnak hasznossá. E folyamatot Sperber nem mutatja be egyértelműen, jóllehet épp ő szorgalmaz természettudományos megközelítést, melynek e ponton igen nagy hasznát vennénk.

A kulturális terjedés tehát a reprezentációk folyamatos oda-visszáramlását is jelenti a mentális és a nyilvános szférák között – egyféle hálózottságot létrehozva. Mind a két jellemző a járványok terjedésére hasonlít: Sperber szerint (2001:47) „a reprezentációk epidemiológiája nem a reprezentációkról szól, hanem megoszlásuk folyamatáról”.

Sperber elméletében (2001:50) a kulturális reprezentációk nem pontos másolatokként terjednek, hanem variánsok formájában: a kommunikáció és az emlékezés alakítják át az információt. A pletyka esetében viszont az invariancia kizárt, terjedésére más szabályszerűségek érvényesek: mivel legáltalánosabb formája a pletyka továbbmondása az embertől emberig érő közvetlen kommunikációs aktusok során, ezért a közösségi háló kiterjedése, a kapcsolatok heterogenitása határozza meg a pletyka terjedését.

Jóllehet a kulturális reprezentációk átadásakor a reprezentációk variabilitásának mértéke különböző, s gyakran igen magas is lehet, de a kulturális reprezentációk éppen azért nevezhetők így, mert egy adott sokaságban, közösségben a tartalmi hasonlósággal bíró variánsai széles körben elterjednek: a mítoszok, a legendák, a népmesék vagy közkeletű technológiai folyamatok tartoznak ide. A termékeny félreértelmezések pedig mutációkat hoznak létre. Sperber kulturális attraktornak nevezi a jelenséget (2001:149-165), amikor a kulturális reprezentációk átalakulási valószínűsége sűrűsödési mintázatokat ad.

Sperber szerint a nyilvánossá vált mentális reprezentációk másolása (pontos másolatot értve ez alatt) a szóbeliségen alapuló kultúrákban bonyolult, s emiatt csak sporadikus volt. Az írás, a könyvnyomtatás, a további reprodukciós technológiák (fénymásolás, digitális adatkopírozás stb.) segítségével felgyorsult és kiterjedt ez a folyamat. Amikor az emberi elme a másolással rögzített és terjesztett információt értelmezi, mindig találkozunk a transzformáció mechanizmusával: az elme *metareprezentációs* hajlama és a metareprezentációs modul működése teszi lehetővé az átalakítást.

Az ember biológiai evolúciójának időtávlatából nézve rövid idő alatt (6 millió év – 200 ezer év) zajlottak le a gén-kultúra-koevolúció elmélete szerint az emberi elme evolúcióját is alakító kulturális változások: a kifinomult fémeszközök készítése, a birodalmak létrejötte, a közlekedés és a szállítás (kocsi, hajó, repülő stb.), és az emberi kommunikációt rendkívüli módon terjesztő technológiák (távíró, telefon, videó, e-mail stb.) feltalálása, megalkotása és elterjedése. Sperber az emberi kultúrák strukturális jellemzőiben látja a magyarázatot (2001:160-162). A kultúrtörténet folyamatának minden pillanatában makrostrukturális egységek (*kulturális reprezentációk mezeje*, illetve e reprezentációk *kulturális környezete*) és az ezeket fölépítő mikrostrukturális egységek (az egyes emberi elmékben megszülető mentális reprezentációk) állandó kölcsönhatásai feltételezhetők: „*A kulturális környezet minden pillanatban mentális reprezentációk átalakulását okozza, melyek egy része nyilvános reprodukciókat eredményez.*” (2001:161).

Sperber szerint az elme konstruktív transzformációs képességének köszönhetően mindig mikroszinten mennek végbe a lényegi változások. Álláspontja: az elme részben moduláris szerkezetű. Kulturális szempontból fontos jellemzője a moduloknak, hogy az aktuális terület nem egyezik meg a valódi területtel. (2001:195-197). A kognitív modulok valódi területének fölismerő képessége és preferenciái a közvetlen emberi tapasztalatok hatására alakultak ki. A hozzájuk kapcsolódó kulturális területek azonban olyan információk kezelését is elvégzik, amelyeknek nincs feltétlenül ilyen tapasztalati háttere.

Az emberi elme sajátossága a metareprezentációs modul működése (2001:202-207). A metareprezentációs modul mentális reprezentációk mentális reprezentációit hozza létre és dolgozza fel, egyben felel a kezelendő reprezentációk szemantikai kapcsolataiért: például kontrollálja a konklúziók hatályát, a relevánsnak talált információk tapasztalati értékét, valamint megállapítja a fogalmak viszonyait, és értékeli a hiedelmek forrásának megbízhatóságát. A kommunikációs tartalmak a metareprezentációs modulon át jutnak el a releváns modulokhoz. Ekkor a befogadó metareprezentációs moduljának aktuális területe összekötődik a közlő feltételezett szándékaival és a közölt tartalmakkal. Az elsődleges modulok azután releváns információkat (mentális reprezentációkat) adnak a metareprezentációs modulnak, s így az további komplex szemantikai műveleteket (kiválasztás, súlyozás stb.) hajt végre.

Összefoglalva Sperber elméletének a pletyakutatáshoz fűződő kapcsolatát: Sperber tehát bizonyos gondolatoknak, például a vallásos hiedelmeknek, a divatoknak, az ételrecepteknek esetenként olyan hatékony terjedést tulajdonít, mely a népesség egészére kiterjed. Sperber epidemiológiáját a kapcsolathálózat-kutatás módszertana felől értelmezve vonatkoztathatjuk a pletykára (melynek egzakt definíciója Sperbernél sem található meg): **háló nélkül a pletyka nem terjed** – vagyis, nemcsak tovább kell adni, azonban be is kell szöni valahová, hogy értelmezhesük. Tehát csak lokális összefüggésekben értelmezhető, ismerhető szereplőről szóló információtól várhatjuk el, hogy terjedni kezd, a természetes kisközösség kapcsolatrendszerének szálai mentén haladva. Sperber terjedéseméletének a pletyakutatás szemszögéből nézve az a jelentősége, hogy hangsúlyosnak tekinti a transzformáció kérdését.

Miért kell a pletyka transzformációját vizsgálni? A pletyka transzformációjának kutatása a vizsgált közösségről és annak kultúrájáról tár fel rejtett és/vagy csak közvetetten hozzáférhető ismereteket. A pletyka átalakulásának színtere a közösség. A közvetlen mikrokörnyezet azonban egyre ritkábban képez szerves és biztonságos hálót az egyed körül, amikor nem csupán részfeladatok ellátása miatt ideiglenesen fennálló mikrocsoportosuláshoz tartozik az egyén, hanem az élet egészét felölelő közösséghez.

Warren (1956:8-11) szerint egy létező közösségnek a fizikai és lelki biztonságot nyújtó földrajzi elhelyezkedésben öt funkciónak kell megfelelnie. 1. A szocializáció – ezen keresztül jutnak el a közösség tagjai a közös értékrend egyes részeihez. 2. A gazdasági boldogulás – a közösség megélhetést biztosít tagjainak. 3. A társasági élet iránti általános igény teljesítése a részvétel biztosításával. 4. A kontroll, amely megköveteli a kö-

zösség értékeinek betartását. 5. Kölcsönös segítségnyújtás mindazon feladatok végrehajtásához, amelyek túl nehezek ahhoz, hogy egy egyedülálló személy megoldja. Warren szerint bármilyenek legyenek a helyi sajátosságok, ezek a funkciók jelen vannak azokban az emberi csoportokban, melyeket a szociológusok közösségnek hívnak. A funkciók összekapcsolódása és átfedése által létrejött komplexitás, a fizikai és lelki biztonság az oka annak, hogy egy kimondott vagy megváltoztatott vélemény csak ritkán eredményezi a teljes közösség elutasítását.

Ha az egyének mindegyike minden pillanatban átlátná a közösségben zajló történéseket, nem lenne szükség a pletykára. A megfelelő mennyiségű pletyka hálójával teret biztosít az ellentétes véleményáramlatoknak is, és egy ilyen sűrű szövetű kommunikációs közegben kiegyenlítődnek a hibák, az elvétések. A pletyka során tévedések és félreértések is keletkezhetnek a közösségen, a csoporton belül, de kellőképpen erős közösségi háló kapcsolatokat jelentő szálai mentén előbb-utóbb lebomlanak vagy semlegesülnek. Nem is azért, mert igazak vagy sem, hanem mert egybeesnek a csoport ítéletével vagy ellentmondanak annak. Az elfogadhatóság mércéje nem a referenciális igazság, hanem a közösség, a csoport elvárásainak, bizalmi szokásainak (kinek hiszünk, kinek nem) kérdése. A pletyka működteti és teszteli ezeket a közmegegyezéseket, miközben a kommunikáció anyaggal látja el a hálózatot.

A pletyka így voltaképpen a csoport, a kisközösség metareprezentációs moduljának nevezhető: a metareprezentációs modul területe feltehetőleg az ember mögöttes mentális állapotainak (szándékoknak, vélekedéseknek, vágyaknak) a világa. A metareprezentációs modul lehetővé teszi, hogy kommunikatív értéket is tulajdonítsunk a környezet történéseinek, társaink cselekedeteinek, s nem csak ingerekként vagy fizikai mozgásként érzékeljük ezeket. E modul támogat bennünket abban, hogy felismerjük, illetve feltételezzük a mögöttes összefüggéseket környezetünk történéseiben, s megfelelően reagáljunk.

Michael Tomasello legfőbb állítása: az ember kulturális világát alapvetően a *társas cselekvésbe ágyazott megismerési folyamat* teremti meg, valamint fejleszti és rögzíti. A biológiai evolúció során sajátos társas-kognitív képességünk rögzült genetikailag, lehetővé téve, hogy létrehozzunk és használjunk *társas konvenciókat és szimbólumokat*. Szerinte a *kulturális és társadalmi átadás* biológiai mechanizmus: az állatokra éppúgy jellemző, mint az emberre, ám szemben a lassú organikus evolúcióval egy gyorsabb mechanizmus, „amely lehetővé teszi az egyes egyedek számára, hogy jelentős időt és erő-

fesztést takarítsanak meg – a veszélyekről nem is beszélve – azáltal, hogy kihasználják fajtársaik már meglévő tudását és képességeit” (2002:11-12).

Nemcsak az tartozik ide, ahogy a gyerekek elsajátítják a társadalmi konvenciókat, hanem például a madarak énektanulása vagy a patkányok táplálékválasztása is. Ám az emberi kulturális átadás módjai - az *utánzásos*, a *tanítás* segítségével való és az *együttműködéses* tanulás - rendelkeznek *egy humánspecifikus jellemzővel is: fajtársainkkal azonosulva* (más főemlősök társaikat csak spontán önmozgásra képes élőlényeknek tartják) 1. saját és mások cselekedeteinek, figyelmének és gondolatainak egyaránt intenciót tulajdonítunk: intencionális ágensként kezeljük őket; 2. magunkat és társainkat a világban magát elhelyező és azt értelmező lénynek látjuk, tehát mentális ágensként kezeljük; 3. felfogjuk, hogy mások intenciói, tapasztalatai, gondolatai és vélekedései a sajátjainktól eltérhetnek (Tomasello 2002:12-14).

Az intencionális-kauzális gondolkodás sajátossága, hogy 1. az ember személyes érinthettség nélkül, asszociatív tanulással megérti egyes események előzmény-következmény viszonyait, és a 2. mögöttes intencionális vagy oksági erő megértésének képessége. Az ember azonosulási képességének kulturális és társas következményei vannak: az ember interiorizálni és használni tudja a többiek által létrehozott kulturális alkotások egyes aspektusait. A közösség felől nézve: több ember együttműködve (társas tanulási folyamatokból) új tudásokat, eljárásokat és stratégiákat hoz létre és halmoz fel: ezt nevezi Tomasello kumulatív kulturális evolúciónak vagy lendkerékhatásnak (2002:45-48).

A tanulás tekintetében azzal jár az azonosulás a másik emberrel (mint intencionális-mentális ágenssel), hogy úgy végzünk egy új cselekvést, mint akitől eltanuljuk. Tomasello kölcsönösen egymásra utalt folyamatoknak tekinti az emberi genetikus evolúciót és a kulturális evolúciót. Egyrészt, a „történelem folyamán kialakult kulturális erőforrásokat” (2002:56) a társas közegre utaltan használjuk: erre azok a kognitív képességek teremtenek alapot, melyek a törzsfajlás során alakultak ki. Másrészt, az évmilliók alatt a kognitív képességeinket épp a mindenkor jelen kulturális átadási folyamatai fejleszthették.

Tomasello szerint az evolúció során kifejlődő társas megismerés központi adaptációs szerepet játszott az emberré válásban. Ahogy átalakult a társas megértés, lehetővé váltak az 1. evolúciós szinten a kommunikáció, a társas tanulás és az együttműködés mélyreható változásai; 2. történelmileg a „társas” dolgok „kulturálissá” alakulása; 3. az egyedfejlődés során pedig a kogníció emberi kulturális tanulássá alakítása. Elméletének ter-

mészettudományos indíttatása kitűnik abból is, hogy a darwini dinamikus evolúcióelmélet segítségével keresi a magyarázatot a kérdésre: hogyan jött létre az, amit emberi kultúrának nevezünk? Az evolúciós, a történeti és az egyedfejlődési dimenziók állandó egymásra hatásában látja azt a kulturális evolúciós folyamatot, amelynek végpontján áll a mai embert és teljesítményei.

A szociális manipulációról pedig úgy vélekedik, hogy azon különleges technikákat foglalja magában, amelyeket egy összetett szociális közegben az egyed a saját érdekében fel tud használni. Egyik legmagasabb szerveződési szintje ezen technikáknak a pletyka, amely nem lehet életképes, nem terjedhet tovább csak akkor, ha az egyedeknek vannak elképzelései a társaik mentális folyamatairól. Ennek értelmében, vagyis humánológiai szempontból természetesen a pletyka is manipuláció, mert az egyedek egymáshoz való viszonyulását manipulálja.

A pletykakutatás szempontjából summázva eredményeiket, elmondhatjuk, hogy míg Sperber a reprezentációk mentális alapjait hangsúlyozza, addig Tomasello a viselkedési szintet, az evolúciós folyamatokat és az emberi megismerés társas meghatározottságát. Sperber mindent elemi egységekre, kognitív illetve nyilvános reprezentációkra vezet vissza, Tomasello pedig a legalapvetőbb egységnek két ember társas cselekvését, interakcióját látja. A pletykakutatásnak mindkét megközelítést figyelembe kell vennie, hiszen egyaránt fontos, hogy mi terjed és hogyan.

Sperber és Tomasello mellett az epidemiológiai megközelítés témájához kötődik Jared Diamond munkássága is, aki *Háborúk, járványok, technikák* című könyvében egy természettudományos megközelítésű kultúratörténetet prezentál. Elméletét mégsem kapcsolom a pletykakutatáshoz, mert Diamond az epidemiológia kapcsán provokatív kultúrtörténeti kérdésekre ad nagyívű válaszokat, melyeket a biológia, a földrajz, a régészet, az antropológia, a nyelvészet területét egyaránt feldolgozva alakított ki, így álláspontja nem kapcsolódik olyan szorosan a pletykakutatáshoz, mint Tomaselloé és Sperberé.

### ***1.3.2. A pletyka transzformációja***

A pletyka terjedésének kérdését vizsgálva feltűnik, hogy a kulturális epidemiológia teoretikusai nem különítik el defínitíve a terjedésben résztvevő információk közül a pletykát.



A pletyka terjesztése ősi, biológiailag meghatározott kommunikációs szükségletet elégíti ki, amely a közösség összeshívottságának korai felismerésén alapul. Wallace Craig viselkedéskutató egyik régi, az etológusok által széles körben elfogadott megállapítása (idézi Schur 1960:275-287): „a célra irányuló viselkedés célja nem egyéb, mint az ösztönselekvés végrehajtása” (*consummation of instinctive action*). Azért pletykálunk, hogy a pletyka elhangozzék, meghallgattassék, és továbbmondódjon, vagyis: terjedjen.

Amikor képesek vagyunk arra, hogy mögöttes mentális állapotokat tulajdonítsunk társainknak, akkor egyúttal bele tudjuk képzelni magunkat az ő helyükbe. Vágyaink és szándékaink lehetnek társaink mentális állapotaival kapcsolatban, például megváltoztatandó azokat. Sperber (2001:204) szerint „*Az emberi kommunikáció egyszerre módszer az ilyen metareprezentációs vágyak kielégítésére és hallgatóságunk reprezentációs képességeinek kihasználására.*” A pletyka terjedése is épít erre a kettősségre – bár (interakció során) *megosztott* reprezentációnak tekintem, de nem kulturális, hanem mentális reprezentációnak, mert terjedése a csoport szintjén zajlik.

A pletyka transzformációja az egyéni szinten pszichológiai, a csoport szintjén pedig szociálpszichológiai megközelítéssel értelmezhető változásokat hoz létre.

A pletyka átalakulása több szinten zajlik, ezek közül a leglényegesebbek:

- **A pletyka témájának a szintje:** jellemzően nem transzformálódik, a pletyka szerkezetének legstabilabb egysége.
- **Az intraperszonális szint:** a pletykálónak a pletykálással kapcsolatban kialakított sajátos viszonyának a szintje. E szintet befolyásolja a pletyka társadalmi megítélése, és az abban bekövetkező jelentésmódosulások: az első a pleisztocéntól a könyvnyomtatás elterjedéséig, megjelenéséig, majd a második a Gutenberg-galaxis kezdetétől az internet használatának elterjedéséig, a harmadik pedig a huszadik század végén történt hódító internet megjelenésével és a pletyka tudományos rehabilitációjával kezdődő szakasz (Kürti 2010). A pletykálással kapcsolatban kialakított szint összefügg az énkép és a vetített énkép vonatkozó elemeivel is: általában egy ember pejoratívabban ítéli meg a pletykálást, mint ahogy gyakorolja.
- **Az interperszonális szint:** a nominális és a graduális paraméterek.<sup>3</sup>

---

<sup>3</sup> A szociológia meghatároz olyan mutatókat (paramétereket), amelyek csoportokra bontják a társadalmat. Nominális paraméterekkel nemekre, fajokra, vallásokra, foglalkozásokra bontható a népesség, e csoportok helyzetét az egymásmellettség jellemzi. Ezzel szemben a graduális paraméterek: a jövedelem, a vagyon, a hatalom, az iskolai végzettség már státusrangsorok alapján osztják fel a társadalmat. A jövedelem

- **Csoportközi szint:** a társadalom különböző csoportjai és pszeudo-csoportjai számára más és más típusú pletykák ideálisak. Emiatt ha a pletyka átlép egy csoportot, megnő az esély az átalakulásra. Mindazonáltal a transzformációra az is hatással van, hogy a csoportközi konszenzus jóval erősebb kanonizáló hatással bír, mint az interperszonális vagy a csoportkonszenzusok.

A transzformáció során a fentebb vázolt, héjszerűen szétbontható rétegekkel az alábbi folyamat megy végbe: a befogadó veszi a témát mint a pletyka magját – mely nemcsak a terminológia, hanem a gondolatmenet hasonlósága miatt is párhuzamba állítható a halbwachsi kép vagy a moscovici értelemben vett figuratív mag fogalmával (László 2003:48-57) –, lehántja róla az előző kommunikációs aktus során elhangzott „burkot”, azaz az akkori közlő attitűdjét, véleményét, és ezt helyettesíti – a következő befogadóval fennálló viszony alapján – saját véleményével, a pletyka magvához fűződő attitűdjének elemeivel, s ily módon adja tovább. A befogadó következő kommunikációs aktusának része lehet, amint ő már közlőként elpletykálja, hogy az előző közlő pletykál: illetéknéppen a héjből mag lesz.

A fent részletezett négy lépcsős folyamattól függ, mennyire lesz bonyolult a transzformáció, mennyire lesznek eltérőek a variánsok. Mert *A* másképp mondja el *B*-nek mint *C*-nek, *C* pedig a neki tálalt variánst ugyancsak személyre szabva adja majd tovább *D*-nek és *E*-nek. A transzformációjának lényege, hogy a pletyka továbbmondásakor az iménti befogadóból lett közlő *viszonya*, amely a pletyka témaszemélyéhez fűzte, transzformálódik a következő befogadó felé.

A sperberi elemek és a tomasello-i szerkezet után tehát megjelenik a triangulizáció (három személy: a befogadó, a közlő és a témaszemély): ez a pletyka későbbiekben kifejtett, rendszerjellemező mivoltát erősíti.

Lelassul az átalakulás, ha a csoport egésze mint igazságot fogadja el a legelterjedtebb változatot. Amikor pedig túllépi a csoport határait és deklarálódik, bekövetkezik a megszűnése: az időszerűségtől függően mint pletyka előbb-utóbb teljesen elhal, és hírként, igazságként vagy egyéb formában él tovább. Nem objektív szabályrendszerek valósága lesz belőle, hanem bruneri értelemben vett pszichológiai és kulturális valóságként felfogott realitás (László 2003:48-57).

---

például olyan változó, amely a több és a kevesebb mellett a kedvező és kedvezőtlenebb, esetleg a veszélyes és veszélytelenebb kategóriájával is leírható (Blau 1973, idézi Angelusz 1999). Minél nagyobbak a különbségek a graduális paraméterekben, annál nagyobb mértékben transzformálódik a pletyka. Ugyanis a graduális paraméterekben mérhető eltérés növeli a félreértések, félremagyarázások valószínűségét is.

A transzformációról beszélve nem pusztán a pletyka, hanem az azt közlő, illetve befogadó személyében végbemenő változásokat is érdemes szemügyre venni. Nemcsak a pletykálók segítik a továbbterjedést a pletyka adott szituációhoz és befogadóhoz történő alkalmi átalakításával, hanem a pletyka maga is módosítja a potenciális közlő személyiségének egyes részleteit – mégpedig úgy, hogy az alkalmasabbá váljon a továbbmondásra, terjesztésre. A másolódó információ csak úgy tudja magát replikálni, ha bennünket is olyanná formál, hogy továbbadhassuk. A változás mozzanata ez, amikor a másolódó információ módosítja az embert. Igazán fontos az ember belső átalakulása (a legcsekélyebb mértékű is), egy magasabb szinten integrált jelenség mint a pletyka – mégoly bonyolult – variánsa. Az ismeretekben, véleményekben, előítéletekben bekövetkező legkisebb változás is, az embernek akár a legcsekélyebb mértékű belső átalakulása fontos esemény a közösségre nézve, mert minden ilyen változás során a meggyőződés egésze vagy egy része változik meg. Ennek a változásnak az egyik előidézője a pletyka és a terjedésében érvényesülő szabályok összessége (Szvetelszky 2002:213-215).

A pletykának csak variánsai léteznek: transzformációjuk közösségi hiedelemmé egy emergens és bottom-up szinkronizáció. Amikor a csak variánsokból álló, de jól terjedő pletyka egy eleme invariánssá válik, bekerül a nyilvános kommunikációs csatornába. Ezt követően növekszik a konstans elemek száma: ilyenkor figyelhető meg az ideiglenes koegzisztencia a pletyka és a társadalmi hiedelem között. A végső stádiumban, amikor minden elem konstans, bekövetkezik a tartalom megmerevedése, a kanonizálódás (Szvetelszky 2004). Ezzel a pletykakutatás túlmutat azon a sperberi hozzáálláson, mely a kulturális jelenségeket az elemi egységek összességének strukturált, belső mozgásokra képes, mértani fogalmakkal leírható rendszereként látatja, és csak mechanikai jellegű hatásokat ismer el közöttük, vagyis a kulturális epidemiológia folyamatában nem különít el emergens folyamatokat.

Az átalakulás az alábbi folyamatokkal jellemezhető (Szvetelszky 2002:208-211):

**Kombináció:** a közlő mentális archívumából az adott pletykára vonatkoztatható elemek intra- és/vagy interperszonális szintű összekapcsolása.

**Rekombináció:** egy, a kombinált pletyka korábbi változatának részleges helyreállítása, az ismeretek kiegészülése vagy új összefüggésben való elhelyezkedése miatt.

**Projekció:** a pletyka közlője nemcsak saját mentális archívumának vonatkozó tartalmaival módosítja a pletykát, hanem saját személyiségének jegyeivel is, a klasszikus pszichológia kivetítés-fogalmának értelmében.

**Redukció:** három típusa különböztethető meg – az intraperszonális szintű (az egyén a számára releváns pletykaelemeket kiemeli, az irrelevánsakat pedig elhagyja), az interperszonális (amikor a közlő a viszony minősége mentén emel ki és hagy el pletykaelemeket), a csatorna szintű (amikor a csatorna adottságai redukálják a pletykát, pl.: telefon: mimika hiánya).

**Polarizálódás:** a csoportközi szint transzformációs mechanizmusa, egyéni szinten nem értelmezhető. A pletyka magja köré rendeződnek az egymásnak ellentmondó álláspontok, vélemények, amelyek, adalékjaikkal kiélezik a pletykával kapcsolatos közösségi állásfoglalást.

**Előjel-váltás:** a pletykák, illetve részelemeik kiválasztódását az emberi környezet egészének lokális jellegzetességei irányítják. Ami az egyik csoportban – például egy faluközösségben – pletyka lehet (X lopott), az egy másikban, például a szervezett bűnözés csoportjaiban nem információ. Itt azonban pletyka akár ellenkező előjellel is szerepelhet (X nem lopott, tehát „lusta” vagy „gyáva”).

Jung már a múlt század elején megfogalmazza a hírképződés során megfigyelhető változások indítékait (Jung 1910). Gondolatmenetének összefoglalását Hankiss (1983:327-328) megfogalmazásában idézem. Jung abból indul ki, hogy: „a hírképzés – legalábbis látszólag – személytelen folyamat, s e személytelenség alkalmat ad az embernek arra, hogy – többnyire öntudatlanul – belefogalmazza, belevetítse a tovább adandó hírbe a maga félelmeit és vágyait, indulatait és reményeit. Az ember itt valami fontos dologról beszélhet másokkal úgy, hogy közben megőrzi az »úgy hallottam«, »úgy hírlük« inkognitóját, senki se ellenőrzi, senki se kéri számon, senki se tudja, többnyire még ő maga sem, hogy a hallottakat, amikor továbbadja őket, már észrevétlenül átalakították, átítatták az ő félelmei, vágyai és indulatai... a híresztelés, a hírek továbbadása szolgál az egyébként elfojtott, a társadalmi normák által vagy az ember saját valóságérzete által tiltott érzelmek, vágyak, indulatok, félelmek kifejezésére, szimbolikus kielésére, a tőlük való katartikus megszabadulásra.”

A pletyka esetében eggyel közelebb lépünk személyes, egyéni valóságunkhoz: nem a társadalomról, hanem a csoportról szóló narratívumba projektálunk annak kockázata nélkül, hogy magunkról kellene beszélni: a pletyka továbbadása egyfelől a csoport nyil-

vánosságának szánt önkép pozitív elemeinek burkolt kommunikálására is szolgál. A pletyka célja a csoport és az egyén szempontjából a lehető legnagyobb haszon és a lehető legkisebb veszteség a kooperáció, a manipuláció és a lojalitás szempontjából.

#### **1.4. A szociológiai megközelítés**

A pletyakutatás szociológiai megközelítésének legfontosabb tisztázandó kérdése egyúttal definitív is: a szociológia terminológiáján belül jelenleg nem egyértelműek a pletykanak és rokon műfajainak (a rémhír, a manipuláció, a rágalom, az intrika, a mobbing és egyéb intencionalitással bíró kommunikációs folyamatok) különbségei. Sőt, számos szerző a pletykát a propagandagépezet alapjaként tekintve a háborúk egyik fontos fegyvereként mutatja be (például: Sökefeld, 2002; Nkpa, 1975).

A szociológia szerint rémhír akkor képződik, amikor (Shibutani 1966:57, idézi Hankiss 1983:313) az információ iránti kereslet meghaladja az intézményes csatornák által szolgáltatott hírek mennyiségét.

Pletyka viszont minden emberi közösségben keletkezhet, ahol a pletyka aktusához rendelkezésre áll egy közlő, egy befogadó és egy témaszemély - függetlenül az intézményes csatornák működésétől. A pletyka beindulásához nincs feltétlenül szükség bizonytalanságra vagy információhiányra mint a rémhírek esetében – elegendő az is, ha tudni akarjuk, hogy mi van a társainkkal. Márpedig az ember érdeklődése társai iránt kiapadhatatlan (Barkow 1992).

Napjaink településkutatásai azt bizonyítják, hogy az infokommunikációs csatornák elszaporodása korántsem csökkenti ezt az arányt, sőt, a hírek felszaporodása által előállott telítődöttség megszüntetésére az egyik legjobb eszköz az ebben az esetben *collaborative filtering*-nek (Szvetelszky 2004) is tekinthető pletyka. A többé-kevésbé elszigetelt helyi közösségek világában a heterogenitás alacsony szintje, a cselekvések homogén jellege és a személyes megfigyelések viszonylag nagy száma nehezebben engedi, hogy a mindennapi természetes mintaválasztás eltorzuljon, magyarán, kevesebb információ birtokában mégis egyszerűbb helyes benyomásokat szerezni (Angelusz 2000).

Nem vonom kétségbe, hogy a nyomtatás felfedezése hatalmas változást hozott a pletyka evolúciós fejlődésében, mégis másképp látom ennek a történelmi pillanatnak a jelentőségét: a nyomtatás terjesztő ereje hozza létre a nyilvános, ellenőrizhető információt, és innentől kezdve definiálódik ennek ellentéte pletyaként.

Elias a pletyka szociológiai megközelítése kapcsán azt írja a Winston Parvá-ban (egy két részből, a régebbi hagyományokkal bíró „faluból” és egy újabb szerveződésű, jobbára munkások lakta, úgynevezett „telepből” álló angliai településen) végzett kutatásai nyomán, hogy az érintett egyének csoportjának struktúrájától és helyzetétől függ, mennyiben változik a pletyka formája és tartalma. Azoknak a szerepeknek az összehasonlítása nyomán vonta le következtetését, amit a pletyka Winston Parva két munkások lakta zónájában játszik. Az összehasonlítás eredménye azt mutatta, hogy a pletykának az úgynevezett „falu” viszonylag jobban integrált szomszédságában integratív funkciója van, míg a „telep” kevésbé integrált szomszédságában nem fejt ki semmilyen integratív hatást. Elias a pletykakutatás szempontjából alapvető érvényű kijelentést tesz: *„Ha a pletykát mint a csoport együttes tevékenységét nem viszonyítjuk ahhoz a konkrét csoporthoz, amelyben létrejön és működik, és ha az egyiket a másiktól függetlenül magyarázzuk, akkor a szociológus feladata nem teljesült.”*

Talán Elias ezen tanulmánya az első igazi, modern értelemben vett pletykakutatás. Elias arra a konklúzióra jut, hogy az olyan összekovácsolódott közösségeknek, mint egy falu, *„szüksége van a pletyka bő folyamára, hogy gépezete működhessen”*. Sajnos eredményének érvényessége a XX. század végén, XXI. század elején kezdeményezett pletykakutatások közül még csak kevésben érvényesül. Holott művében a részletek leírásától a szintézisig széles skálán elemzi a pletyka diverzitását. Bemutatja például, hogy az általa vizsgált közösség rendelkezik a pletyka központjainak kidolgozott rendszerével: a templom és a kápolna után a klubban és a kocsmában, a színházban és a koncerten működik a pletyka. Megfigyeléséből, miszerint a falu viszonylag magasabb szerveződési szintje elősegíti a pletyka szájról szájra történő terjedését, következik az is, hogy a szerveződés ilyenén működése lehetővé teszi az érdekes témák gyors szétáramlását a közösségben.

Noha a szociológus Bergmann művét (Bergmann 1987) egyértelműen és szinte kizárólagosan a pletyka tárgyalásának szentelte, megközelítésével nem mindig érthetnek egyet azok, akik a gyakorlatból, terepmunkából is ismerik a pletykálást. Egyfelől műfajként „redukálja”, vagyis eltekint a pletyka tanulórendszerként, rendszerjellemezőként való értelmezésétől, holott ez a szemlélet 1987-ig is már többek, például Elias és Gluckman megközelítésében is felbukkant, és csak a kommunikáció elemének tekinti. Másfelől, mint arra az antropológiai megközelítésű pletykakutatások taglalásánál is utaltam, mellékterméknek nevezi a pletykát. A melléktermék kifejezés pedig sajnos nem segít a tu-

dományos kutatás eszközeinek létrehozásában vagy kiválasztásában, validálásában. Bergmann lényegében a közvélekedésnek a pletykáról kialakított ítéletét jellemzi a szociológia terminusaival, illetéknéppen sematizálva egy komplex, tranzitív és emergens életjelenséget. Noha konkrét pletykákat is említ, ezeket is prekonceptcionálisan elemzi. Egyik tévedése például, hogy a pletyka témaszemélyét egy adott módon jellemezhető társas típusként azonosítja, holott mindannyiunkról szólnak pletykák. Természetesen eltérő mértékben és tematizációval: Moscovici és Vignaux tematizáció fogalma (2000, idézi László 2005:66) a pletyka kapcsán párhuzamba állítható a médiaszociológiából ismert (Cohen 1963 és McCombs-Shaw 1972) *agenda setting theory*-val – azzal, hogy a média hogyan befolyásolja, miről gondolkodjunk, s hogyan állít fel értékhierciát az események közötti szelektálással.

A pletyka tematizációját befolyásolja, hogy a köznapi gondolkodás a világot dichotóm kategóriák, antinómiák, nemegyszer ellentétpárok mentén reprezentálja. A pletyka esetében a csoportdinamika indítja be a tematizációt az új eseményről szóló információk terjesztésével.

### **1.5. A szociálpszichológiai megközelítés**

A pletyka társadalmi jelenség, magyarázata mindig az egyéni és a társadalmi jelenségek kombinációjában található. A pletykakutatás szociálpszichológiai megközelítésében kulcstényező a viselkedés adekvát megfigyelése, a viselkedési aktusok társas jelentésének feltárása. A pletykakutatások kezdetekor, mintegy hetven évvel ezelőtt két jelentős mű látott napvilágot. Prasad (1935, idézi Dunn és Allen, 2005) elméletének alapmotívuma az aggodalom és a bizonytalanság, mely a pletyka kialakulásához és terjedéséhez kapcsolódik. A korai művek közül talán a legismertebb Allport és Postman (1947 idézi Dunn és Allen, 2005) könyve, amely nagyban befolyásolta a pletyka kutatásának következő három évtizedét. Allport és Postman leírják a pletyka néhány alapvető törvényszerűségét, az egyén és a csoport szerepét, a dinamikus együttmozgást, és kiemelik a bizonytalansági tényező jelentőségét (Pataki 1998:155).

Allport és Postman a rémhírekről szóló tanulmányukban a híresztelés szelektációs folyamatait kapcsán a szintcsökkenés, a kiéleződés és a hasonulás folyamatait elemzik. Prasad is, de Allport és Postman is leszögezik, hogy a pletyka terjedése során a nem világos, bizonytalan információ úgy alakul, transzformálódik, hogy értelmet nyerjen a csoport szemszögéből. Ha arra törekszünk, hogy a kutatás a társas interakciók által közvetített

társadalmi objektivációk, normák és szabályok elemzését is beemelve, akkor figyelembe kell venni a Goffman művei kapcsán szembetűnő kutatási problematika László János által hangsúlyozott elemeit: „Igen valószínű, hogy az éppen Goffman által oly megragadóan elemzett, a társas együttélésben nélkülözhetetlennek bizonyuló társadalmi tapintat is közrejátszik abban, hogy még a szociálpszichológusok is visszahúzódóvá válnak akkor, amikor arról van szó, hogy a köznapi interakcióban alkalmazott diplomácia praktikáit, dramaturgiai fogásait és rutinjellegű szertartásait „leleplezve” tekintetükkel pőrésre vetkőztessék a személyiséget.” (László 1981:741.) Mint azt a későbbiekben kifejttem, a goffmani megközelítés az egyik leghitelesebb és eredményesebb megközelítés, melynek eredményeiből a pletykakutatás a jövőben is meríthet.

A szociálpszichológiai megközelítésű pletykakutatások között az utóbbi időben számottevő mértékben megnövekedtek a pozitív, illetve értéksemleges aspektusokat is figyelembevevő vizsgálatok: mind több eredmény mutat abba az irányba, hogy a pletykával kapcsolatos attitűd multidimenzionális: Litman és Pezzo például 2005-ben végzett vizsgálatuk során a szociális és a morális érték faktoraival dolgoztak. Ugyanők két évvel később egy másik kutatásuk során arra az eredményre jutottak, hogy az extravertió nem mutatott szignifikáns korrelációt egy a kíváncsiság mérésére kifejlesztett kérdőívvel (Litman és Pezzo, 2007), ám erős együttjárást mutatott az egyik skálával, mely a többi ember érzelmeivel kapcsolatos kíváncsiságot mérte. A kíváncsiság mellett a személyesség és az intimitás a kortárs szociálpszichológiai megközelítésű pletykakutatások egyik fő témája: van, aki pozitív korrelációt feltételez a pletykálással (Szakács 2008).

Luckmann szerint “amikor másokra panaszkodunk vagy másokat ilyen vagy olyan bal-lépéssel vádolunk, amikor mentegetőzünk saját tetteink vagy hibáink miatt, amikor fölháborodunk, s másokat csatlakozásra ösztönzünk, amikor maximákat fogalmazunk meg, s közmondásokat idézünk, amikor tanácsot adunk vagy kérünk, amikor pletykálunk, prédikálunk vagy esküdözünk, explicit vagy implicit erkölcsi kommunikációba bonyolódunk. Amikor így teszünk, azt bizonygatjuk másoknak, ahogyan mások is ezt teszik nekünk, hogy egyfajta erkölcsiség még mindenhol működik.” (Luckmann 1999, Demeter Tamás fordítása). Luckmann kifejezésével alkalmazott erkölcsiségnek (*morality-in-use*) is nevezhetnénk a pletykát, ami történetileg tekintve kétségtelenül hamarabb jelent meg, mint a szofisztikált erkölcsi intézmények.

A jó-rossz és az igaz-hamis pletyka dichotómiája több kutató munkájában is megjelenik: Berkosnál a szimbolikus interakcionizmus kapcsán vetődik fel, hogy tükröződik a



pletykában az, ahogy az emberek a saját interpretációjuk által alkotott valóságra reagálnak (Berkos, 2003). Wilson és Daly (1996) szerint az azonos neműekről szóló pletyka számít fontosnak, hiszen ők versenytársak egymás számára. A kompetíció szempontjain túl érdemes a tanulás, tájékozódás aspektusát is bevonni ennek a kérdésnek a taglalásába, hiszen a fejlődéshez, helytálláshoz szükséges legfontosabb információt a peer-group sikeres tagjainak karakterisztikája, leírása szolgáltatja az egyén számára. Ebben az értelemben a hármas tagozódású portrépletyka (Szvetelszky 2002:165), melynek váza a háromszög: aki mondja, aki hallja és akiről szól, ha azonos neműekről szól, kifejezetten hatékonyan szolgálja mind a kompetíciós, mind a tanulás stratégiáit a csoportban. McAndrew és Milenkovic átfogó vizsgálatai is alátámasztják a fentieket (2002): ők a pletykát a társas vetélkedés eszközének tekintik. Első kísérletükben bulvárlapokból válogatott cikkeket rangsoroltattak a vizsgálati személyekkel, és az eredmények azt mutatták, hogy az a pletyka az érdekes, mely azonos nemű és hasonló korosztályból származó celebritásról, híres emberről szól.

Érdeemes közbevetni, hogy az újságolvasási szokások elemzése látszólag távol áll a pletyakutatástól, valójában mégis információkkal szolgál arra nézvést, hogy milyen témákról, milyen emberekről szeretnek leginkább pletykálni az adatközlők, és arra is, hogy honnan merítik információikat. A Katz és Lazarsfeld (1955) által kétlépcsős közlési modellnek nevezett folyamat, amikor a média által közölt híreket az emberek személyes környezetükben tovább értelmezik, még nagyobb jelentőséggel bírhat majd olyan további kutatások tervezésénél, mely az internetes hírek kommentálását elemzik kifejezetten a pletyka jelenségére fókuszálva. Ez a terület azonban dinamikusan növekvő és egyben változó tendenciákat mutat, feldolgozása mindenképpen túlmutat disszertációim keretein.

Milenkovicék (McAndrew és Milenkovic 2002) második kísérlete azt az eredményt hozta, hogy az idegenekkel kapcsolatos negatív információ a legizgalmasabb, míg barátainkkal, rokonainkkal kapcsolatban inkább a pozitív tartalmú pletykákat próbáljuk terjeszteni. Elias Winston Parva-i kutatása<sup>4</sup> is hoz erre példát: *“A pletyka egyik meghatározó oka általában az a konkurencia, amely a fecsegők között áll fenn a meghallgatás és partnerük figyelme érdekében, akik maguk is a csoporton belül létező versengés nyomása alatt állnak, ami a státusok rivalizálásából adódik. Az egyénnek nagyobb esélye van elérnie a figyelmet és a jóváhagyást, ha képes rátromfolni valamelyik partnerére a*

---

<sup>4</sup> <http://www.exsymposion.hu/cikk/408/3> (2010-11-17)

*pletyka során, ha például külső egyénekről szóló híresztelések esetén valami még kedvezőtlenebbet, még botrányosabbat és felháborítóbbat tud mesélni, mint a többiek, vagy ha, más esetben, ki tudja fejteni, hogy valaki még lojálisabb a közösségi credóhoz, és még szilárdabban kitart azon hiedelmek mellett, amelyek megerősítik a közösség büszkeségét. Az a deformáló hatás, amit a versengés dinamikája fejt ki az erősen összekovácsolódott csoportokban a csoport hiedelmeire általában és kiváltképpen a pletyka elemeire, egy olyan torzításban áll, amely a tulajdon csoportra nézve a legkedvezőbb, leg-hízelgőbb meggyőződés felé, a külső engedetlenekre nézve viszont a legkedvezőtlenebb, legbecsmérlőbb meggyőződés irányába hajlik, és amelyet mindkét esetben a kikristályosodás tendenciája kísér. Általában véve azt mondhatjuk, hogy minél biztosabbak a csoport tagjai saját felsőbbrendűségükben és tisztességükben, annál enyhébb a torzítás, kisebb a távolság a képzelet és valóság között, és viszont: minél inkább fenyegetettnék és bizonytalannak érzik magukat, annál valószínűbb, hogy a belső nyomás és, mint ennek egyik összetevője, a belső versengés a közös meggyőződést az illúzió és a doktrínaszerű merevség végletei felé tereli. Voltaképpen a torzulás fokát és a hiedelmek merevségét a csoportban gyakran mércének is tekinthetjük, amely ha nem is méri az aktuális veszélyt, úgy legalábbis rámutat a csoport veszélyérzetére, és mint ilyen segít rekonstruálni a helyzetét.”*

Sajnos, mind a torzulás foka, mind a hiedelmek merevsége olyan állapotokat jellemez, melyek nehezen mérhetők objektív eszközökkel. Ezenfelül éles és pontos pillanatképre lenne szükség az Elias által sugallt rekonstrukcióhoz, mert a pletykának nincs a közösségben rögzített változata, így a terjedés dinamikája folyamatosan termeli a variánsokat. A társadalmi identitás elméletének képviselői közül Tajfel és Turner (Tajfel-Turner 1987:7-24.) azzal magyarázzák a jelenséget, hogy azért áll érdekünkben saját csoportunk érdemeit elfogultan nagyítani, a riválisét pedig kicsinyíteni, mert egyéni pozitív önértékelésünk saját csoportunkból származik. Nagy szerepe van a csoportok közötti konfliktusokban és a csoportokkal kapcsolatos sztereotípiák fenntartásában a csoportok közötti nyelvi elfogultságnak, amely a fentebb bemutatott szociálpszichológiai jelenség nyelvi megfelelője (Síklaki 2008:25).

A pletyka terjedését mennyiben befolyásolja a kapcsolatokról alkotott percepció (mely sok esetben maga is a pletyka tárgya egy közösségben). Wittekék eredményei között (Wittek és Wielers, 1998) nagy hangsúlyt kap az állítás, hogy a legizgalmasabb pletykákat azoknak mondjuk el, akivel jó a viszonyunk, miközben a témaszemély, vagyis a

kiptetykált fél felé közlő és befogadó is negatívan viszonyul. Ezt az állítást könnyen cáfolhatja bárki, aki hallott már pletykát. Mivel számtalan esetben tapasztalhatjuk, hogy nagy érdeklődéssel hallgatjuk az olyan ismerőseinkről szóló pletykát, akihez pozitívan viszonyulunk, legfeljebb „nem hisszük el”, nem fogjuk abban a formában elfogadni, amely összeegyeztethetetlen a mentális archívumunkban tárolt képpel, így erről az eredményről úgy vélem, hogy – meglehetősen, épp a kérdőív használatának eredményeképpen – elnagyolt képet ad a pletyka egyik legfontosabb attribútumáról. Vagyis arról, hogy a pletyka terjedését mennyiben befolyásolja a kapcsolatok percepciója.

A témaszemély felé való negatív viszonyulás egyik kevésbé vizsgált vetülete az agresszió. A pletyka sohasem nyíltan agresszív: burkolt agressziója néha tagadhatatlan, de ezt legalábbis részben ellensúlyozza az indulatot levezető, szelep-tulajdonsága.

Született olyan kérdőív is, amely kifejezetten a pletyka funkciójának kutatására szolgált (Foster 2004). Litman és Pezzo (2005), mint azt fentebb említettem, két faktorral dolgoztak a pletykával kapcsolatos attitűd egyéni eltéréseinek vizsgálata során: a szociális és morális érték faktoraival. A terjedés számára különleges környezetet biztosít a mobiltelefonálás és az sms-ezés (akárcsak az internet és a pletyka korábban körvonalazott önállósága, ez a téma is külön feldolgozást érdemel, ezért itt nem foglalkozom vele bővebben). Fox (2001) az így terjedő pletykákat három dimenzió mentén értékelte: a hangnem, a részletesség és a visszajelzés foka alapján.

Az állandó és folyamatos beszélgetés, a pletykát felszínre sodró interperszonális kommunikáció folyam mindenre ráirányítja a közfigyelmet, ami a morális elvek elleni vétésekről szól. Seneca szavaival: a lélek tükre a beszéd. A beszélgetés pedig, ezen belül is a csoporton belül zajló pletykák kibeszélése csoportreflexió, a csoport lelkének kivetítése. A humánológia szerint a beszélgetés a csoportorganizmus gondolkodási folyamata (Csányi 1999). A fentiek alapján a pletykálás, mint társadalmi szükséglet jóval árnyaltabb jelenség mint egyszerű kommunikációs kényszer. A jól szocializált ember nem kívánja elhagyni csoportját, és nem tud beilleszkedni másikba, a tökéletlenül szocializált egyén viszont állandóan keresi a saját csoportját. A vélt vagy valós csoportok között ingázó egyén kiszámíthatatlan mozgása azonban nem tesz jót a csoportdinamika stabil egyensúlyának sem, és maga az illető egyén is labilis marad, mert nem lesz hova kötődnie. Ha sehol nem folyik róla spontán és természetes beszélgetés, csak az adminisztratív adatrögzítésbe vagy az alkalmazott nyilvános beszédmódba kerül bele, akkor gyöngülnek, el is szakadhatnak a természetes szociális hálóban az őt tartó szálak.

## 1.6. A narratív pszichológiai megközelítés

A pletyka mint társas tudás sokféleképpen jellemezhető. Annyi bizonyos, hogy a narrativitás elmondható róla, hiszen referenciával és időbeli struktúrával egyaránt rendelkezik.

A narratív pszichológia olyan pszichológiai metaelmélet, amely a pszichikum általános antropológiai sajátosságaként fogja fel az elbeszélő funkciót (Pléh 1996: 265-282. és László-Ehmann-Péley-Pólya 2000:367-390). Jelentőségét a pletykakutatás kapcsán azért emelem ki, mert a pletyka folyamatának meghatározó elemei az egyes történetek. A pletykának, mint reprezentációs mintázatnak (ld. korábban Sperber és Tomasello munkái) a megértése hozzájárulhat pszichológiai természetének a megértéséhez.

Ha felidézzük fel a Gluckman által írottakat arról, hogy a pletyka hogyan definiálja a csoportot (Gluckman 1963) –, akkor szoros kapcsolatot találunk László gondolatával (2005:61): „A szociális reprezentációknak van a csoportidentitás, s ezáltal az egyén szociális identitása szempontjából egy további funkciója, amelyet a szociális reprezentációk a csoport szimbolikus határainak megvonásában töltenek be.” László (2005:63) szerint a szociális reprezentáció a kollektív és az egyéni között lévő reprezentációs forma: olyan halmazok, amelyek a mindennapi életből eredő koncepcióknak és magyarázatoknak az egyének közötti kommunikációjából alakulnak ki. Meglátásom szerint a pletyka ennek egy részhalmaza: adott (minél nagyobb) mértékben személyes és (minél inkább aktuális) történet. László rámutat, hogy a pszichoanalízis narratív elméletei mely oldalát hangsúlyozzák a pszichoanalitikus terápiának: azt, hogy a traumaként megélt esemény valóság tartalmától függetlenül, a beteg és a terapeuta közötti dialógusban a beteg számára a jelen idejű realitásban elfogadható én-történet alakul ki, s így maga a történetté formálás fejt ki a terápiás hatást.<sup>5</sup>

A történetté formálás az én formálódásának is a része. Polkinghorne szerint az én nem statikus dolog vagy szubsztancia, hanem történeti egység, melyre a személyes események összerendeződése hat. Olyan történeti egység, ami azon túl, ami valakivel megtörtént, azt is magában foglalja, ami várhatóan történni fog: „Saját történeteink közepén élünk, és nem lehetünk bizonyosak abban, hogy ezek a történetek hogyan fejeződnek

---

<sup>5</sup> Ehhez a megközelítéshez közvetlenül kapcsolódik a pletykáról írott monográfiám tipológiai fejezetéből a gyógypletka típusa: „A gyógypletka nem mindig bír az újdonság erejével, viszont kellő alkalmakkor, a megfelelő motívum felerősítésével, elő lehet rántani. Akit kirúgnak a munkahelyéről, annak példálózhatunk azokkal, akiket évek óta fel se vettek sehova, nekik pedig azokkal, akik meg se próbálják, hogy munkához jussanak.” (Szvetelszky 2002:171)

be. A cselekményt folyamatosan felül kell vizsgálnunk, ahogy új események adódnak életünkhöz.” (Polkinghorne, 1988:150, idézi László 2005:43). László könyvében arra tesz javaslatot, hogy a narratívumot alapvető emberi jelentéskonstrukciós eszköznek, tehát nemcsak tudáskonstrukciónak, hanem élményszerveződési módnak is tekintve a tudományos pszichológia horizontját kitágítsuk az időben: ezzel a megközelítéssel fogalmilag is lehet reflektálni az élményszintű folyamatokra (László 2005:21). Bruner is egészen természetes élményszervezési módnak tartja az elbeszélést, mely egyidejűleg formálja az ember belső világát, s köti őt kultúrájához és társadalmához. (Bruner 2001:15-27.) A pletyka meghatározásakor és kutatásakor a tudományos narratív pszichológia egy csoport vagy közösség pszichikus valóságát tárhatja fel: azt, hogy milyen formákban és hogyan működik ez a valóság.

MacIntyre rámutat, miért alkalmas a narratív forma mások cselekedeteinek megértésére: elbeszéléseket élünk meg életünk során, és segítségükkel értelmezzük megélt életünket – a történeteket, a fikciók kivételével, átéljük, mielőtt elmondanánk őket: „...amikor sikeresen állapítjuk meg és értelmezzük, hogy mit csinál valaki, mindig elbeszélő történetek kontextusában igyekszünk elhelyezni egy konkrét epizódot: a történetek készletét az érintett egyénekhez tartozó, illetve az azokkal a keretekkel kapcsolatos történetek alkotják, amelyek között ezek az egyének cselekednek vagy cselekvést szenvednek el.” (MacIntyre, 1999: 284)

A pletykák jelentős részét nyitott műnek tekinthető szövegek és azok interakciói alkotják. Ebből azonban nem vonhatunk le semmiféle következtetést arra nézvést, hogy milyen a pletyka – mint kulturális jelenség – egészének szövegtermészete. Elsőre úgy tűnik, hogy a legmozgékonyabb szövegtípus: *jár, terjed, kering* - ám a pletyka kapcsán hiba volna csak szövegekben gondolkodni. Ezzel az emberi viselkedés olyan meta-kommunikációs mozzanatait hagynánk figyelmen kívül, melyek elemzése éppolyan fontos, esetenként még fontosabb, mint a szöveg.<sup>6</sup>

---

<sup>6</sup> Harré (1997:141-152) a köhögés tudományos vizsgálata kapcsán (az új tudományág elnevezésére a bexológiát javasolja, a görög “bexo”, köhögés szóból) számos alesetét különíti el a köhögésnek, rámutatva, hogy nem csupán neurofiziológiai jelenségről van szó. Beszél a “kamarahangversenyi köhögésről”, mely a mellkasi kaparászásból alakul ki, és amivel szemben tehetetlenek vagyunk: előbb-utóbb köhögünk kell nekünk is. Többféle szemantikus köhögést is említ: ilyen a “Figyeljen rám, kérem!”-köhögés vagy az “Elnézést, van egy perce?”-köhécselés, amit akkor hallatunk az ajtóban, ha valaki a szövegszerkesztővel dolgozik odabent. Harré külön kitér arra a köhögésre, mellyel figyelmeztetjük beszélőtársunkat, hogy akiről éppen pletykálunk, az mindjárt hallótávolságon belülré ér, de nem feledkezik meg a köhögés fiziológiai célú hörgőtisztító használatáról sem. Felhívja a figyelmet arra, hogy a szemantikus köhögést közösen kell végrehajtani, vagyis ha például egy ülés vezetője köhögéssel akarja elnyerni a hallgatóság

Az élettörténeti elbeszélésekből kvalitatív elemzésekkel identitásokat rekonstruáló narratív pszichológia szerint (például Crossley 2000 és Freeman 1993) az emberi létezés alapformája az elbeszélés, és a narratív diskurzus a legjobb nyelvi kifejezőmódja a különböző társadalmi-kulturális kontextusokban zajló emberi élet szabályozásának. A László által (2005:26) képviselt narratív pszichológiai felfogás az elbeszélést viszont úgy tekinti, mint a társadalomban élő ember evolúciósan kialakult képességét a társadalmi élet létrehozására és működtetésére, beleértve az önszabályozással, identitással rendelkező egyénként való létezés képességét is.

Bartlett az elbeszélést nem pusztán individualista reakciónak tekinti, hanem kifejti, hogy közvetlenül a társas csoportban kell keresni az elbeszélés formálásában szerepet játszó hatások jó részének az eredetét. Nézete szerint a mítoszokat, a legendákat közvetlenül befolyásolja a társadalmi közeg, melyben alakulnak és fejlődnek: „A jó mesélő úgy kezdi történetét, hogy a maga számára kifejez, hallgatóiban pedig előhív valamilyen érdeklődéscsoportot. Ezután rövid szünet következik, fenntartja az érdeklődést, megvárja őket, és azután jön az „odaillő” anyaggal, s az érdeklődés kielégül.” (Bartlett 1985: 334)

A pletyka nemcsak tartalommal telt struktúra, hanem folyamat is. A pletykák gyűjtéséből és szisztematikus elemzéséből feltárul az adott közösség hiedelmeinek, vélekedéseinek, véleményeinek, asszociációinak és attitűdjeinek halmaza, valamint a szervezőelvek. A pletykára is igaz, amit a narratív pszichológia a narrativitásról mond (László 2005:29), vagyis hogy a narrativitás a konstrukciót nemcsak generálja, de korlátozza is. Egyrészt strukturálisan, hiszen a történetnek van eleje, közepe és vége, másrészt funkcionálisan: gazdaságos jelentésrendezettséget képvisel, harmadrészt tartalmilag, mert az elbeszélésnek alkalmasnak kell lennie a társas megosztásra.

A gergeni szociális konstrukcionizmus elméletének segítségével (Pataki 2004) is megközelíthetjük a pletykát, mint az emberek közötti történetileg beágyazott interakciók eredményét. A szociális reprezentációk alapvető funkciója, hogy megkonstruálja a tár-

---

figyelmét, akkor ezt nekünk is így kell érteni, és nem gondolhatjuk, hogy csak a torkát köszörüli. Mint Harré szellemesen rámutat, a szemantikus köhögés akkor lesz szociális jelentéssel rendelkező teljes aktus, ha más személy(ek) megérti(k). Joggal állítja, hogy noha a köhögést különféle szóbeli megnyilatkozásokkal helyettesíthetnénk (pl. “Ébresztő, mindjárt bejelentek valamit!”, vagy “Vigyázz, valaki van a közelben!”), mégis a nem verbális jelek készletéből merített konvencionális jellel “üzenünk” a hallgatóságnak. Ennek okaiként azt nevezi meg, hogy egyfelől a nem verbális megfelelőnek gyakran nagyobb az ereje, másfelől, és ez a pletyka vizsgálatokor elsődleges szempont: a nem verbális üzenetnek a finom többértelműséggel könnyen adhatunk alternatív olvasatot. Sokszor a pletyka esetében is a közlő tetszőleges olvasattal biztosítja be magát a későbbi vádak ellen (Szvetelszky 2002:44)

sas valóságot. A pletyka strukturális tulajdonságai – időbeli mintázat, elbeszélői perspektíva, értékelési mintázat, narratív koherencia, cselekménykomplexitás, a szereplőknek tulajdonított funkciók – is ennek szolgálatában állnak. A pletyka, mint történet: elbeszélő alakzat, vagyis olyan nyelvi reprezentáció, amely hordozza az egyének pszichikus valóságkonstrukciójának mintázatait (László 2005:50). Azonban a pletyka elbeszélés-jellegét csökkenti a paralel szerkezetiség hiánya: vagyis amíg a szóbeli kultúrák történetmondója híven beszámol arról is, hogy mit tett az egyik ember, s mit a másik, addig a pletyka, általában csak a pletykaszemélyre koncentrálnak.

A közbeékelés, amely a társalgáselemzéseknek és az etnometodológiának is kedvelt témája, a pletyka esetében gyakori szövegszerkezeti modell, jelentése a pletyka egészének vizsgálatában értelmezhető: tükrözhet tudat alatti vágyakat, célokat, tájékozottságot, műveltséget, és természetesen az intenzív kommunikativitás veleszületett hajlamát.

A közbeékelés szövegszerkezeti modellje mellett az *utalás* szerepéről is említést kell tenni. A pletyka – a szó köznapi értelmében, de a narratív pszichológiából ismert terminus értelmében is – utal. Mérei utalásnak nevezett el (Mérei 1984) egy sajátos élmény-reprezentációs formát, melyet a társas alakzatok anyanyelvének tekint. Ismétlések útján képződik a hagyomány is, az újraélés jellegzetes módja (László 2005:53): „...A kezdeti spontán történést, pontosabban annak töredékeit átélői megismétlik, állandó alakba öntik. Az ismétlések lélektani háttere azonban különböző. Szemben a késői megismétlésekkel, amelyek már az együvé tartozás ritualizálódott jelzései, a spontán történés töredékeinek első megismétlései az élmény teljes tartalmát, indulati és érzelmi feszültségét felidézi mindazokban, akik az eredeti élményt átélték. A hagyomány az összetartozás tudatát, az együttes élmények halmozódását ritualizált formában fejezi ki, a teljes élményt képviselő konkrét részlet viszont konkrét együttes élményt jelez. Az együttes élmény tehát a csoportban megjelenő sajátos jelvény, a teljes élményt a maga indulati gazdagságában felidéző viselkedésrészlet másodjelentése.”

Mérei az utalásban, mint kommunikációs jelvényben, és a mögötte meghúzódó pszichikus reprezentációs mechanizmusban fedezte fel az élményszerveződés, a valóság pszichikus megkettőzésének jellegzetes fejlődési fokát, s kimutatta az utalás változatait az intim élményközösségekben és a művészetekben is. Ilyen, gyakori változat a közvetlen élmény spontán behelyettesítése. Egy spontán ismétlés – az előző nap társas történés egy részletének, helyi mozzanatának ismétlése – mint jel hívja elő abban, aki ismétlés, és társaiban is a felidézett élmény érzelem- és hangulatvilágát. Az utalás történet- és él-

ményszervező jellege életkoronként változik: „Felnőttkorban az utalás bizalmas közösségekben, cinkos kapcsolatokban bukkan fel. A kommunikáció látszólag mindenki számára érthető konvencionális jelekkel zajlik, de ezek a jelek a beavatottak számára mögöttes tartalomként olyan élményrészleteket hordoznak, amelyek lényege a teljes élmény, az élményközösség felidézése.” (László 2005:55)

A pletyka utalásokkal dolgozik, utalásokkal „horgonyoz”: Az egyéni pszichikumra és a csoport kultúrájára is vonatkozik a szociális reprezentáció két alapfolyamata, a lehorgonyzás és az objektifikáció, a tárgyiasítás (Moscovici 2002:241): „Kétségtelen, hogy banalitása mélyén minden tény, minden közhely a tudás univerzumát rejt, egy kultúra kivonatát, egy rejtélyt, amely kényszerítő erejűvé, ugyanakkor lenyűgözővé tesz. „Lehet-e valami vonzóbb, termékenyebb, és *izgatóbb* egy közhelynél?” – teszi fel a kérdést Baudelaire. És kollektív szempontból hatásosabb, tehetnénk hozzá. Nem egyszerű feladat az ismeretlen szavakat, ideákat vagy lényeket megszokottá, közelivé, valóságossá tenni.” A lehorgonyzás folyamata és mechanizmusa biztosítja, hogy az idegen vagy zavaró hiedelmeket, képzeteket integrálhassuk az ismerős képzetek és kategóriák kontextusába. A lehorgonyzás folyamatai, az osztályozás (az ismeretlent egy adott kategória prototípusával vetve össze) és a megnevezés (a nyelvi kategóriák rendszerében elfoglalt hely kijelölésével megadva az ismeretlen viszonyát az ismert dolgokhoz) a pletyka esetében is funkcionálnak, így keletkeznek a pletykatípusok. A generalizáció során a reprezentálandó dolog hasonlóságának hangsúlyozása, a különbségek csökkentése zajlik (a portrépletka, a generációs pletyka és a családi pletyka típusaira vonatkozik leginkább ez a folyamat), míg a partikularizáció az ismeretlen és a már létező prototípusok közötti különbségeket hangsúlyozza. (Szvetelszky 2002: 152-194)

László (2005:70-71) összegzése alapján mutatom be, ahogy Doise (1993) a lehorgonyzás négy alábbi fázisát írja le: 1. *Adatgeneráció* (pszichológiai lehorgonyzás): az objektifikált szociális reprezentációk feltérképezése (az adott embercsoport egyfajta kollektív térképe). 2. *Az egyének lehorgonyzása a kollektív térképen* (pszichológiai lehorgonyzás: a szociális reprezentációk itt a referenciapontokhoz való viszonyulásban meglévő egyéni különbségek szervező elvei) 3. *Szociológiai lehorgonyzás*: a csoport-szintű szociális reprezentációk rétegeinek, azok beágyazottságának elemzése. 4. *Pszichoszociális lehorgonyzás*: a szociális reprezentációkat a csoportközi viszonyok határfelületén megjelenő társas összehasonlítás.



Amelyik pletyka a terjedés során nagymértékben lehorgonyoz, annak nagyobb esélye van más műfajban transzformálódva (vicc, anekdota stb.) evolválni a csoportban, illetve a társadalomban. A pletyka transzformációjában benne rejlik a retrospektív lehorgonyzás lehetősége is (például amikor ugyanaz a személy ugyanazt a pletykát az idő teltével másképp és másképp adja elő, terjeszti).

A pletykálás narratív beszédaktus. Ha az identitás ricouer-i értelemben folyamatosan újraszerkesztett élettörténet, akkor talán nem könnyelműség a pletykát, mint folyamatosan újraszerkesztett csoporttörténetet tekintve a csoportidentitás részeként értelmezni. A pletyka tehát ebben az értelemben csoportmegjelenítés, csoporttörténet, a csoporttörténetekből kimetszett egyfajta személyes készlet – így az a kérdés is felvetődik kutatásának tervezésekor, hogy milyen szerepet játszik a hétköznapi viselkedés szerveződésében.

A pletykák esetében progresszív (negatív értékeléstől halad a pozitív felé) és regresszív (pozitív értékeléstől halad a negatív felé) narratívumokról beszélhetünk. Stabil narratívumok elvétve akadnak köztük, illetve relatíve ezek is hordoznak progresszív vagy regresszív jelleget. A pletyka attribúcióinak kutatása megmutatja, hogy okok és szándékok keresése mennyiben függ az adott szociális reprezentációban feltárt intencionalitástól, továbbá azt is, hogy biztosít-e narratív szerveződésként koherenciát a csoportban.

A pletyka individualitása nem mellőzhető körülmény narratív jellegének vizsgálatakor: olyan narratív szövegstruktúra, melyre a fikcionalitás és a nonfikcionalitás fogalmi terminusai csak az adott pletyka individualitásának keretein belül értelmezhetők.

A pletyka identitással kapcsolatos megközelítése az alábbi kérdéseket veti fel: mennyire figyel a közlő és a befogadó a pletyka mondása közben (érintettség), mennyire hiszi el – mennyire tiltakozik a befogadás pillanatában az egyes részletek igazságtartalma ellen (validálás), milyen mértékben transzformálva adják tovább (identifikáció), hány embernek mondják el (a csoportidentitásból fakadó legitimálási kényszer), s azok közül, akiknek elmondják, hányan fogadják el, s mekkora mértékben. Amit a csoport elfogad, azt nevezhetjük Moscovici említett terminusával a pletyka figuratív magjának (azok az egymással kapcsolatban álló alapfogalmak, amelyek körül a tárgyról való tudás kikristályosodik). A pletyka kanalizálja az önszerveződő csoportnarratívum legmagasabb aktualitású egységeit.

Dolgozatomban külön fejezet jut a narratív interjú kérdéskörének, mint a pletyka kutatásával kapcsolatban eddig legeredményesebbnek bizonyuló módszertani eszköznek – ezért nem került sor ebben a fejezetben a téma részletezésére. Itt röviden előlegezem a későbbiekben részletesen kifejtett álláspontomat: nem a pletykát kell vizsgálni, hanem azt, amiről a pletyka szól – így a pletykáról is többet tudhatunk meg, mint például kérdőívek segítségével. Ám a szekunder tudás megismerése, a pletykáról szóló szövegek vizsgálata is jelenthet egy irányt a narratív pszichológia megközelítésében: lehet, hogy ebben az értelemben ezek a szövegek a naiv pszichológia demonstrációs terepei a pletykát illetően. Illusztrálandó ezt a gondolatot, álljon itt példaként egy, a pletykáról szóló szöveg, ahol a pletyka szó el sem hangzik:

*„A szombat délelőttök voltak a legszebbek! Ebéd előtt még bejártuk az általam még nem eléggé ismert Rózsadomb rejtett zugocskáit, utcácskáit, tereit. Ebben a káderdülőben Miki jóformán minden jelentős háznak tudott a lakóiról, vagy ismerte őket ki mikor költözött ide, ki honnan miért kellett elköltözzön, kinek milyen ismert vagy titkolt családi botránya volt vagy lesz és így tovább. Egy alkalommal hosszabban időztünk egy valahai szép villa, a Litván Gyuriék volt családi villája előtt, melyet Czinege elvtárs, aki nem egy madár volt, hanem a honvédelmi miniszter, saját gusztusa szerint átépíttetett. Egyébként ő volt az, aki azon a bizonyos napon abban az ominózus tankban november negyedike után Kádár Jánost Szolnokról Budapestre fuvarozta. Természetesen a házak lakóiról nemcsak politikai információi voltak Mikinek. A szokásos családi problémák, válások, bizarr, groteszk és pikáns históriák is napfényre kerültek. Mindezeket Miki kaján nevetések között adta elő az emberi gyarlóság mély megértésével fűszerezve. Ezeket a tanulságos, hosszú sétákat még megfejeltük egy pohár sörrel vagy fröccsel és jöhetett az ebéd. Így lett kerek egy ilyen mesés szombat délelőtt!”<sup>7</sup>*

## **1.7. Szervezetpszichológiai megközelítések**

A pletykát a szervezetpszichológiával, szervezetszociológiával, szervezetfejlesztéssel foglalkozó elméletek, mint destruktív jelenséget közelítik meg, a negatív jelleg hangsúlyozásával: csak a legutóbbi időben észlelhető a pozitív aspektust is figyelembe vevő tendencia lassú erősödése.

---

<sup>7</sup> Makk Károly: Vásárhelyi Miklósról. Egy lakótárs és barát emlékei. Kritika, 2001. szeptember

A kortárs pletykakutatás leszögezi, hogy a munkahelyi pletyka nemcsak egyénről szólhat (Michelson és Mouly 2002): egyre több kutató vizsgálja azt is, milyen pletykák terjednek a szervezetről és a csoportról.

A szervezeti vagy másképpen intézményi, vállalati pletyka esetén néhány újabb kutatásban szétválasztják a külső és a belső dimenziókat (DiFonzo és Bordia 2000). A külső dimenzió a szervezet, a vállalat reputációját, gazdasági helyzetét, tőzsdei megítélését érinti, míg a belső dimenzió a személyzeti változások, az elégedettség, a biztonság témáira vonatkozik. Noha a külső-belső dimenzió mentén történő elkülönítés alapvető relevanciájú, azonban figyelembe kell venni az alkalmazottak, a szervezet tagjainak szervezeten kívüli, természetes hálózatát, mely a terjedésre vonatkozóan fázisátmenetet eredményezhet, amelynek következtében az alkalmazottaknak a vállalatról szóló pletykái az alkalmazottak természetes hálózatában – családtagjaik, ismerőseik körében – is terjednek (ezzel a kérdéssel a szervezetpszichológia egyik újabb irányzata, az *employer/employee branding* foglalkozik). A pletyka időbeli, térbeli és kapcsolati határléptést eredményez a szervezethez képest: túlmutat rajta (konkurencia, beszállítók stb.), illetve belül bizonyos területekre nem ér el (elszigetelt csoportok), ezáltal fehér foltokat vagy vákuumot képez. A vállalati pletykakörnyezethez kapcsolódnak az ügyfelekről, konkurensokról szóló pletykák is. A vállalati alumnik pletykataralma komplex, mert más vállalatokéval is átfedést mutat, rendszerszintűt (migráció, méret, szektor, átpolitizáltság stb. miatt).

Komoly gondot jelent, hogy a munkahelyi pletyka fogalmát a szervezetpszichológiai tanácsadások jelentős része egy kategóriában kezeli a *mobbinggal* (definícióját az 1.8.2. fejezetben tárgyalom a *Rokon műfajok*-nál). Pedig pletyka korántsem csak a mobbing során jelentkezik, bár kétségkívül lehet e folyamat kísérőjelensége. A mobbing során megjelenő pletykák „pletkaként” szegényesebb és sokkal kevésbé variálódó tartalommal rendelkeznek, és jellemzi őket az erőteljes intencionalitás, aminek a természetes közegben, a csoport kommunikációjában spontán dinamikaként jelentkező pletykák többnyire híján vannak.

Tipikus kutatói álláspont a jó-pletyka rossz-pletyka dichotómiával kapcsolatban, hogy az informális kommunikációs rendszer mentén terjedő ártalmas, bizalmatlanságot keltő üzenetek felelnek meg a rossz pletykának, a jó pletyka viszont támogatja a szervezet vagy a közösség integrációját, a csoportok kohézióját (Gouveia és munkatársai 2005). A jó-rossz pletyka dichotómiáját mesterséges szétválasztásnak tartom, mely naiv etikai

megközelítésen alapul, és figyelmen kívül hagyja Westacott-nak (2000:87) a pletykával kapcsolatos legelterjedtebb hiedelmeket, vélekedéseket elemző eredményeit. A pletyka-kutatás eredményeit illetően szerencsésebb lenne, ha a pletykát értékváltó jelenségként elemző, elfogulatlan látásmód kanonizálna.

Berkos kutatása a munkahelyi pletyka terjedési útvonalai és irányai alapján különített el horizontális és vertikális pletykát: a horizontális a hasonló beosztású munkatársak között terjedő pletykákra vonatkozik, míg az utóbbi a fentről lefelé, illetve letről felfelé terjedőkre. A vizsgálat eredménye azt mutatta, hogy a horizontálisan terjedő pletyka hihetőbb a közösség tagjai számára (Berkos 2003). Berkos megállapításának az a gyengéje, hogy a szervezeti informális kommunikáció folyamatának egészére igaz, míg a pletyka ennek a folyamatnak csak egy része. A szervezeti pletyka terjedését meghatározza a csomópontok, a *hub*-ok kapcsolatrendszerének a formális hierarchiára való rávetülése, s az is, hogy az egyes horizontális rétegekben – például középvezetők – hogyan, melyik hálózati szereplőnél képződik úgynevezett „vízzáró réteg” (Szvetszky 2008).

A vállalaton belüli informális kommunikáció mechanizmusainak megértése és informális kommunikációs stratégiák kialakítása kulcseszköz a vezető kezében. A vállalaton belüli pletyka az informális kommunikáció minősített esete. A munkahelyi pletyka kutatása a formális és az informális szervezet legjellemzőbb eltéréseit tárja fel. Pontosabb feltérképezésével, megismerésével a vezető felhasználhatja pozitív aspektusait és csökkentheti a negatív hatást.

A vallott és a követett szervezeti kultúra különbözik: előbbi az ideálisnak tartott, expliciten kinyilvánított értékeket jelenti, a követett pedig ténylegesen befolyásolja a személyek viselkedését, érzéseit, gondolatait. A vallott értékek tudatosak, a követettek kevésbé. A pletykákon keresztül inkább a szervezet által követett értékeket ismerhetjük meg.

A szervezeti pletyka koncentrált, ezért intenzív, emellett megfigyelhető, paraméterekkel jellemezhető. Emergenciája is a hierarchia mentén alakul (Szvetszky 2004). Nem a hatalom, vagy a manipuláció egyik eszköze, hanem az egészséges szervezeti működés fontos aspektusa: sokszor többet mond a szervezetről, mint akiről konkrétan szól. A szervezet tagjairól szóló pletykák a legtöbb esetben tartalmazzák azokat az egyéni vélekedéseket, hiedelmeket, melyeket az alkalmazottak a szervezetről alakítottak ki, és ezek számos, egyéb módon nem megismerhető információt hordoznak a szervezeti struktúrával és működéssel kapcsolatos percepciókról, melyek közül a legelterjedtebbek hatással vannak az alkalmazottak munkahelyi attitűdjére, cselekedeteire és munkavégzésére is.

A szervezetet formális és informális célok káosza jellemzi, azonban nemcsak személyeknek, hanem emergens folyamatoknak is lehet informális célja. Jó vezető az, akinek az informális, személyes céljai a lehető legpontosabban fedik a formális célokat. A vezetés ezek szerint nem más, mint a szervezeti informális célok érvényesítése a formális célokkal összhangban. Az informális szervezetet a pletyka hozza létre. A munkahelyi pletyka értéke belátható: a formális belső kommunikáció hivatalos forrásait az alkalmazottak többsége lehetőleg mellőzi (Berry 1992), a szervezet mégis működik – valahonnan tehát értesülnek a fontos információkról. A formális kommunikációnak van egy tehetetlensége, a pletyka transzformálódik, emiatt gyorsan, rugalmasan terjed.

Nevo-ék (a pletyakutatás történetének arányait tekintve) klasszikusnak számító vizsgálata azt mutatta ki, hogy a pletykálkodás jellemzőbb az emberekkel foglalkozó hivatásokat űzők között (Nevo és munkatársai 1993a).

A munkahelyi pletykák tartalmára vonatkozóan nem született átfogó tipológia. A rendelkezésekre bocsátott, a későbbiekben majd bemutatott szervezetpszichológiai kutatások eredményeinek elemzése hét önálló tartalom dominanciáját jelzik: ezek a kompetencia, az integráció, a hatalom, a pénz, a stílus, a szex és a devianciák (alkoholizmus, drogfogyasztás stb.).

A fenti tartalmak jelölik ki azoknak a történeteknek a helyét is, amelyek legalább közvetve köthetők a fő tematikai irányokhoz. A kötelességek sokkal exponáltabbak a munkahelyek nagy részén, mint a magánéletben, így a pletykának is nagy a szerepe a reflexiót, valamint a formális és informális normalizációt illetően.

A munkahelyi légkört az új dolgozó azonnal érzékeli a dolgozók viselkedéséből, attitűdjéből (Ostroff és munkatársai 2003; Trice és Beyer 1993). Ez a navigációs pletyka jelentőségével magyarázható (Szvetelszky 2002:166): új tag egy csoportba kétféleképpen érkezik: belülről, vagyis odaszületik, illetve kívülről jön, ez esetben általában már felnőtt vagy legalábbis „kipletykálható” korba került. A befogadáshoz és a beilleszkedéshez van szükség a navigációs pletykára.

A közvetlen megfigyelésen alapuló, első kézből származó tapasztalatok mellett az emberi közösségekbe újonnan betagozódó egyének tájékozódásában különösen nagy szerepe van a mások megfigyelésén alapuló, másodkézből származó információknak. A navigációs pletykák megalapozó jellegűek: ha gyorsan terjednek, kevés variánssal, akkor igazságtartalmuktól függetlenül sokkal nehezebb „lemonni”, mint bármilyen más pletyka nyomait, ugyanis *tabula rasa*-ra írtak, a beilleszkedést segítették elő. A sorka-

tonaság időszaka és a kollégiumi évek – amikor sok az új tag – különösen alkalmasak a navigációs pletyka vizsgálatára. Még többet figyelhetünk meg a költözések kapcsán, mert ez a betagozódás hosszabb távra szól.

A beilleszkedéshez, pontosabban az új csoporttag beillesztéséhez szorosan kötődő tájékoztató-eligazító jelleg akkor domborodik ki, ha új ember érkezik a csoportba – az osztályba, a háztömbbe, az utcába, és természetesen a munkahelyre, a szervezetbe. A navigációs pletyka a jelen állapot bemutatására és az állapot kialakulásának megértéséhez szükséges főbb történeti előzmények összefoglalására törekszik. Hatásmechanizmusát befolyásolhatja, hogy a frissen érkezett kit hallgat meg először, és hányadikként hallgatja meg a csoport legitim pletykafészeket.

A navigációs pletykák olyan lenyomatot adnak az újonnan érkező egyed számára, aminek azonnali készül a „negatívja” is: a közlők észlelik a befogadónak a pletykáikra adott reakcióit, ezeknek a reakcióknak az elemzése (esetleges továbbadása) pedig az új tag beillesztésének folyamatát befolyásolja: a csoport számára is fogódzót ad ahhoz, hogy ki az, akit befogadni készül, és hogyan kell hozzá viszonyulnia. Egyidejűleg felfogható hízelgésnek és fenyegetésnek egy tipikus navigációs pletykafordulat, a „már sokat hallottam rólad”. A folytatástól függ, hogy a témaszemély – aki ilyenkor a hallgatóság is –, csoporton belüli biztonságos helyzetében megerősítve, vagy éppen ellenkezőleg, elbizonytalanítva fogja érezni magát.

A preventív navigációs pletykának – ami a közösségbe való beilleszkedés előtt, a „megérkezés” előtt jut el az új taghoz – többletfunkciója a felhívás, figyelmeztetés, míg a beilleszkedés során, a „megérkezés” után elhangzó navigációs pletykáké már „csak” az orientáció. A preventív navigációs pletyka a védekező magatartásra szólít vagy készít fel. Például: *„Fogsz találkozni X-szel, aki megbízhatatlan: ha pénzt kér, ne adj neki kölcsön, mert sosem adja meg.”* Az orientációs változat már csak utólag tud tájékoztatni: *„Tényleg, bemutattak X-nek? Ugye rögtön kölcsönkért tőled? Azt a pénzt már sosem látod viszont.”*

Az új igazgatót, illetve bármilyen formális csoportpozícióba érkező új tagot navigálhatja egy másik „negatív” is: a régi igazgatóról szóló pletykák összessége. Ezeknek a legendába hajló elbeszéléseknek személyes komparatív jellege domborul, és sokszor nehezítik – például a „bezzeg”-karakterrel – az újak életét.

A pletyka értéke a szervezet, a munkahely, a vállalat számára: mivel a csoport tanulásának költsége alacsonyabb, mint az egyéné, ezért kevesebb erő- és időbefektetéssel saját

títhatunk el stratégiákat, vagy hozhatunk döntéseket (De Backer és Gurven 2006). Az állítás teljes indukciós bizonyítása matematikailag belátható:<sup>8</sup> a közösség  $N$  tagjának mindegyike ismer egy pletykát. Ha ketten felhívják egymást telefonon, az összes általuk már ismert pletykát kicserélhetik egymás közt. Legkevesebb hány hívással szervezhető meg, hogy minden pletyka eljusson a közösség összes tagjához? Megoldás:  $2N-3$ . Válasszunk egy csomópontot: a hálózatkutatás terminológiájával *hub*-ot. Ha mindenki felhívja őt, akkor ez  $N-1$  hívás, hiszen a hub magát nem hívja fel. De ő minden pletykát megtud, és ezeket újabb  $N-1$  hívással szét tudja osztani a többieknek. További egy hívást takaríthatunk meg azzal, hogy akivel első körben utoljára beszél, azzal egyben a második kör első beszélgetését is lebonyolította. Ezen a ponton be kellene bizonyítani, hogy  $2N-3$  hívással kevesebb nem lehet megoldani a feladatot. Pedig ha legalább négyen vannak a pletykára kíváncsi személyek, akkor  $2N-4$  hívás is elég. Ha éppen 4-en vannak, akkor először A és B, vele párhuzamosan C és D beszélgetnek. Ekkor A és B tudják az A- és B-pletykák mindegyikét, hasonlóképpen C és D. Ezután A beszél C-vel, illetve B D-vel, és máris mindenki tud mindent, 4 hívással. Ha 4-nél többen vannak – ezek a jellemzőbb pletykahelyzetek –, akkor teljes indukció: minden új emberre kettővel több hívás kell. Tegyük fel, hogy  $N$  csoporttagra tudjuk, hogy  $2N-4$  hívás elég. Ekkor, ha  $N+1$  tag van, akkor az első hívásnál a  $+1$  tag elmondja a pletykát az első  $N$  valamelyikének, aztán  $2N-4$  hívásból az  $N$  tag megtud mindent. Ezután még egy hívás: valaki elmondja a  $+1$  tagnak az összes pletykát. Tehát minden újabb kíváncsi csoporttag jelentkezésénél kettővel nő a szükséges beszélgetések száma.

A példa nem számolhat a közösségi eseményekkel, melyek a nagyszámú jelenlevők között megélnékülő információcsere miatt serkentik a terjedést. A példa illusztrálja a pletyka terjedésének linearitását, és a hub-ok, véleményvezérek híráramlást optimalizáló szerepét is. Egyben bizonyítja, hogy a csoport összességében időt és energiát takarít meg az optimalizált híráramlással – amely természetesen a vezetés érdekeit is szolgálja.

A pletyakutatás eredményeiből nem a dolgozók magánéletét ismeri meg a vezetőség, hanem kiszűri az informális kommunikációs rendszer hibáit, csökkenti a bizonytalanságot, megakadályozza a rémhíreket. A vezetői pletykastratégia célja: aktívan és hitelesen használni az informális belső kommunikációt, hogy a pletykák a formális célok mentén hassanak. A számonkérés, szembesítés, besúgás téves stratégiák. Mindegyikkel ellenkező célt lehet elérni, mert nem az egyén az ágens, hanem a pletykatartalom. A pletykatartalom

---

<sup>8</sup> Köszönet Koblinger Egmontnak a szóbeli közlésért.

talom – a figuratív maggal koegzisztáló egyéb, változó mértékben transzformálódó szövegelemek – az, ami mozog, terjed. E tartalmak összességének spontán dinamikája az a folyamat, mely hatást gyakorol a közösségre.

## **1.8. Kommunikációelméleti megközelítés**

### ***1.8.1. Az általános kommunikációelmélet és a pletyka***

Noha a pletyka leírható az alapvető kommunikációs modellek – például Shannon és Weaver 1949, Lasswell 1949, Gerbner 1967 (Béres és Horányi 2001) – segítségével, a jelenség komplexitását figyelembe vevő modell kidolgozására még nem került sor. Az általános elméletek közül Gerbner meghatározását fogadják el legtöbben: „A kommunikáció üzenetek segítségével történő interakció. Az üzenetek: formálisan kódolt szimbolikus vagy reprezentatív események, amelyek jelentését többen osztják egy kultúrában, s amelyeket épp azért hoznak létre, hogy ezt a jelentést hordozzák. Az ilyen "üzenet-események" segítségével történő interakció az ember humanizációs folyamata. Az emberi faj tagjai számára ennek a bölcsőtől a koporsóig, vagy a teljes elszigetelődésig tartó interakciónak a feltételei szabják meg az emberi állapot (*human condition*) realitását és lehetőségét.” (Fülöp 1996:106)

A pletyka funkciója a csoportkommunikáció kontextusában jelenik meg: a csoportkonfliktusok kezelésekor a pletykának az információáramlásban disztributív és integratív szerepe is van. A pletyka a kommunikáció kultivációs – ugyancsak Gerbner nevéhez fűződő – felfogása szerint nem írható le önmagában értelmezhető kommunikatív eseményként, hanem csak teljes eseményrendszerekként.

Mindenki érintett a pletykában: vagy hallja, vagy mondja, vagy róla szól. Az egyén maga a pletykálás konkrét helyzetében ennek megfelelően három szerepben jelenhet meg: a vevő (befogadó), az adó (közlő, adatközlő), illetve a pletyka tárgya. Az adó és a vevő egymás számára is adnak információt, s a vevőből ugyanazon pletykának a következő továbbadása, transzformációja, terjesztési lépése során adó lesz.

A pletyka jellemezhető a közlő, a befogadó és a témaszemély viszonya, továbbá a pletyka folyamata mentén (Noon és Delbridge 1993). A pletyka közlése és befogadása sajátos információcsere, melynek során a közlő részéről a projekció, a befogadó részéről pedig az interjekció játszik nagy szerepet mind a terjedés, mind a transzformáció szempontjából. Az átalakulás feltétele, hogy legyen kinek továbbmondani: teljesen magányos egyedek vagy a csoporttagok közül a pletykáról az utolsóként értesülők, tehát az



elszigetelt és a csoport peremén élő egyedek többnyire ki vannak zárva. További feltétel, hogy legyen hol és mikor továbbmondani: elegendő számú alkalom adódjon, melyek során elhangozhat – az alkalmak sűrűsége az aktualitás miatt számít. Végül: növekedjen az érintettségéből származó pszichés haszon – ez változtatja meg és árnyalja az ítéleteket és a további becsléseket.

A pletyka kommunikációelméleti pozicionálásához a lasswelli modell tűnik a legalkalmasabbnak. Lasswell ugyan a tömegkommunikációra vonatkozólag dolgozta ki transzmissziós narratív modelljét, mely a Shannon-Weaver telekommunikációs modell verbális változata. A lasswelli modell felépítése lineáris, a kommunikáció a közlő és a befogadó között zajló üzenetátadás, a figyelem középpontjában pedig nem az üzenet szemantikai megformáltsága, hanem a kiváltandó hatás áll. A hatás a befogadóban kiváltott, megfigyelhető és mérhető változás, amelyet a folyamat azonosítható elemei (közlő, befogadó, üzenet, kód, csatorna stb.) idéznek elő. Ha ezek közül bármelyik elemet megváltoztatjuk, a hatás is változik.

A modell magva az öt „lasswelli” kérdés: Ki mondja? Mit mond? Milyen csatornán? Kinek? Milyen hatással? Ha ezt kiegészítjük a *Kiről?* kérdéssel, akkor közelebb jutunk a pletyka kommunikációelméleti meghatározásához. A *Kiről?* kérdés nélkül az időjárás kivül nagyon kevés téma kommunikálható érdeemben. Az időjárás témája jelentős navigációs elem két idegen vagy távoli ismerős találkozásakor – közeli ismerősök, barátok, rokonok családtagok stb. esetén a pletyka aktusának felvezető rítusáról is beszélhetünk (Kürti 2010) -, mert ezen társadalmi szint felett álló (beleértve a globális társadalmi szintet is), és elköteleződéstől mentes téma sok olyan érzelem, attitűd megjelenítésére alkalmas, ami támogatja az továbbiakban esetlegesen szóbahozható pletyka felvetését, megformálását, perszonalizált transzformációját.

Iránya szerint csoportosítva a kommunikációt - egy az egyhez (*one-to-one*, pl. párbeszéd), egy a sokhoz (*one-to-many*, pl. nyilvános beszéd), sok a sokhoz (*many-to-many*, pl. flashmob), a pletyka legtöbbször sok az egyhez (*many-to-one*): „a pletyka szerint el kell adnia az autóját az adósságai miatt” – itt egyértelműen annyit jelent a „pletyka szerint” fordulat, amit máshol úgy fogalmaznak a közlők: többen beszélnek, már mindenki tudja, stb. A pletykát ebben az értelemben csoportkommunikációnak, az interperszonális és a tömegkommunikáció szintjei között elhelyezkedő jelenségnek tekintem, de nem csoportközi jellegűnek, sokkal inkább a csoportra visszaható, reflexív kommunikációs folyamatnak. A pletyka hatással van a sajátcsoport és külső csoport észlelésében rejlő

különbségekre is, főleg a csoportteljesítmény megítélésével kapcsolatban: jellemzőbb a különbség eltúlzása, ha a saját csoport jobban teljesít, míg ha ugyanolyan mértékben, vagy kevésbé jól, akkor a különbség csökkentése (Brewer 1999; Oakes és társai 1999).

A kommunikációelmélet megközelítésével is leírható az a korábbi állítás, hogy a pletykának csak variánsai vannak. A kommunikáció interaktív modelljének értelmében ugyanis a kommunikáció során nem egyszerűen (információ)átadás zajlik, hanem az együttes cselekvésnek valamilyen információban kifejeződő (és korábban nem feltétlenül létezett) eredménye jön létre. (Szijártó Zs., Tamás P. és Tóth P. 2001). Pletyka esetén ez az eredmény mindig új, hiszen a közlő és a befogadó ismeretei és értékítéletei – a csoportban zajló folyamatokkal párhuzamosan – állandóan változnak.

### ***1.8.2. Rokon műfajok: a pletyka fogalmának jelentésmódosulása***

A pletykával rokon műfajnak tekintett kommunikációs műfajok közül a legismertebbek a rágalom, az intrika, a mobbing, a bullying, a manipuláció, valamint a *small talk*, a fecsegés, végül a rémhír és a pánik.

Az első csoportba tartozó műfajokat – rágalom, intrika, mobbing, bullying, manipuláció – a szándéktulajdonítás és a stratégiai jelleg különbözteti meg a pletykától. A második csoport elemeit – *small talk* és fecsegés – a narratívum szerkezete és időtartama, míg a rémírt és a pánikot a terjedés mérhető fokozatai és a narratívum elemeinek radikális egyszerűsödése és számuk csökkenése.

A **rémhír** fogalmával hosszú ideje foglalkozik mind a kommunikációelmélet, mind a szociológia (például Dröge 1970, valamint Dröge, Weissenborn és Haft 1973). A rémhírterjesztés büntetőjogi kategória: „*Aki közveszély színhelyén nagy nyilvánosság előtt olyan valótlan tény - vagy való tény oly módon elferdítve - állít vagy híresztel, amely alkalmas az emberek nagyobb csoportjában zavar vagy nyugtalanság keltésére, büntetet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*”<sup>9</sup> „*A bűncselekmény elkövetési magatartása a zavar vagy nyugtalanság keltésére alkalmas valótlan vagy elferdített tény állítása, híresztelése. Tény minden múltban lejátszódott vagy a jelenben folyamatban levő emberi cselekedet, magatartás, egyéb esemény. Tényállítás közlés arról, ami a múltban létezett vagy a jelenben fennáll, a tény híresztelése mások által tett*

---

<sup>9</sup> Btk. 270. §. [http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy\\_doc.cgi?docid=97800004.TV](http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97800004.TV) (2010-11-17)

*tényközlés továbbítása (kiemelés Sz. Zs.). Feltétel, hogy a tényközlés vagy híresztelés valótlan legyen és az emberek nagyobb csoportjában – (első ránézésére nem állapítható meg a számuk) – zavar – (harmonikus életviszonyok megbomlása) – vagy nyugtalanság – (kiegyensúlyozatlanság) – keltésére alkalmas legyen.*

*A bűncselekményt csak közveszély színhelyén – olyan helyzet, amikor **nem meghatározott személyt** (kiemelés Sz. Zs.) vagy anyagi javakat fenyeget a sérelem bekövetkezésének reális lehetősége – nagy nyilvánosság előtt lehet elkövetni.*”<sup>10</sup>

A rémhír álláspontom szerint azért nem tekinthető pletykának, mert nem szerepel benne csoporttag vagy annak ismerősének neve, a pletykánál jóval egyszerűbb, sematikusabb – ezért is gyorsabban is terjedő, és hírtartalmánál fogva embert érintő műfaj. Az oka annak, hogy mégis átfedésbe hozzák, sőt nemegyszer azonosítják a pletykával, a terjedésre és az érintettségre vonatkozó hasonlóságban keresendő.

A patológikus tömegviselkedésként számontartott **pánik** (a görög mitológiai Pán isten nevéből származik, aki rémületet keltett pártfogoltjai ellenségeiben – lásd „páni félelem”) a rémhír mellett gyakran említett jelenség. Lényege: az emberek általában néhány közeli személytől eltekintve egymástól lényegében függetlenül hozzák meg döntéseiket, normális gazdasági és társadalmi működés esetén. Néha azonban különleges körülmények között a megszokottnál erősebben hat rájuk a környezet viselkedése, ez megváltozott közösségi élményt, szélsőséges esetben pánikot eredményez.

Míg a pletyka alapvetően önmaga kommunikációs eszközökkel való terjesztésére készített, a rémhír ezen felül cselekvésre, a pánik pedig azonnali menekülésre ösztönöz, hiszen utóbbi rendszerint egzisztenciális fenyegetettséget is jelent. Mindhárom jellemzője a – különböző változókkal jellemezhető – terjedés. A transzformáció a pletyka esetében a legnagyobb, míg az emergens jelleg inkább pánik és rémhír esetén szembetűnő. A pánikjelenségek növekvő szakirodalmának áttekintése önálló munkát igényel: a tömegviselkedések mérhetőségének fejlődésével – ami az infokommunikációs eszköztár fejlődésének is köszönhető – ez mind több kutató figyelmét vonja magára (Briscoe és Aldersey-Williams 2009).

A *small talk* és a fecsegés műfajának jellemzője, hogy rövidebb ideig tart, tartalmát tekintve felszínes, történet-jelleg ritkán bukkan fel benne, a társas kapcsolatok egyik támogató verbális eleme, többnyire áthidaló jellegű a találkozás és a találkozás konkrét

<sup>10</sup> <https://secure.wikimedia.org/wikipedia/hu/wiki/Rémhírterjesztés> (2010-11-17)

céljának megbeszélésének kezdete előtt – ilyen értelemben egymásra hangolódás. Önmagában is előfordul, ilyenkor legtöbbször azt a célt szolgálja, hogy egy jövőbeni konkrétabb beszélgetéshez legyenek a kiinduló rokonszenvet garantáló alapok.

A **rágalom** és **intrika** egy közösségen belül terjedő információ egy vagy több személyről, szándéktulajdonítás jellemzi, továbbá egy vagy több személy intenzív szerepe a terjesztésben. Mind a rágalom, mind az intrika esetében a negatív vélemények és történetek terjesztése a pletykáénál sokkal szegényesebb társzformációs teret adnak a közösségi kommunikáció spontán dinamikájának – éppen az intencionalitás miatt. Ha célját – mely sokban átfed a mobbing céljával, a megtámadott személy ellehetetlenítésével, reputációjának megsemmisítésével, a közösségből való kizárásával – elérte, véget ér.

A *small talk*, a fecsegés, a rágalom és az intrika egyaránt különböznek a pletykától abban, hogy jóval kevésbé komplex jelenségek, melynek oka a már említett, kisebb társzformációs mértékben kereshető.

Speciális szociálpszichológiai definíciós problematikája a pletykának, hogy napjainkig változik a kategorizációs struktúra: néha a botrány a pletyka, néha a pletykáé a **botrány**. Az angol *scandal* szót botránynak és rágalomnak is szokták fordítani, a scandal hatásmechanizmusát pedig kifejezetten a pletykáéval vetik össze azok, akik a botránnyt a negatív pletyka szélsőséges esetének tekintik. A reláció is tisztázatlan, és a jelenség/ folyamat jellemzése is esetleges: az említett kutatók szerint mindkettő függetlenül az igazságtartalmuktól radikálisan hat az események alakulására.

Rokon műfajnak tekinthetjük a **szóbeszéd**, a **word-of-mouth** jelenségét is. Ezzel napjainkban mind többet foglalkozik a marketing szakma is, annak reményében, hogy kiaknázzható a hétköznapi beszélgetésekbe ágyazott személyes terméktapasztalat, termékajánlás potenciálja. Mivel a szót magát egyre jobban növekvő nevezékkészlet övezi (referenciamarketing, élménymarketing), ezért itt csak arra utalok, hogy a jelenséget főképp az ügynökségek által generált szótári meghatározások kapcsolják a pletyka fogalmához, de amennyiben nem tartalmazza az ismerhető szereplőről szóló nem publikus információt – például: X. méregdrága márkájú autót vett – ugyan honnan lehet rá pénze? -, a word-of-mouth sem tekinthető pletykának. A **bullying** – a kortárs-bántalmazás vagy iskolai pszichoterror – bár hazánkban erre még nincs elfogadott terminus (Jármí 2009) – esetében, a mobbing-hoz hasonlóan csak közvetett pletykafolyamatokról beszélhetünk. A gyermeki és a felnőtt pletyka különbségeinek feltárását egyelőre kevesen

kutatják (például Westen, 1996 és Dambach 2001), így a pletykához való viszonya sincs tudományosan tisztázott állapotban.

Több kommunikációelméleti megközelítés szerint a pletyka egyfajta manipulációs eljárás (Geis, 1994). A humánétológia eredményei szerint a szociális manipuláció (Csányi 1999) azon különleges technikákat foglalja magában, amelyeket egy összetett szociális közegben az egyed a saját érdekében fel tud használni. Egyik legmagasabb szerveződési szintje ezen technikáknak a pletyka, amely nem lehet életképes, nem terjedhet tovább csak akkor, ha az egyedeknek vannak elképzelései a társaik mentális folyamatairól. Ennek értelmében természetesen a pletyka is manipuláció, mert az egyedek egymáshoz való viszonyulását manipulálja. Manipuláció abban az értelemben is, ha elfogadjuk azt az állítást, hogy „minden manipuláció” (Breton 2000), illetve Byrne és Withen (Byrne és Withen 1988) elméletének értelmében, akik a kommunikációt szociális manipulációs aktusnak tekintve „machiavelliánus” intelligenciáról beszélnek. Nem manipuláció azonban a pletyka a felszínes manipulációelméletek értelmében, mert a csoportkommunikáció spontaneitása és a transzformáció mértéke nem teszi lehetővé a stratégiai céllal rendelkezőként értelmezett manipulációt.

Végezetül két olyan, kommunikációelméleti megközelítéssel a pletykához is kapcsolódó fogalomról szeretnék még említést tenni, melyek esetében itt hosszas összehasonlító elemzésre nincs mód. Az **elhallgatás** (aposziopézisz) az egyik, a detrakció azon esete, amikor a szöveg lényeges elemét, gondolatát, mondatát hallgatja el a közlő. A másik, a pletykához kötődő fogalom a **tabu**, mely valamely hely/tárgy érintésére, valakivel való érintkezésre, valamely szó kimondására vonatkozó szigorú vallási tilalom az ún. természeti népeknél, a modern kultúrákban pedig a tradíciókból származó társadalmi tilalom (Rajkó 2010).

### ***1.8.3. Jelentésmódosulás a pletyka kulturális evolúciójában***

A könyvnyomtatás elterjedésével alakult ki a klasszikus értelemben vett írásos közlés: megszűnt a kiváltságosak privilégiuma a kódexmásolásban, s a könyvnyomtatás terjedésével egyre nagyobb szerephez jutott a szóbeliség írásos formája. Megjelent a hírlevélből kinövő újság, majd Puskás Tivadar telefonhírmondója lerakta a rádiózás alapkövét a múlt század hajnalán. A XX. század második felében megszületett a televízió, mely a mai napig vezető pozíciót foglal el a médiapalettán. A tömegkommunikáció ki-

fejezés az 1920-as években született, az első rádióadókkal, valamint a hatalmas példányszámban terjesztett napi és hetilapok, magazinok megnevezésére.

Howard M. Solomon (1985) alább idézett szavai szemléletesen – még ha általam nem is elfogadhatóan – írják le a pletyka történetében bekövetkező lényeges változást: a pletyka jelentőségének visszaszorulását hangsúlyozó törekvéseket. Immár nem azt halljuk, amit a szent iratok mondanak, hogy a pletyka rossz és bűnös dolog, hanem azt, hogy lényegtelen és nevetséges: *“A nyomtatás felfedezése és a többi társadalomátalakító gazdasági változás megszüntette a pletyka szükségességét, ami ettől kezdve károgó öregasszonyok haszontalan fecsegésévé silányult...”*<sup>11</sup>

A fentiek alapján az ógörög pletyka nem a mai értelemben vett pletyka, hiszen abban a kontextusban vett pletyka a klasszikus demokrácia alapját jelenti: szinte minden azon állt vagy bukkott, hogy az emberek mit beszéltek a piactéren. A szónokok ezt megpróbálhatják többé-kevésbé befolyásolni, de még nyilvánvaló súlya van a közbeszédnek. Ennek fényében elképzelhetőnek tartom – noha tisztában vagyok azzal, hogy a pletykát több évezredre visszamenőleg nem lehet kutatni, ezért a jelenleg elérhető ismeretek extrapolációja a következő állítás – hogy jelentésmódosulás következett be a pletykával kapcsolatban a nyomtatás elterjedésével. A több ezer évvel ezelőtt keletkezett szent iratok mindegyike első helyen ítéli el (Szvetelszky 2002:21-22) és tiltja a pletykát. Ám a pletyka értelmezése gyökeresen megváltozott a tömegkommunikáció megjelenésével.

A nyomtatás előtt a fontos dolgokról pletyka útjából értesült a lakosság nagy része: a ma pletykaként értelmezett információk nagy része akkor hírként értelmeződhetett, s maga a pletyka szó egy másik műfajra, a rágalomra vonatkozott (Szvetelszky 2002:34 és Kürti 2010). A két entitás legnagyobb különbsége a stratégiai jellegben és az intencionalitásban keresendő: a pletyka valamit fenn akar tartani: a csoport spontán kommunikációs dinamikáját, a természetes információáramlást (Szvetelszky 2002:60-62), ezzel szemben a rágalom valamit meg akar semmisíteni (általában egy csoporttag hírnevét, a csoport többi tagjaihoz való kötődésének a minőségét).

Aki tudomást akart szerezni az őt lokálisan vagy regionálisan érintő lényeges információkról, annak a nyomtatott sajtó előtt a szóbeszéd volt az elsődleges forrás. A sajtó ilyen értelemben igyekszik kiküszöbölni a spontán pletykahálózatok kiszámíthatatlanságát, valamint fókuszálni és kézben tartani az információt. A pletykakutatás szempont-

---

<sup>11</sup> Bíró Judit fordítása

jából a tömegkommunikáció működésében nem az az érdekes, hogy mit közöl, hanem hogy ez a közlés hogyan szabályozza majd azt, hogy miről fognak az emberek beszélni. Hiszen “készresütve” tápot ad egy nagy adag mendemondának, míg ugyanezzel máshol lezárja a közbeszéd zsilipeit.

A nyomtatás felfedezése tehát hatalmas változást hozott a pletyka evolúciós fejlődésében: információterjesztő ereje hozza létre a nyilvános, ellenőrizhető információt, és inentől kezdve definiálódik ennek ellentéte pletyaként.

#### ***1.8.4. A pletyka és a tömegkommunikáció***

Hír és a pletyka kapcsolatának értelmezései nehézségeire világít rá a pletykalap közkeletű – második részében egyébként a pletykát is készségesen, jóllehet csupán relatíve definiáló – meghatározása: eszerint a pletykalap a pletyka hírtípusára épülő sajtótermék, jellemzője a felszínes témakezelés, az információk felnagyítása, torzítása (pletyka: hírközlés útján terjedő, gyakran negatív – s egyben nem hiteles – elemet hordozó hír).

A XXI. századi tömegkommunikáció – nemcsak a pletykalap: a csatorna másodlagos – álláspontom szerint az etológiából ismert póttárgy fogalmát szolgáltatja. A póttárgy jelentőségét Lorenz mutatja be, leírva, ahogy a póttárgyon végzett ösztönselekvés hatására, éppen úgy, mint a biológiailag helyes lefutás után, a rendellenesen alacsony ingerküszöb megemelkedik, ha nem is teljesen a normális szintre (Lorenz 1994).

A pletykalapok hatása már Elias kutatásakor is érvényesült: *“...az a mód, ahogy a kapcsolataikról beszélnek, alig különbözik attól, ahogyan a filmsztárokról, a királyi családról vagy bármely más személyről társalognak, akinek magánélete "benne van az újságban", főleg a népszerű vasárnapi újságban, amit mindannyian elolvasnak... Amikor azt halljuk, hogy valaki beszámol egy színdarabról vagy filmről valamelyik ismerősének, akinek nem állt módjában megnézni azt, ez pontosan úgy hangzik, mint amikor egy "fabulabeli" vagy telepbeli szomszédot érintő történetet hallunk: a pletyka minden sajátosságával rendelkezik. A hanglejtés és a szókincs hasonló, úgyszintén a szereplők és az indítók, az ellentétek fekete-fehér lefestése s természetesen a mögötte rejlő normák és hiedelmek.”* (Elias 2001) Elias idézett beszámolója megerősíti a barkowi evolúciós pszichológiai párhuzamot a szappanoperákkal, és felveti az ongi másodlagos szóbeliség elméletének (Ong 1982 és Nyíri 1998, 1999) a pletyka jelentésmódosulásának tükrében való alkalmazását, továbbgondolását, egybevetve a Nyíri által (1999) *maradék- és perem* hagyományosságnak nevezett mechanizmusok elemzésével.

1962-ben az US Air Force (az amerikai légierő) megbízta a RAND Corporation-t, hogy dolgozza ki, hogyan lehetne irányítani a rakétákat és a repülőket egy nukleáris csapás utáni helyzetben: az addigra nagyméretűvé és stratégiaileg jelentőssé vált információs hálózatot meg kellett védeni egy atomháború esetén is. Céljuk olyan rendszer kialakítása volt, amely államokat, városokat, katonai létesítményeket kötne össze – központok nélkül. *A kialakított hálózatnak minden pontja egyenértékű, önállóan alkot, küld, fogad üzeneteket, amelyek csomagokba szerveződnek, és az induló ponttól tetszőleges úton jutnak el a célig: vagyis egy csomag útja a pontok között kiszámíthatatlan.* A rendszer megbízhatósága abban van, hogy a csomag “kerülhet egyet”, ha a hálózat megsérülne valahol.

Az MIT és az UCLA (University of California at Los Angeles) segítségével az első kísérleti hálózat 1968-ban állt fel. 1969 őszére elkészült az első csomópont az UCLA-n, decemberben a hálózatot ARPANET névre keresztelték. 1973-ban jött létre a hálózat első nemzetközi kapcsolata a londoni egyetemmel, közben az eredeti kommunikációs szabványrendszer, a *Network Control Protocol* helyére 1977-ben a TCP/IP (*Transmission Control Protocol/Internet Protocol*) modell került, ezzel további hálózatok is csatlakozhattak. Nemsokára MILNET néven leszakad a katonai szárny: megszűnik a hálózat ellenőrzése. 1991-ben a CERN (a genfi Részecskefizikai Kutatóintézet) fizikusa, Tim-Berners Lee, kidolgozta a World Wide Web hipertext alapú rendszer elvét és megvalósításának módját (Szvetelszky 2002:64-65).

Az internet megjelenése a nyomtatás elterjedése után ***a második jelentésmódosító hatás a pletyka kulturális evolúciójában: a hálózatok használatával kialakul a –hálózat által is képviselt – egyidejűség és egyterűség modern percepciója.*** Ezzel visszakanyarodunk a pletykának a barkowi és dunbari értelemben vett aranykorához, a pleisztocén tisztásaira, ahol a kisebb csoportok könnyen megfigyelhették egymást, és ez magyarázza azt is, hogy a pletyka tudományos rehabilitációja az internet elterjedésével – és a dinamikus növekvő digitális adathalmaz elemzéseinek virágzó hálózat kutatás sikerével – egy időben zajlik.

Ma, amikor a közösségi oldalak segítségével (például Twitter, Facebook) a tömeg is „csinálja” a kommunikációt, a – top-down irányítású – tömegkommunikáció fogalma is újraértelmezést kíván, hiszen a webkettes alkalmazások a hálózattudat növekedését teszik lehetővé. A kapcsolatháló-elemzők eredményeihez képest hatalmas változás, hogy a hálózatkutatók – elsősorban a statisztikus fizika művelői – a globalizálódás és a



komputerizáció eredményeképpen korábban elképzelhetetlen mennyiségű elemszámot tudnak vizsgálni, és az eredmények korábban - technológiai feltételek hiánya miatt – nem ábrázolható rendszerjellemzőkre mutatnak rá.

A társadalmi hálózatok kutatásának egyik izgalmas kortárs vonatkozása a meglepően nagy közérdeklődés, a jelentős médiareflexió és a közösségi alkalmazásoknak (Iwiw, Wikipedia stb.) az infokommunikációs eszköztár terjedésével együtt növekvő népszerűsége. A hálózattudat (Szvetelszky 2006) nem új jelenség: a kínai civilizációt jelentős mértékben meghatározó guanxi – tradicionális kifejezés a komplex rendszerre, mely gazdasági, politikai, társadalmi vonatkozásban egyének és kisebb csoportok közötti hálózatokat is jelent – is ehhez hasonlatos csoportreflexióból táplálkozik. Már az ókorban figyelemreméltóan dokumentált kapcsolatok tömege állott rendelkezésre, de a hozzáférés összehasonlíthatatlanul nagyobb erőfeszítést jelentett, mint ma. A társadalom aktuális állapotáról csak jelenléttel lehetett bármilyen információt szerezni – az információszerezést az egyidejűség és egyterűség feltételei korlátozták, míg ma az információhoz való hozzájutás a korrekciót is gyorsítja, eddig ismeretlen feedback-csatornák nyílnak.

A folyamat emergens: a digitális interakciók tömegéből közösségetektáló algoritmusokkal a rendszer eddig ismeretlen vonásai merülnek fel. Ilyen eredményeket hoz például a súlyozás, jóllehet a súlyok meghatározása sokszor problematikus: a társadalmi hálózatok kutatásának egyik nagy dilemmája, hogy a kapcsolatok tartalma mennyiben befolyásolja a vizsgált struktúra formális tulajdonságait. Ma már van lehetőség objektívabb módszerek alkalmazására is, például telekommunikációs regisztrációval: a hívások időtartama segíthet a súlyok meghatározásában (Kertész és Vicsek 2006:558). Egyre könnyebben férünk hozzá tetszőleges helyről a másik tetszőleges helyen levő rendszer struktúrájához. Ma, a nagyságrendekkel több adat és az elektronikusan dokumentált hálózatok korában szembe kell ugyan néznünk azzal, hogy kapcsolatrendszereink némelyike „ki van terítve”, vagyis a világon bárhol is hozzáférhető, megtekinthető és elemezhető, ám cserében a rendszer is felfedi magát számunkra.

A hálózattudat megjelenése és az ebből fakadó hálózati mintázatok, műveletek, motívumok megjelenése, elterjedése természetesen visszahat a rendszerre magára. Az egész – mely több mint részeinek összessége – kutatásakor a társadalom önmagát keresi, s miközben feltárulkozik az egyes emberről, adott esetben a kapcsolatairól szóló részlet, ő is a rendszerről szóló tudást nyer hálózati műveleteivel, mellyel egyben a topológia generálásához is hozzájárul.

A hálózaton – szemben például egy könyvtárral – az információ szétszétva tárolódik, továbbá a kommunikáció interaktív ágenseket feltételez, valamint a felek között az információáramlás multilaterális: a hálózati kommunikáció terjedésével csökken a média azon kultivációs szerepe, mely a társadalom és a közönség egészét egységesnek tekintette.

Ennek látványos jele a közösségi szűrésre, a már tárgyalt *collaborative filtering*-re épülő informatikai megoldások terjedése, strukturálódása, a közösség bevonásának professzionalizálása. Az ajánló technikák (*recommendation systems*) felhasználása ma már szükségszerű a könyv, CD, video és elektronikai eszközök értékesítésében, az online marketingben. Igaz, a már idézett lorenzi értelemben a *recommendation system* is póttárgy, mert nem egyenértékű a spontán interperszonális kommunikációban elhangzó, testreszabott javaslattal, ajánlattal. A *collaborative filtering* modellje a felhasználóktól származó információk (interakciók, értékelések, vélemények,) feldolgozása, a legközelebbi úgynevezett „véleményszomszéd” megtalálása, s ebből ajánlások, jóslatok generálása (Majó és Révész 2008). A felhasználói interakciók később önálló tartalomká fejlődnek, s az internetes felhasználók virtuális tevékenysége lesz az üzleti algoritmussá. A pletyka ebben az értelemben analóg *collaborative filtering*, ahol a *recommendation system* helyett az értékelés és a megosztás (*rating, sharing*) műveletei állíthatók párhuzamba a közösségi kommunikáció folyamataival (Kürti 2010).

A lorenzi állítás (1973) tükrében, miszerint történeti teleonomikus szempontból a gépek az ember szervei gyanánt jöttek létre, még világosabb a párhuzam az internet és a pletyka között, mint közösségi virtuális kommunikáció és közösségi kommunikáció között. Másképp, ahogy Lem írja a *Summa Technologiae*-ben: a jövőben az emberiség minden olyan technológiát plagizálni fog, melyeket a természet életfolyamatok formájában hozott létre (Lem 1972).

## 2. A PLETYKA TÁRSADALOMTUDOMÁNYI MEGHATÁROZÁSAI

### 2.1. A szociológiai definíciók

A pletyka meghatározása a szociológiában a mérhetőség kérdését veti fel, melynek első lépése a mértékegység megállapítása. Az angol *gossip* szó megszámlálhatatlan főnév, a magyar nyelvben ugyanazt a szavunkat használjuk a „hallottam egy pletykát”-típusú fordulatokban, melyek a narratív egységet jelölik, és a „nálunk mindenki a pletykából értesül arról, mi a legaktuálisabb”-típusú fordulatokban, melyek a pletykálás egészének a folyamatára vonatkoznak. Vagyis a pletyka egységével és folyamatával kapcsolatos köznyelvi szóhasználat is alátámasztja a mérhetőség kutatók által megélt problémáját.

A pletyka szociológiai definíciói részben kommunikációelméleti fogalmakhoz viszonyítva alakulnak ki, gyakran aforizma-jellegűek, és tipikus a pletyka fogalmának mellékesen való kezelése. Elias a korai úttörők egyike, aki a pletykát egyetemes jelenséggént kezeli: *“Egy vád kimondása, miként egyébként egy dicséreté is, olyan személyek ellen, akik egyénenként nem érdemlik meg azt, csupán azért, mert az a vélekedés járja, hogy egy erre érdemes csoporthoz tartoznak, egyetemes jelenség.”*<sup>12</sup> Az egyetemes jelleg kétségbevonhatatlan, ám a vád és a dicséret kimondása álláspontom szerint a pletykától definitíve is elhatárolható kommunikációs műfajokra és helyzetekre is vonatkozhat. Elias a továbbiakban rávilágít, hogy napjainkban ugyanolyan érvényű a csoportszintű értékelés hatása, mint az archaikus közösségekben: *„Az egyének gyakran lefegyverezhetnek vagy elhallgattathatnak másokat, akikkel nem értenek egyet, vagy úgy küzdhetnek a másik ellen, hogy egy kollektíve gyalázó kifejezést vagy egy megalázó híresztelést terjesztenek róluk, feltéve, ha ők maguk egy olyan csoporthoz tartoznak, amely sikerrel követel magának egy felsőbbrendű státust ellenfeleivel szemben. Minden ilyen esetben azok, akik az agresszió célpontjai, képtelenek visszavágni, mivel - annak ellenére, hogy személyesen nem érinti őket a szemrehányás és a vád - nem tudnak megszabadulni, még bensőleg sem, a megbélyegzett csoporttal való azonosulástól.”* A pletyka Elias szerint fegyver: ez a metafora nem veszi figyelembe a vizsgált jelenség összes aspektusát, és az írásbeliség előtti értékítéléshez közelít. Winston Parváról lévén szó, fontos utalni településkutatási tapasztalatokra (a narratív network-interjúról szóló fejezetben erről bővebben is írok), melyek bizonyítják, hogy a kisközösségek tagjai a kisebb településeken

---

<sup>12</sup> <http://www.exsymposion.hu/lapszam/8> (2010-11-17)

korántsem tekintik pletykának azt, ami a nagyvárosi ember számára pletyka, hanem a nagyvárosinál jóval átláthatóbb közösségi kapcsolathálózat transzparenciájának köszönhetően magától értetődő információáramlásként észlelik, s a rágalmat és a többi szándéktulajdonítással is jellemezhető kommunikációs műfajt tekintik pletykának. Mindazonáltal, Elias nem a Winston Parva-béliek pletykameghatározását közvetíti, hanem sajátját. Azonban nemcsak a pletykának, hanem a pletykakutatásnak is van egy kulturális evolúciója: a hatvanas években még nem születtek meg az evolúciós pszichológiának, a hálózatkutatásnak és a kommunikációelméletnek azok az eredményei, melyek alapján az eliasi meghatározástól értéksemlegességet várhatnánk, sőt, Elias az elsőek egyike, aki felismeri és leírja a pletyka jelentőségét és a társadalom életében meghatározhatónak tekinthető funkcióit.

Eliasnak a pletykáról szóló leírását és alábbiakban idézett meghatározását tekintem mégis a legpontosabb megközelítések egyikének, mert nem kérdőíves módszerrel jutott el megfigyeléseinek eredményéhez, hanem hosszas résztvevő megfigyeléssel mélyült el a Winston Parva-i kommunikációs folyamatokban. Így a falu és a telep élő, létező pletykájában is: *„A szó mai használata leginkább arra a vélekedésre késztet, miszerint a „pletyka” egy többé-kevésbé pejoratív információ, amely két személy között hangzik el egy harmadik rovására.”* (Elias 2001) A definíciónak nemcsak az óvatossága kritizálható („a szó mai használata leginkább arra a vélekedésre késztet”), hanem a pejoratív információ tisztázatlan kifejezése, és a „rovására” szó tág jelentésbéli holdudvara. Elias meghatározásának értéke mégis szembetűnővé válik, amikor – a későbbiekben majd részletesebben is – áttekintem számos, a pletykakutatást illetően terepmunkát (például település-, vagy szervezetkutatást) mellőző kutató meghatározását.

A résztvevő megfigyelés jelentőségét bizonyítja Elias beszámolójának az a részlete, ahol leírja, hogy gyűléseken, beszélgetéseken a helyi – Winston Parva tagolásában értelmezve: a falusi – családok történeteit, nemegyszer a személyes részleteket is beleértve természetes módon tárgyalják, beszélnek meg, míg a rövidebb történettel és kevesebb hagyománnyal bíró telep családai sokkal ritkábban beszélnek ilyesmiről. Egy ízben a falu egyik lakója, az egyik egyház színházcsoportjának tagja, a beszélgetés alkalmával lényegében megnevezte a csoporthoz tartozó barátai listáját, s amikor egy jól ismert színészről nem szerepel a listán, a kérdezősködő említette a hiányzást. A válasz arról szólt, hogy gyereket várnak karácsonyra, és a színészről jelenleg nem ér rá – a közlőt meglepte a kérdező tájékozatlansága. Vagyis, azt várták a kérdezősködőtől a „faluban”, hogy

integrálódjon a pletyka áramába.

Elias szerint a pletyka meghatározása a közösségi normáktól, hiedelmektől és viszonyoktól függ. *“...a pletyka integratív funkciója gyakran inkább előjogokat, mintsem fél-igazságokat jelent. Mint a jelen vizsgálat is mutatja, a tények bonyolultabbak, még ha a pletyka struktúrája és funkcióinak konfigurációja a közösségen belül alapjában véve eléggé egyszerű is. Már elmondottuk, hogy a pletykát nem lehet független tényezőként kezelni, és hogy struktúrája annak a közösségnek a szerkezetétől függ, ahol az egyének híreszteléseket terjesztenek.”* Ez a leírás összhangban van Max Gluckman (1963) már idézett meghatározásával.

Elias azonban továbbmegy, és mint említettem, azt állítja, hogy nem is teljesül a szociológus feladata, ha a pletykát mint a csoport együttes tevékenységét nem viszonyítja ahhoz a konkrét csoporthoz, melyben létrejön és működik, és az egyiket a másiktól függetlenül magyarázza: *„A pletyka formája és tartalma az érintett egyének csoportjának struktúrájától és helyzetétől függően változik. Ezt sugallja azoknak a szerepeknek az összehasonlítása, amit a pletyka Winston Parva két munkások lakta zónájában játszik. A "falu" viszonylag jobban integrált szomszédságában a pletykának integratív funkciója van, míg a telep kevésbé integrált szomszédságában semmiféle integratív hatást nem fejt ki.”*<sup>13</sup>

Pletykálni nem illik, de jó, gyakran jóleső érzés kíséri – nemcsak hasznos, magáért a pletykálás örömeért is belemennek az emberek egy pletykahelyzetbe, amely pedig sohasem kockázatmentes. Vajon miért teszik ezt, sokszor akaratlanul, vagy elhamarkodottan? Számos, a létfenntartáshoz tökéletesen felesleges tevékenység olyan élettani hatásokkal jár, amelyek nélkülözhetetlenek az állatok egészségéhez, s bizonyos, hogy az emberi fajra is jellemzőek ilyen tevékenységek (Cherfas és Lewin 1980).

## **2.2. Az irodalomelméleti definíciók**

Az irodalomelmélet – több más humán- és társadalomtudományhoz hasonlóan – mindmáig adós diszciplínájának pletykameghatározásával, és azzal az állásfoglalással is, hogy saját meghatározás híján mely más diszciplína definícióját fogadja el. A pletykáról is csak adott irodalmi művek kapcsán értekeznek az irodalom teoretikusai, de ezek az elemzések csak periférikusan, felszínesen érintik a pletykát. Rácz a pletykáról írott

---

<sup>13</sup> <http://www.exsymposion.hu/cikk/408/7> (2010-11-17)

tanulmányában (Rácz 2001) ismérvként fogadja el, hogy a pletykának a terjedés nemcsak jellemzője, hanem létezésének feltétele is, hatása csak addig tart, amíg továbbadják azok, akik a történethez, a szóban forgó személyhez vagy környezetéhez valamilyen módon viszonyulnak. A terjedés és a hatás attól is függ, hogy aki hallotta a pletykát, mennyire tartja érdekesnek és továbbadhatónak. A továbbadónak többnyire haszna is van a terjedésből: magára akarja vonni a figyelmet, hogy milyen jólinformált, neki is van egy érdekes története, érdeklődést akar kelteni. Rácz terjesztési szándékként azonosítja a késztetést is, hogy a pletyka terjesztője saját magát óhajtja jobb fénybe állítani, illetőleg a hírbe hozott személyen szeretne bosszút állni (mert az például megsértette), őt kigúnyolni vagy nevetségessé tenni. Ezzel azért nem érthetők egyet, mert így a pletyka és rágalom teljes mértékben azonosul, és ez jelentős zavart okozna a tudományos meghatározás kialakításában.

Rácz szerint előfordulhat, hogy *„a pletyka elindítója nincs is cselekvésének tudatában, nem méri föl a történet, a hír bizalmas, titkos mivoltát, illetve nem tulajdonít az elmondottnak negatív hatást”*. Ez a fogalmazás szintén műfajkeveredést eredményez, ennek látványos jele a hír kifejezésének használata. A továbbiak ugyanezt a hozzáállást – melyet felszínes interdiszciplinaritásnak is nevezhetünk – erősítik: *„Az információ bizalmas jellegét tekintve az emberek különféle toleranciahatárait sem szabad figyelmen kívül hagynunk. Így egy történet azért is indulhat el, mert az elmondója semmi titkos, bizalmas jelleget nem talál benne: saját, hasonló esetről szóló sztoriját bárkinek elmondaná. Ez a tranzithíresztelőkre is vonatkozhat, de azok általában tudatában vannak a hír pletykaértékének, főleg ha az távolabb került már a kiindulóponttól, vagyis ha a terjesztők nem tartoznak a pletykaalany közvetlen vagy bizalmi köréhez.”* Mivel itt az egyes, bevett nevezékként használt kifejezések (tranzithíresztelők, pletykaérték, pletykaalany stb.) minden definitív alapot nélkülöznek, s csak vélelmezett konszenzusra támaszkodva használja őket a szerző, ezért jöllehet hozzáadott értéknek tekinthetjük, de tudományos továbblépésre semmiképpen nem használhatjuk az eszme-futtatást.

Rácz egyébként tisztázatlan szerepkörből tekint tárgyra, mert szóhasználata távolabb áll az irodalmárétól, és közelebb van a társadalomkutatóéhoz, és megállapításainak forrását sem mutatja be, vélhetőleg saját tapasztalatainak általánosítását ismerhetjük meg leírásából, ami felvállalható lenne, ha ezt egy ehhez illeszthető, jól körvonalazott módszerrel segítséggel – például a humán-etológiával – tette volna. Mindazonáltal figyelemre méltó a hasonlat, mellyel értekezését zárja: *„A pletykát talán a pókhálóhoz lehet*

*hasonlítani: hálózatot képez, melynek áldozata éppúgy, akár a pókhálóba ragadt légy, képtelen mozdulni, nem bír kiszabadulni belőle. A légy halála ebben a hasonlatban az érintettek egymásról kialakult képének fölszámolásával azonos. A pletykálók számára a történet hősről formált régi kép átrajzolódik, ezentúl az új, még negatívabb képet tartják róla számon, és ezzel együtt a hős véleménye is romlik a róla pletykálókról.*<sup>14</sup>

Anélkül, hogy következtetését méltatnám, elismeréssel állapítom meg, hogy a pókháló képének választása a pletyka jelenségének a hálózati gondolathoz való kapcsolódását jelzi, és a tanulmány megjelenésének időpontjában ez korántsem számított olyan evidenciának, mint napjainkban.

Rácz röviden kitér arra is, hogy számos olyan, eredetileg csak szóban terjedő műfaj van – mint például az adoma, az anekdota, a fáma és a mese – melyek a pletykához hasonlóan ki voltak téve a szóbeliség „veszélyeinek”. Minden hallott, s szóban továbbadott közlés változásokon megy át, ám egy közlést szóbeli terjesztése önmagában még nem tesz pletykává. E gondolatmenet folytatása ígéretes eredményeket hozhatott volna, hiszen a fenti műfajok közül nem egy bírhat olyan moscovici értelemben vett figuratív maggal, melynek számbavétele hozzájárulhatott volna az irodalomelmélet részéről a pletyka tipológiájának kialakításához, illetve fejlesztéséhez.

A kortárs magyar irodalomban Grecsó Krisztián *Pletykaanyu* c. novelláskötete (2001) inspirálta a közelmúlt legtöbb olyan irodalomelméleti megállapítását, melyek részben vagy egészben a pletyka fogalmi megközelítéséhez köthetők. Vida Lajos (2003) írja róla: „Grecsó írói világának egyik pillére a pletyka, mely a kisvárosi tapasztalatai miatt is közel áll hozzá. A *Gyanú árnyéka* című versében írja: »A pletykák engem emlegetnek.«” A továbbiakban Vida azt taglalja, hogy a pletyka modern népmeseként teremt lehetőséget a valóság és a fikció keveredésére: „melyben élethelyzeteket, figurákat kicsinyíthet, nagyíthat, érzelmileg közelíthet hozzájuk, és távolságot tarthat tőlük. A pletyka teremt lehetőséget a valóság folytonos változásaira, a valóságban való akár erőszakos beavatkozásra, a történések váratlan irányba való fordítására. Grecsó erős valósághoz kötődését jelzi, hogy pletyka történetei nem fikciók, nem írói fantázia szüleményei, hanem a kisvárosi, falusi világ valósága, az élethelyzetek, a személyek, beazonosíthatók, olyannyira, hogy elbeszélések figuráiban a szegváriak magukra ismertek. Ezért volt annyira vehemens az érintettek felháborodása. Innen a könyv viharos fogadtatása, s e révén is – ez az »is« itt nagyon hangsúlyos –, vált üzleti sikerré és népszerűvé.”

<sup>14</sup> <http://www.exsymposion.hu/cikk/415/3> (2010-11-17)

A Grecsó-kötetről szóló recenziómban (Szvetelszky 2002a) már a címben igyekeztem leszögezni: a pletyka azé, aki megműveli. Grecsó elementáris hatása nemcsak a szegváriak érintettségének köszönhető, hanem annak a nyelvi megformáltságnak is, ahogy az egyes cselekményeket illetve részfordulatokat „plettykaközelbe” hozza, olyan értelmezési dimenzióba emelve be, ahol az írott szöveg „hallott plettykaként” hat – magam ezt tartom Grecsó egyik legnagyobb írói teljesítményének. Elek a Grecsó-kötetről szóló recenziójában a pletykálás dokumentáló szándékának speciális jellegét hangsúlyozza (Elek 2002): *„a Pletykaanyu című írás végeérhetetlen monológjának ifjú előadója, aki hetet-havat összehord falujának aktuális eseményeiről, hőseiről, arról, amiről beszélnek, plettykálnak a faluban, a családban. A személyesen átéltek, a csak hallomásból ismertek, a népi fantázia által költöttek, a szóbeszéd, a tévében látottak, az újságban olvasottak magától értetődő természetességgel keverednek ebben a szövegfolyamban, egymást erősítve és a nyitó mondatot kellően alátámasztva: "Meg van ez a világ bolondulva, föl van fordulva az egész pereputty a feje tetejére, ezt gondolják a faluban sokan, nem is egészen alaptalanul." Természetesen azonosul ezzel a véleménnyel a beszélő is, aki – azzal együtt, hogy általában a maga öntudatos álláspontjának is hangot ad – alapvetően a falu, a nép hangját artikulálja.”* Elek egyetemessé tágitott bizonytalanság-élménynek látja a Grecsó által ábrázolt pletykát, míg maga Grecsó így nyilatkozik egy interjúban: *„A pletykát úgy igyekeztem alkotómódszeremmé tenni, ahogyan Mikszáth az anekdotát. A pletyka mindig változik, mondhatnám úgy is: folyton »felülírja« önmagát.”* Grecsó ez utóbbi mondata azt ígéri – mint arról később a szépirodalomnak a pletykához fűződő metaforái kapcsán még több szót ejtek – hogy a művész megközelítése a pletyka esetében több tudományos pontossággal kecsegtet, mint az irodalmáré.

Holott nagy szükség lenne arra, hogy szakértő elemzés tárja fel az irodalomelmélet néhány fogalmának a pletykához kapcsolódó vonatkozását. Egy példával szemlélve: Fónagy Iván a hiperbatont, ezt az irodalomelméleti-retorikai fogalmat, a tagmondatot félbeszakító közbeékelést egyes alkotások elemzésekor a mű egészére is érvényesnek tartja, és ilyenkor gondolatalakzatnak, szövegszerkezeti modellnek tekinti (Fónagy 1990). A hiperbaton és az egyes pletykák retorikai szerkesztése közti összefüggés kimutatása nélkül is nyilvánvaló, hogy a pletyka által keltett feszültség jellege erősen függ az információ eloszlásától is. Attól, hogy a közlés szempontjából lényeges elemeket a mondat elején tárja elénk a közlő, vagy pedig a mondat végére tartogatja, esetleg kiszámított egyenletességgel „hinti”. Ezt a játékot, ami a mondat feszültségére – feszítésére,



lazítására – vonatkozik, a klasszikus retorika mondatalakzatnak tekinti. A példa azt mutatja, hogy az irodalomelmélet módszertani apparátusa és meghatározása sokkal hozzá tudna járulni a pletyka kutatásának fejlődéséhez.

### **2.3. A pszichológiai definíciók**

Mivel a definíciók nagy része nem a pletyka meghatározásának kifejezett szándékával született, ezért az alábbi fejezetben való bemutatásuk sem törekedhet a teljességre, hiszen több száz fragmentumot is kithet azoknak a tanulmány-, illetve esszészleteknek a száma, melyek a pletykát marginálisan jellemzik. Az alábbi körkép az általam legtalálhatóbbnak, és a vizsgált jelenség komplexitását legnagyobb mértékben támogatónak tartott meghatározások bemutatását tűzte ki célul.

A pletyka jelenségére a pszichológia az egyén, a személyiség fejlődésének kérdése felől tekint, a legutóbbi évekig legalábbis.

Steven Pinker kognitív pszichológus a nyelvi ösztönről írott könyvében sokakhoz hasonlóan mellékesen jellemzi a pletykát, „szemmel láthatóan univerzális emberi fogathatóságnak” nevezve (Pinker 1994) – megállapítása definícióként pontatlan és hiányos, aforizmának pedig kevésbé szellemes.

Több kutató feltételezi, hogy a pletyka a csoportokban a kapcsolatok ápolását és így egyben az agresszió csökkentését szolgálja: ehhez kapcsolódva veti fel Szakács a lehetőséget, hogy a pletyka így a stressz csökkenését eredményezi, és adott módon támogatja a stresszel való megküzdést (Szakács 2008:20). Waddington ápolónőkkal végzett kvalitatív kutatásában (Waddington 2005a) is a munkával kapcsolatos stressz és a pletykálás összefüggéseit kereste. A mélyinterjúk elemzését követően jutott arra az eredményre, hogy a nővérek munkán túli beszélgetéseik, mindenekeelőtt a pletykák a betegekről, kollégákról csökkentik a munka közben felgyülemlett stresszt. Waddington eredményei azt mutatják, hogy a pletyka az érzelmi kontroll megteremtésének érzetét is támogatja, az önismeretet is növeli, és egyben információs rendszerként is jelen van – e kutatásban meglepően kevés a pletyka negatív oldalának jellemzése. Mivel azonban Waddington csupán 10 emberrel készített interjút, és igen specifikus mintán, ezért messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le eredményeiből. Érdeemes figyelembe venni azt is, hogy jelen esetben egy kutató végzett vizsgálatot egy női csoporton. Ha a pletykatudományok száma eléri azt a szignifikáns mennyiséget, ahol érdemes összehasonlítani a férfi és a női kutatók által prezentált eredményeket (a minták egyéb, releváns

paramétereit is figyelembe véve), meggyőződésem, hogy olyan összefüggések és együttjárások mutatkoznak majd meg, melyek arra utalnak, hogy a kutatás eredménye nem független a kutató nemétől.

Egy másik vizsgálatában (Waddington 2005b) komplexebb módszert használva hasonló eredményekre jutott: az eredményekben a pletykának kétféle funkciója jelent meg. Egyrészt az érzelmek megjelenítése, verbális és metakommunikációs eszközökkel történő megformálása (szorongás, frusztráció, kétségek, izgatottság), másrészt a pletykához kapcsolódó emocionális kimenetek (stresszcsökkenés, büntudat). Mindezek alapján Waddington feltételezhetőnek tartja, hogy a pletyka fontos szerepet játszhat a stressz csökkentésében (Szakács 2008), és lehetséges, hogy a megküzdési stratégiákkal is figyelemreméltó kapcsolata van - az emocionális megküzdő mechanizmusok között szerepel a társas támogatás keresése, az események kibeszélése is.

Hasonló megfigyelés már Elias idézett eredményei között is szerepel: "...a családi egység a szerencsétlenségben és a nehézségekben a közösség erőteljes támogatását vonja maga után. A támogató pletyka a közösségi segítség mozgósításának egyik eszköze. Továbbadják a hírt az utcában, klubokban, templomokban és a pletyka más útvonalain is egészen a kereskedőig és az üzem vezetéséig, miszerint Mrs X vagy Y "jelenleg komoly problémákkal küzd, és megérdemli a segítséget". A segélyszolgálat szintén a pletyka útvonalait használja a segítség megadására vagy elutasítására. "Nyitva tartjuk a fülünket", mondja a közösség egyik tagja, "és megkérjük a kereskedőinket, hogy derítsék fel a nélkülözés valódi eseteit, főleg az idős embereknél; ezt követően pedig, amint neveket adott nekünk, odamegyünk, hogy tanulmányozzuk a kérdést..."

#### **2.4. Szociálpszichológiai definíciós kísérletek**

A kisközösség többek között a csoportkommunikáció eszközrendszerével biztosítja a transzparenciát, mely működésének és fennmaradásának egyik alapfeltétele. Bettelheim izraeli kibucokról szóló beszámolója (1999) arról tanúskodik, hogy a modern kor embe-  
rere ez a transzparencia nyomasztóan hathat, még akkor is, ha kiderül: amíg a közösség tagjai mindent tudnak egymásról, addig nincs szükség informátorokra. Leírja, hogy az izraeli kibucokban nincs rendőrség, mert nincs rá szükség: nincs bűnözés sem, és hiányoznak az aszociális viselkedéstípusok is. Bettelheim méltatja ugyan, hogy a kibucokban mindenki társasabban és nyitottabban él, mint a nyugati társadalmakban – ez egyúttal azt is jelenti, hogy „*mindenki mindenkinek a rendőre*” –, azonban hozzáfű-

zi: amikor ott tartózkodott, megélve a teljes nyilvánosságot, fulladozott a magánélet hiányától.

Bettelheim leírása azt példázza, hogy a transzparencia növekedése csökkenti a pletyka pejoratív észlelését, egyben növeli a mennyiségét, hiszen a közösség struktúrájának fenntartása a pletyka mechanizmusaira támaszkodik. Vagyis a pletyka mennyiségét – a rászánt időtartamot tekintve – illetően több mint egy nagyvárosi közösségben, de jóval kevésbé érzik annak.

A szociálpszichológia a pletykát a tömegpszichológiai események közé sorolja, kollektív tudatjelenségnek tekinti, a közvéleménnyel és a rémhírrrel egy kategóriában kezelve azt. Álláspontom szerint a pletyka szociálpszichológiai kutatásának egyik alapkiindulópontja, hogy milyen távolságra van a kisközöségtől, hány eleme koegzisztál, milyen szilárdságú együttállásokban. A pletyka nézetem szerint csoportjelenség, vagyis ritkán lép tovább a csoport határain, s ha egyes elemei mégis túljutnak, akkor a transzformáció fontos eleme lesz az általánosítás, és a pletykában szereplő tulajdonnevek, a kisközöség tagjainak nevének eltűnésével esetenként beindulhat a pletyka adomává, anekdotává történő átalakulása.

Aki a pletykát ítéletként észleli, a róla szóló definícióban is ítéletet fogalmaz meg: a sajátját, a pletykáról. Noon és Delbridge tanulmánya egyértelműen elítéli a pletykát, a hatalom eszközeként tekinti, és számos olyan, stratégiai és intencionalitásbeli attribútummal illeti, melyekről korábban bizonyítottam, hogy a rágalom és az intrika jellemzésekor helytállóak. El kell azonban ismerni, hogy Noon és Delbridge tisztában vannak a pletyka jelentőségével, és azzal is, hogy a pletyka kutatása ma még gyerekcipőben jár: leírják, hogy több tucat vaskos szervezetszociológiai műben mindössze egy rövid említést találtak a pletykáról<sup>15</sup> (Noon & Delbridge 1993: 32-33).

A fentiekhez hasonló ítélet a pletykát nem produktív folyamatnak tekintő álláspont is, mely kifejezetten női tevékenységként jellemzi a pletykát (Sotorin és Gottfried 1999, idézi Itersen és Clegg 2008). A negatív értelmezésben strukturált definíció megjelenik a vállalati környezet elemzésénél (Grant és Visconti 2006:361-383), illetve makroökonómiai és közigazgatási döntések vonatkozásában (Sutherland 2003) is.

---

<sup>15</sup> *“For the individual, gossip can be a powerful tool. It provides a person with the opportunity to pass on information about key members of an organization, with the potential to influence opinions and attitudes. One’s own position may be enhanced because one is seen as a gate-keeper of ‘important’ information, and because the gossip might seek to lower the prestige and standing of the ‘victim’ in relation to oneself as the gossiper.”*

Gyakori strukturális kérdése a meghatározásoknak a kategorizációs problematika mellett a pletyka ok-okozati besorolása. Elias a csoport kohéziójának következményeként tekinti a pletykát: „*A pletykának integratív funkciót tulajdonítva könnyen azt hihetné az ember, hogy a pletyka az oka annak, aminek az integráció az eredménye. Minden bizonnyal sokkal közelebb járnánk az igazsághoz, ha azt mondanánk, hogy minél erőteljesebben integrált egy csoport, annál nyugodtabban adja át magát a pletykának - szemben egy kevésbé integrált csoporttal -, és hogy ebben az esetben a pletyka megerősíti a már meglévő kohéziót.*”<sup>16</sup> (Elias 2001)

A szervezetszociológiai és szervezetpszichológiai szakirodalom eredményei igen közel állnak a szociálpszichológiai megközelítésekhez. A szervezetfejlesztés legtöbb publikációja a pletykát a legutóbbi időkig negatív jelenségként jellemzi és határozza meg<sup>17</sup> (Michelson és Mouly 2004:196).

De Sousa (1994:25) a legitim és illegitim hatalmi pozíciók viszonylatában helyezi el, mint a hatalom egyik formáját, Michelsonék pedig (2004) a felsővezetés helyzetét veszélyeztető aktivitás lehetőségének tekinti a pletykát. Robinson és Bennett (1995) a deviáns munkahelyi magatartások között tartja számon a pletykálást, Hollinger és Clark (1982) a kontraproduktív munkahelyi magatartások közé sorolja. Tipikusnak tekinthető, mint azt Michelsonék összefoglalják (Michelson és Waddington 2008) a pletyka relatív problémaként való érzékelése, vagyis az informális kommunikáció, a szervezeti információáramlás problémájaként való felfogása, s ez általában olyan stratégiai javaslatok részeként merül fel, ahol a pletyka kezeléséről – túlnyomórészt: annak megszüntetéséről – esik szó. Mindez arra utal, hogy egyelőre nem könnyű szembenézni a pletykának azon értéksemleges, de könnyen belátható jellemzőivel – komplex, egyetemes, nagy mennyiségű stb. – melyek egyértelműen a jelentőségéről szólnak.

Emler a pletyka rehabilitációjának egyik legismertebb alakja, elsősorban a reputáció, a társas adaptáció és a funkcionalitás felől szemlélve analizálja a pletykát, megnevezve négy funkcióját<sup>18</sup> (Emler 1994). Emler állásfoglalását már a pletyka rehabilitációjának kezdetén nyomatékosítja, hogy egyik szerzője a Ben-Ze'ev által szerkesztett *Good*

---

<sup>16</sup> <http://www.exsymposion.hu/cikk/408/7> (2010-11-17)

<sup>17</sup> “... much of the popular business literature tends to treat rumor and gossip as a detrimental activity for organizations. Gossip is assumed to waste time, undermine productivity, and sap employee morale”

<sup>18</sup> “four functions of gossip seem particularly relevant, reputation inquiries, reputation management, monitoring the social landscape (most particularly monitoring social connections), and “political action” (effectively actions intended to influence the reputations of others)”  
[http://www.surrey.ac.uk/psychology/people/nick\\_emler/#research](http://www.surrey.ac.uk/psychology/people/nick_emler/#research)

*Gossip* című kötetnek. Maga Ben Ze'ev is leszögezi, hogy a pletyka nem feltétlenül negatív jelenség.<sup>19</sup>

A pletyka rehabilitációjának ismert teoretikusai még Baumeister, Zhang és Vohs (2004), valamint Foster.<sup>20</sup> Kurland és Pelled (2000) pedig kimondottan a pletyka pozitív híreket terjesztő hatásmechanizmusát elemzik, valamint azt a folyamatot, ahogy a pletyka birtokosa a hatalom és a befolyás birtokosává válik egy közösségen, egy szervezeten belül. A pletyka terjesztőit magas minőségű – többek közt bizalommal bíró – kapcsolatok birtokosaiként jellemzik.

Michelson és Mouly meghatározása az egyik leggyakrabban hivatkozott kortárs pletykadefiníció. (2000:341): *“informal communication transmitted to another person or persons, irrespective of whether or not the communication has been established as fact.”* Érdemük, hogy nem tekintik a pletykát sem triviálisnak, „*amiről mindenki tudja, mi az*”, sem negatívnak, valamint hogy ezen megközelítési eltéréseket összefoglaló módon elemzik, *“a pletyka paradoxonaként”* jellemezve a problémát. A meghatározás gyöngéje azonban, hogy annak alapján a pletykát – például kutatásakor – nem lehet elválasztani olyan műfajoktól, melyre a Michelson-Mouly meghatározás szintúgy igaz, például a rágalomtól vagy a rémhirtőtől.

Hannerz eszköznek tekinti a pletykát, mely a társas környezetről rajzolt térkép aktualizálását szolgálja (Hannerz 1967) – ez az értéksemleges, jóllehet a szándéktulajdonításra utaló gondolat intuitív közelséget mutat a későbbiekben részletesen elemzendő hálózati megközelítéssel. Baumeister és munkatársai ezt azzal finomítják, hogy a pletykát a kommunikáció egyik formájának tekintve állítják: a pletyka tanít bennünket, arról a társas közegről ad leckéket, melybe be vagyunk ágyazva. Ayim (1994) már útvonalként jellemzi: olyan, kifejezetten érzékeny információkat nyerhetünk a pletyka csatornáin, melyeket máshonnan nem érhetünk el. Igaz, Ayim olyan szándéktulajdonítást is feltételez<sup>21</sup> a pletykával kapcsolatban, amely nem teszi megkülönböztethetővé például a rágalomtól (Ayim 1994: 99). Suls (1977) közel húsz évvel Ayim előtt mondta ki a pletyká-

---

<sup>19</sup> *“Contrary to its popular reputation, then, gossip is not basically concerned with detraction, slander, or character assassination. Negative information may be remembered better, and hence the illusory impression of its dominance”* (Ben Ze'ev 2000:188).

<sup>20</sup> *“gossip certainly influences reputations; yet there is no logical reason to suppose that this is solely accomplished with negative remarks. Consolidation of power in the workplace, for instance, would require not only the denigration of rivals' programs but the extolling of preferred players' programs”* (Foster 2004: 83)

<sup>21</sup> *“astute gossipers will ensure that the other members of the members of the gossip circle are trustworthy...”*

ról, hogy az információszerzés útvonala, de az így szerzett információt ő nem a közösségre, hanem a témaszemélyre, a harmadikra vonatkoztatja. Az útvonal mellett más lineáris vizualizációkkal is megjeleníti a szakirodalom a pletykát, ilyen például a pletykalánc képe. A fenti, részben a metaforikus pletykavizualizációkat a hálózati gondolkodás előzményének is tekinthetjük.

Wert és Salovey (2004) kijelentik, hogy a társas összehasonlítás nemcsak az önértékelés irányában hat motivációként, hanem a személyiségfejlődés irányában is: ennek értelmében érvelnek amellett, hogy a pletyka a személyiség fejlődéséhez vezet, kiváltképp, ha domináns csoporttársról szól. Sajnos azonban tanulmányuk – mint oly sok más kutató tanulmánya – különbséget tesz a jó és a rossz pletyka között, így elméletük elemeinek felhasználását is csak fenntartásokkal tudom elképzelni. Hiszen, ahogy a meteorológia sem minősíti a hőmérséklet vagy a csapadék mértékét, hanem csupán bemutatja, esetleg korábbi átlagokhoz viszonyítva (és azután a tömegkommunikáció időjárásjelentés-rovatában lesz a leírásból „szép idő” vagy „rossz idő”), úgy a társadalmi vagy a társas „klíma” tudományos bemutatásánál sem használhat az elfogulatlan kutató antropomorf vagy emocionális jelzőket.

Eder és Enke (1991) „a háta mögött”-minőséget tartják a pletyka legfontosabb tulajdonságának, amivel a harmadik szereplő, a témaszemély indirekt részévé válik a beszélgetésnek. Ez megint csak a differenciálódás kérdését veti fel, hiszen a rágalom is többnyire az Eder és Enke által leírt *behind-the-back* műfaj. Ugyanők azonban – másokkal együtt – azt is leszögezik, hogy a pletyka növeli a csoport kohézióját a csoportnormák erősítésével és tisztázásával (Eder és Enke 1991; Gluckman 1967; Suls 1977).

A pletyka definíciójának változásán a társadalom átalakulása is nyomot hagy. Rosnow harminc évvel ezelőtt még a többiekéről szóló hírként definiálta,<sup>22</sup> 2001-ben írott tanulmányában már mind pszichológiai, mind közgazdasági értelemben tranzakciós eszköznek tekinti a pletykát.<sup>23</sup>

A fentiek során idézett meghatározások nagy része inkább jellemzésnek, egy másik jelenség kapcsán ugyan sokszor organikusan illesztett, de mégiscsak „mellékes” részlet-karakterisztikának tekinthető.

---

<sup>22</sup> “news about the affairs of another” (Rosnow and Fine 1976: 87)

<sup>23</sup> “Thus, in psychological and economic terms gossiping can be seen as an instrumental transaction in which people trade small talk for status, power, fun, intimacy, money, information, or some other resource with the capacity to fulfill preconditioned needs, wishes, or expectations” (Rosnow 2001:219)

Beszédes az is, ahogyan Emler – a Surrey Egyetem pszichológiai professzora, akit a pletyka egyik legismertebb rehabilitálójának is tekinthetünk, és gyakran nyilatkozik a témával kapcsolatban – honlapján a kutatási területek között említi a pletykát: „*social information exchange (gossip)*”. Ezzel kapcsolatban az az észrevételem, hogy ez a zárójel mintegy megszemélyesíti a pletyka kutatásának és definíciójának szociálpszichológiai problematikáját: ennek fényében nem is a jó-rossz dichotómia tűnik a legnehezebben oldható konfliktusnak, hanem hogy a tudomány kiemelje e témát a zárójelből, illetve a kommunikáció általános formái, elemei közül.

A pletyka meghatározására tett különböző, akár egyes tudományágakhoz köthető illetve interdiszciplináris kísérletekből világosan látszik, hogy egyre inkább nő az igény olyan definícióra, melynek segítségével összehasonlítható kutatásokat lehetne végezni a pletyka témájának szoros fókuszával. Az is szembetűnő, hogy eleddig egyetlen meghatározás sem szolgálta ki teljes mértékben azt az igényt, mely minden definícióval szemben elsődleges igény: segítségével meghatározásának tárgya elhatárolható mindattól, ami nem az. Emiatt teszek kísérletet egy, a fenti kutatástervezési igényt is támogató és az egyéb jelenségektől is pontosan elhatároló definíció megalkotására dolgozatomban egyik következő fejezetemben.

2010-re nemcsak Emler, de a pletyka elméletének területén szintén ismert Michelson<sup>24</sup> is jelezte, hogy a témában monográfiával jelentkeznek. A szakirodalom növekedése minden bizonnyal a szempontok és a módszertani megközelítések finomodását, bővülését is eredményezi.

## **2.5. A kommunikációelméleti definíciók**

A kommunikációelmélet kevés definíciós elemmel járul hozzá a pletyka meghatározásához. Ennek oka, hogy a diszciplína analitikus megközelítései a pletykát legtöbb esetben a hír fogalmának értelmezésekor relativizálják, többnyire negligált részjelenségnek tekintve azt. A kommunikációelmélet közel százéves fennállása óta elsősorban a kommunikációs csatornák és azok tartalmainak elemzésére helyezi a hangsúlyt, még az interperszonális kommunikáció szakirodalmában is csak elvétve fordul elő, hogy a pletykáról a felsorolás jellegű említéseken túl is szót ejtenek.

---

<sup>24</sup> Gossip and Organizations (Routledge Studies in Management, Organizations and Society) <http://www.amazon.com/Organizations-Routledge-Studies-Management-Society/dp/0415417856> (2010-11-14)

A bulvárhírek természetének és szociálpszichológiai jelentőségének elemzése foglalkozik a fenti jelenségek vizsgálatával, melyek csak tartalmi hasonlóságokat mutatnak a pletyka témájával. A terjedés fogalma is kétséges itt, sokkal inkább érdemes sugárzásról beszélni, hiszen a médiumok nagy része elenyésző interaktivitást biztosít a befogadónak.

Csányi (1999a) csak azt a viselkedésformát tekinti valódi kommunikációnak, melyben az intencionalitás kimutatható, vagyis az adó törekvése, hogy a vevő elmeállapotát valamilyen befolyásolja, és a vevőé, hogy odafigyel. Ebben az értelmezési keretben az üzenet az a funkció, amit az adott kommunikációs jel betölt a leadó agyi modelljében. A humánológiai szempontrendszer is képviselő kommunikációértelmezés azért kulcsfontosságú, mert a csoportkommunikáció evolúciójának bemutatásával a pletyka rendszerjellemező mivoltát támasztja alá:

*„... az emberi csoportok a kulturális evolúció egészen kezdeti szakaszában új szerveződési szintre jutottak. A csoportok struktúráját, tevékenységét egyfajta szociális fúzióval, a legegyszerűbben egy új létező, egy »csoportlény« mint szuperorganizmus kialakulásával magyarázhatjuk. A kulturális evolúció további fázisait pedig a csoportlények szelekciója hozta létre... Magasabb szerveződési szint akkor alakulhat ki, ha az egyedi aktivitások szinkronizálódnak, ha az egyedi észlelésekről mindenki értesül, ha képesek közös akciókra. Vagyis akkor, ha kialakul az izolált elméket összekötő nyelvi kommunikáció, ami tulajdonképpen a csoportlény individualizációja... A csoportelme is létrehozza a környezet modelljeit a csoport kultúrája, tapasztalatai, tradíciói keretében. ... A születéssel, halállal, egészséggel, a mindennapok életvitelével, a csoportot fenyegető veszélyekkel kapcsolatos ismeretek komplex modellt alkotnak, amely az adott kultúra keretein belül alkalmazható és a csoport fennmaradását szolgálja. A modell építésének, felfrissítésének, folyamatos karbantartásának eszköze a nyelv. A csoporttagok egyéni észleletei, akciói, a lehetséges akcióváltozatok mintái mind a nyelv segítségével kerülnek be a csoportelme feldolgozó és döntéshozó mechanizmusába. A folyamatos beszélgetés, bármiről is szóljon, egyéni érzésekről, **pletykákról** (kiemelés Sz. Zs.), véleményekről, technikákról, lehetővé teszi, hogy minden egyéni gondolat formálódjon, komponense legyen a közös elképzeléseknek. Ahogyan az egyéni tudat képes arra, hogy az elménkben kavargó kaotikus gondolatokból kiszűrje, felerősítse azokat, amelyek valamilyen érzelmi vagy racio-*



*nális probléma megoldásában közreműködhetnek, ugyanúgy a csoportokban kialakuló közösségi döntési mechanizmusok is figyelembe veszik, de megszűrik, egyeztetik a gondolattöredékeket, a leendő akciók csíráit és kialakítják a csoportorganizmus határozott tudatos akcióit.”*

Az ilyen módon zajló egyeztetések interperszonális lépései között a pletyka individuális narratívumnak tekinthető. Ugyanakkor tartósan koegzisztens és kanonizációra alkalmas elemei normaképző vagy az addigi normákat különböző mértékben transzformáló jellegük és a kollektív percepció miatt emergens hatással vannak a csoportorganizmus fejlődésére.

Csányi az emberi csoportot autonóm individuumnak tekinti, agy-metaforája a pletyka szerepének értelmezését is támogatja: *„Az emberi kultúra tagja a nyelv, a tárgyak, a szokások révén állandó kapcsolatban van a csoportja magasabb szintű akció- és gondolkodási folyamataival. Tehát használhatja mások tapasztalatait, akár generációkra visszamenőleg is, de minden csoportgondolatot, csoportakciót saját maga is feldolgoz a maga egyéni elméjében, és a feldolgozás, az egyéni gazdálkodás eredménye a kommunikáció révén visszahat a csoportelmére. Ez az organizáció egyébként feltűnően hasonlít az agy és a neuronok közötti kapcsolatrendszerre.”* (Csányi 1999b: 134-135)

Csányi (2000: 397-416) öt döntő változást ír le, az evolúciós folyamat végén megjelent új biológiai tulajdonságokat az egyén és a csoport közötti viszony szempontjából vizsgálva. Ezek közül az ötödik a transzformáció, amely természetesen az alábbiak értelmében egy magasabb szintű szerveződés transzformációjára vonatkozik – ehhez képest a pletyka itt perkolációnak, a várható változások becslését segítő korai jelzőrendszernek tekinthető:

1. Közös eszmék: Az ember elfogadja és kívánja csoportja identitását, kritika nélkül hisz csoportja eszméiben - lényegében az emberi moralitás megjelenése
2. Közös akciók: Az ember képes a csoporttagjaival közös akciókra és kooperációra az eszmék által meghatározott keretben
3. Közös konstrukció: Az eszmék és az akciók lokális, egyedi, érzelmi és racionális analízis alatt állnak, s ennek eredményei visszacsatolódnak a magasabb szintre: az egyén egyidejűleg hozza létre és szenved el a csoport által adott szociális realitást.
4. Hűség: az állatoktól eltérően, az ember hűséges a csoportjához, a csoport érdekében képes az egyéni és genetikai érdekeivel esetleg ellentétes magatartásra.

5. Transzformáció: a csoportot alkotó emberekből egy új entitás, a magasan szervezett önálló csoportorganizmus alakul ki.

Csányi a fenti öt tulajdonságot rendszerszervező képességnek tekinti: *„Minden emberi szerveződés mögött megtaláljuk ezeket a tulajdonságokat. Nemcsak államok, vállalatok, politikai szervezetek működésében lehet ezt kimutatni, hanem a család, a párkapcsolatok és a barátságok szerveződésein is.”*

Elias is átfogó szemlélettel közelít a pletyka kommunikációelméleti meghatározásához: szerinte az információ minden eleme, mely a közösség számára ismert egyénekre vonatkozik, a pletyka egységeit képezi. Gluckman-hoz hasonlóan, ő sem csak a csoport felől nézi a pletykát, hanem a pletyka felől is rátekint a csoportra (Elias 2001): *„A legszorosabban összekovácsolódott közösség mindenekelőtt az általános érdeklődésre számot tartó hírek jól kitaposott ösvényeivel s még inkább közös érdeklődéssel rendelkezik. Ha egy friss hír egy "faluba" érkezett "idegent" vagy a "falu" tagjait érinti, hamarosan köztudottá válik... Egy olyan térben, mint a "falué", a hosszú ideje tartó viszonyok is megerősítik a közös érdeklődést mindaz iránt, ami a csoport tagjaival történik, és megkönnyítik a hírek terjedését. Mindenki tudja, hogy milyen viszonyban áll valaki a többiekkel, és kevés akadálya van a kommunikációnak. A mindenki által ismert személyekről szóló hírek érdekessé teszik az életet. Így a rosszálló pletykák mellett, amelyek főként a jövevényeket érintik, és a dicsérő pletykák mellett, amelyek a beszélő és csoportjának dicsőségét növelik, a pletyka folyama egyszerű hírekből is áll, amelyek csoportokról, barátokról és rokonokról szólnak, és belső érdeklődésre tartanak számot.”*

Továbbfűzve Elias meghatározását: az egyszerű hírek sokasága kell a valóban kiemelkedő érdeklődésre számottartó, rosszálló és dicsérő pletykák emergenciájához, miként hétköznapok nélkül sincsenek ünnepnapok. A hírek ilyenképpen önszerveződő módon kialakuló érdekességi értéke mutatja meg a közösség spontán kommunikációs dinamikájának folyton változó hierarchiáját.

## **2.6. A pletyka definíciója**

A pletyka komplexitása és egyetemes mivolta az egész emberi fajra jellemző. A komplex és egyetemes jelenségek sajátossága, hogy nehezen definiálhatók (maga a komplexitás is egy ilyen fogalom). Az alábbiakban röviden áttekintem a pletyka meghatározásával kapcsolatos jellegzetesebb szociálpszichológiai és egyéb társadalomtudományi problematikát, majd ismertetem saját javaslatomat a pletyka meghatározására. Definíci-

ómat azzal a céllal alakítottam ki, hogy átjárást biztosítson minél több olyan tudományterület között, melyek számára részben vagy egészben már ma rendelkezésére áll a pletyakutatás módszertana (szociálpszichológia, szociológia, pszichológia, antropológia, kommunikációelmélet stb.)

A definíció kialakításában interdiszciplináris problematikát képvisel a csoport és a terjedés fogalmainak viszonya. A szociálpszichológia, a szociológia és az antropológia egyaránt növekvő mértékben képviseli a kapcsolathálózati szemléletet, ez pedig azt a kérdést veti fel, hogy a hálózat biztosítja-e a terjedést, vagy a terjedés rajzolja-e ki a hálózatot. Dolgozatom témájának fényében specifikálva a kérdést: a hálózat pletykájáról, vagy a pletyka hálózatáról beszélhetünk? Sapir elmélete szerint a kommunikáció során a legfontosabb a közlés tartalma, míg Wiener a hálózatba kapcsolt számítógépek rendszerét is inspiráló teoretikus a tartalomnál fontosabbnak tartotta a közlés közegét (Buda 1994). Ő volt az első, aki a közösséget, mint olyat információ alapúnak tekintette, ki-mondva, hogy addig terjedhet a közösség, ameddig a tényleges információátvitel, és rámutatva arra, hogy az információátvitel keresztmetszetéből a csoport jellemzőire: nagyságára, felépítésére is következtethetünk.

Rendszerszintű problematikát jelenít meg a pletyka meghatározásával kapcsolatban a szekvencialitás: nincs olyan emberi kommunikációs megnyilvánulás, ami *csak* pletyka lenne, jóllehet van szekvenciálisan lehatárolható köszönés, jajkiáltás, munkadal stb. Felveti ez a kérdést, hogy a pletyka mennyiben történet, hír, információ, mém,<sup>25</sup> üzenet vagy mindezek komplex hálózata. Amennyiben a fenti fogalmaknak csupán egyikével határozzuk meg, olyan megoldást választunk, melyet mindmáig egyenként számos eltérő módon határoztak meg a különböző tudományágak képviselői. Holott a pletyka például nem csupán kommunikátum, hanem – mint pletykálás – kommunikativitás is egyben, s mivel egyetemesen jellemző az egész emberi fajra, ezért kommunikációs hajlamnak is tekinthető. Mivel mind kommunikátum jellegét, mind kommunikativitás mivoltát egy adott csoporthoz való tartozás határozza meg, ezért a pletyka elérhetőségét nem a származás, az egészségi állapot, a tudás, az anyagi javak vagy a rang biztosítja, hanem az, hogy tartozik-e az egyén egy csoporthoz. Mérei Ferenc (1996) kontaktometriai

---

<sup>25</sup> A genetikai analógia hangsúlyozására alkotta meg Dawkins a mém szót, mely hangzásában is hasonlít a génhez: a gén szó utal az önreprodukció működési elvére. Ehhez a görögös miméma illetet volna legjobban, ezt rövidítette Dawkins a mémre. Az Oxford Dictionary mai meghatározása: mém: a kultúra eleme, amely úgy tekinthető, hogy genetikán kívüli eszközökkel – elsősorban utánzással – adódik át (Dawkins 2005).

autoregisztrációnak nevezte a folyamatot, amikor a vizsgált személyek meghatározott sémában saját maguk szinte folyamatosan rögzítik és értékelik társkapcsolataikat. Bizonyos értelemben a pletyka egyfajta spontán kontaktometriai autoregisztráció: így elemként, szerkezetként és rendszerként is felfoghatjuk.

A pletykával kapcsolatban dolgozatomban már részletesen bemutatott jó-rossz dichotómia nem biztosítja a vizsgálat tárgyával kapcsolatban a távolságot, mely az elfogulatlan megfigyeléshez elengedhetetlenül szükséges.

Multidiszciplináris problematikának tartom a pletyka és a média által közölt pletykajellegű hírek viszonyának tisztázatlanságát. E probléma alapja részben a pletyka evolúciója során bekövetkezett, dolgozatomban korábban részletesen kifejtett jelentésmódosulás, részben a tömegkommunikáció eszközeinek evolúciója során bekövetkező változások, részben pedig a pletykalap fogalmának zavaró dominanciája a kommunikációelméleti megközelítésekben.

A pletyka dinamikusan növekvő interdiszciplináris rehabilitációja (evolúciós pszichológia, statisztikus fizika, antropológia stb.) ellenére a kutatások számos irányzatában máig negatív konnotációval rendelkezik, nemegyszer észlelhető, hogy periférikus, marginális szerepet kap: sok kutató eliminálja.

Saját definícióm kialakításakor ugyanúgy törekedtem az eddigi eredmények figyelembevételére és saját kutatásaim eredményeinek beépítésére. A pletyka meghatározása álláspontom szerint a következő:

***A pletyka ismerhető szereplőről szóló, lokálisan értelmezett, nem publikus információ. Legfőbb attribútuma a terjedés, amelynek minden lépése során transzformálódik. A pletykálás az emberi faj egészét tekintve egyetemes, a csoport hierarchiáját jelző dinamikus rendszerjellemző.***

Röviden tehát a pletykát a következőképpen határozhatjuk meg: A pletyka olyan történet, mely hálózatban terjedve transzformálódik.

Mivel egy közlő senkiről nem tud úgy pletykát terjeszteni, hogy közben magáról ne adna át információt, ezáltal a pletyka témaszemélye változó jellegű és mértékű közvetett önfeltárássra is alkalmas. Ezt bizonyítja az is, hogy a kisközösségek főszerelőiről (és globális szinten a celebritásokról) miért terjednek olyan jól a pletykák: ezek a személyek vannak legmélyebben beágyazva egy csoport evidenciabázisába, egyúttal pedig elég távol az egyénektől ahhoz, hogy kisebb kockázatot jelentsen róluk pletykálni, mint a közvetlen társakról.

Az ismerhető szereplő, a pletyka témaszemélye több mint a pletyka-narratívum főszereplője. Lehet olyan személy, akihez bizonyos erősségű családi vagy társadalmi kapcsolattal kötődik a pletykában részt vevő egyén (rokon, barát, kolléga stb.), illetve akit személyesen ugyan nem ismer, de valamely hozzá közel álló személyhez kötődik (jelenlegi szomszéd volt férje stb.).

Az „ismerhető személy” fogalma azért sem hiányozhat a definícióból, mert Bergmann (1987) szerint csak barátok és ismerősök pletykálhatnak, ugyancsak barátokról és ismerősökről. Bergmann szerint annak, hogy egy beszélgetés pletykának minősüljön, feltétele, hogy a szóban forgó személyt a befogadó és a közlő egyaránt ismerje. Ez korántsem mindig igaz: elegendő, ha a befogadó ismeri a közlőt, és a közlő a témaszemélyt, ennyi ugyanis már biztosít annyi érintettséget, hogy pletyka hangozzék el. A pletyka elhangzásával a témaszemély kisebb-nagyobb mértékben beágyazódik a befogadó csoportszintű percepciójába, ezáltal kvázi-csoporttag lesz: a pletyka lényegében a kapcsolathálózatok szintjén megszüntet egy lépést.

A meghatározásban szereplő *lokálisan értelmezett* kifejezés arra utal, hogy ha nem kötődik az adott információ a helyi kapcsolathálózathoz, az adott közösség viszonyrendszeréhez, akkor kvázi-hír gyanánt terjedése korlátozottabb, mint a természetes pletykáé, transzformációja pedig minimális. Ennek oka az érintettség csekély mértéke vagy hiánya. Az a pletyka, mely senkit nem érdekel, nem terjed.

A „nem publikus” kifejezés magyarázatra szorul. A nem publikus információ a pletykának az a része, melyet a közlő csak az adott befogadó számára fogalmaz meg ebben a formában, mások számára nem, illetve amit csak diádikus és triádikus jellegű pletyka-aktusokban közöl, és ennél nagyobb nyilvánosság előtt nem. A nem publikus információ a viszony intim jellegétől függően fogalmazódik meg, nagyobb közönség előtt vagy diplomatikusabban kell fogalmazni, vagy felvállalni a skandallum kockázatát.

Az egyén és a csoport viszonya sokkal rétegzettebben fejeződik ki a pletykáláskor mint a kommunikáció során általában: a pletykálás átjárást hoz létre a magán- és a nyilvános szféra kommunikációjában, olyannyira, hogy az egyik kompromittálhatja a másikat. Például a példás családapa és a hűtlen kezeléssel vádolt vezérigazgató szerepeinek egymással szemben történő kijátszásakor, vagy fordítva: az agresszív családfő és az opportunista hivatalnok szerepeiben. A nyilvános és a magánszféra szétválása egyébként is kedvező helyzetet teremtett, hiszen a pletyka a határmezsgyén tud igazán virulni – erre egyébként Bergmann is tesz utalást, noha más összefüggésekben, és talán a kelle-

nél kevesebb figyelmet szentelve a kérdésnek. Ahol a magánélet és a nyilvános nem választható el egymástól, ott a pletyka nyilvánosnak (publikusnak) számít, de mihelyt azzá válik, nem pletyka többé, hanem hír és/vagy információ. Az autentikus pletyka nem éri el a nyilvánosságot, a magánszférában terjed, és ha jó – tehát nem arról van szó, hogy igaz-e vagy sem –, akkor leváltja az addig elfogadott állítást a témában. A pletyka meghallgatása után az egyén dönthet úgy, hogy elhiszi vagy sem, terjeszti vagy sem, de nem élhet úgy tovább, mintha nem hallotta volna – jóllehet színlelheti ezt (Szvetelszky 2002).

### 3. A PLETYKA BEMUTATÁSA IRODALMI SZÖVEGEKBEN

A pletykát változatosan írja le és értelmezi a néphagyomány, a vallás, a mitológia, a történetírás, a bölcsélet vagy a szépirodalom: e fejezet a teljesség igénye nélkül illusztrálja ezt, néhány ismert és tipikus példa bemutatásával. A műfajok választásának szempontjait nem az irodalmi kánon adta, hanem a szociálpszichológiai funkcionalitás: az idézett szöveg műfaja milyen társadalomtudományi aspektusokat villant fel.

#### 3.1. A pletyka a historikus szövegekben

A történetírók szövegeinek módszeres, pletykafókuszú összehasonlító elemzése bizonyára sok új eredménnyel gazdagítaná a történettudomány és a szociálpszichológia vonatkozó témáit is. Dolgozatomban mindössze két aspektusra mutathatok rá.

Az első aspektus: a pletykának és a pletyka megítélésének a kutatását a történetírásban is per definitionem ketté kell választani. Történészek munkáiban nemegyszer a pletyka bemutatása kapcsán megjelenik a kutató értékítélete is, ezáltal a mű a szekunder kutatás tárgyává válik. Mindazonáltal a pletyka szerepének bemutatása nem egyszer felmerül a történettudomány kontextusában: az így feltárt és megismert tények értékét az adja, hogy a pletykakutatás kontextusában is elhelyezhető.

A második aspektus: a historikus szövegekben és a történettudományi munkákban jelölt és jelöletlen pletykaleírásokkal egyaránt találkozhatunk. A jelölt pletykaleírások megszületése feltehetően több okra is visszavezethető. A történetírókat a pletyka jellege (például nagyban vagy teljesen ellentmond a korszak nyilvános kommunikációjának) arra is kényszerítheti, hogy a nyilvános história mellett létrehozzák ugyanazon események leírásának titkos változatait is: az egyik legjobb példa erre a kaisareai Prokopios, Iustinianus császár VI. sz.-i történetírójának Titkos Története.

A szerző e művet eleve az utókornak szánta. Itt beszéli el mindazt, amit máshol nem volt szabad, a klasszika-filológia kimutatta, hogy a művön nem is végezték el az utolsó simításokat. A *Titkos történet* valójában *A háborúkról* szóló mű főszereplőit mutatja be, mintegy kiegészítésképpen, ám ezúttal árnyoldalukról – nem véletlen, hogy jóval izgalmasabb olvasmány is. „*Nehezen illeszthető be a "Titkos történet" az antik irodalom műfajai közé. Hasonló jellegű írás nem maradt ránk; tudjuk ugyan, hogy a római császárkorban bizonyos személyeket kivégeztek az uralkodót sértő irataik miatt, de hogy ezek a művek milyenek voltak, arra nézve semmi támpontunk nincs.*” (Kapitánffy István,

a Titkos történet fordítója, in: Prokopios 1984:190)

Mit ír Prokopios Theodóráról, Iustinianus feleségéről, aki a szerző szerint egy cirkuszi medvevető lánya volt, s a legközönségesebb ringyó?

*S bár mindhárom testnyílását használta közösülésre, elégedetlenül ócsárolta a természetet, hogy nem alkotta nagyobbra a lukat a mellein, mert azzal újfajta közösülést találhatott volna ki. Gyakran fogant, de mivel szinte minden fortélyt ismert, sikerült gyorsan elvetélnie... A színpadon is levetkőzött az egész nézőközönség szeme láttára, és meztelenül állt a színpad közepén, csak az ágyékán tartarta kendő a nemi szervét, nem mintha szégyellte volna azt is megmutatni a népnek, hanem mert senkinek sem szabad teljesen meztelenül fellépnie, csak ha kendő van a nemi szervén. Így állt ott, aztán hanyatt feküdt a padlóra, és néhány ezzel megbízott szolgáló árpaszemeket szórt az ágyékára. Ezeket aztán erre beidomított libák a csőrükkel összeszedeggették és megették. Theodóra úgy állt föl, hogy el sem pirult, sőt mintha büszke lett volna a mutatóványára.” (Prokopios 1984:56)*

Szintúgy jelölt pletykaleírásokkal találkozhatunk Kovács Kiss Gyöngy *Pletyka, becsületsértés, rágalmazás a fejedelemség kori Kolozsváron*<sup>26</sup> c. írásában. Noha a szerző maga is méltatja – negatívan – a pletykát, munkája számos fontos adalékkal szolgál a pletyka kutatásával kapcsolatban is. Kovács Kiss a „valódi pletyka” kategóriájáról beszél: csak feltételezhetjük, hogy olyan információt ért alatta, melynek igazságmagva is van. A valódi pletykáról azt írja, hogy egyes cselekedeteknek – például a szóváltásokból, összeszólalkozásokból fakadó becsületsértéseknek, rágalmazásoknak – sajátos nyilvánosságot biztosít: az érintettet, hacsak nincs lehetősége tisztázni magát, esetleges társadalmi következmények szenvedő alanyává teszi.

A Kovács Kiss által vizsgált időszakban (16-17.század) a pletykázkodás nem esett tilalom alá, nem számított bűncselekménynek, hanem „*hordozója volt a szóban elkövetett bűncselekményeknek, a becsületsértésnek és rágalmazásnak, ezért kialakulása, terjedése, terjesztése elsősorban ezekkel összefüggésben követhető nyomon.*” Pletykáról olvashatunk a történelmi elbeszélő forrásokban, a levelezésekben, és mivel legfőképp a fenti bűncselekményekkel szoros összefüggésben nyilvánul meg, leginkább a törvénykezési

---

<sup>26</sup> [http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/pletyka\\_pletykalkodas\\_becsuletsertes\\_ragalmazas\\_a\\_fejedelemseg\\_kori\\_kolozsvaron/](http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/pletyka_pletykalkodas_becsuletsertes_ragalmazas_a_fejedelemseg_kori_kolozsvaron/) (2010-11-17)



jegyzőkönyvekben. Kovács Kiss így jellemzi a kor pletykáját:

*„Amint a pletykának, úgy a becsületsértésnek és rágalmazásnak sincsenek időbeli határai, térben sem korlátozott, emberi közegben bárhol előfordul. Mégis, úgy véljük, meg kell említenünk néhány olyan helyszínt, amely különösen jó táptalajként szolgál e cselekmény számára, ugyanis rendeltetésén túlmenően a korabeli társadalmi érintkezés színhelye is. E helyszínek közé tartoznak – többek között – a helyi elárusítóhelyek (piacok, boltok), a vásárok vagy sokadalmak, a kocsmák, fürdőház, a malom, a sütőház... E helyszínek ugyanis a társadalmi kapcsolattartás sajátos színterei, külön-külön vizsgálatuk elmélyítené a korabeli társadalom hétköznapi életének, az emberi kapcsolatoknak, konfliktuslehetőségeknek a megismerését, végeredményben pedig a közösség, a társadalom közvéleményét formáló tényezőknél és ezek szerepének megismerését.*

*Míg a szereken az árus kínálja portékáját, az összetalálkozott asszonyok itt váltanak szót egyről-másról, szövik és terjesztik a pletykát, itt szólalkoznak össze a vásárlók (többnyire szintén asszonyok) és kofák, sértéseket vagdosva egymás fejéhez, de itt settenkednek a tolvajok és zsebmetszők is, itt keverednek szóváltásba a valamiért e sorokra vetődő férfiak, esetenként olyan nyilvánosság előtti sértésekre ragadtatva magukat, melyek a becsületsértési perek során a bűncselekmény fontos ismérveiként szerepelnek. A nyilvánosságot biztosító jelenlévők pedig a következőkben a pletyka terjesztői, amennyiben azonban az ügyből per támad, egyúttal tanúk is.”*

Kovács Kiss külön jellemzi pletykahelyszíneként a kocsmát – a kisvárosi informális hálózatok feltárását célzó településszociológiai kutatásaim során magam is mindig a fő helyszínek egyikeként azonosítottam. Nagy különbség, hogy a fejedelemség korabeli Kolozsvár „korcsomaházait” kizárólag férfiak látogatták – azóta megváltozott a helyzet, és ez a pletykahelyszín működését is átalakította. A koedukált vendéglátóhelyek elterjedése lehetővé tette, hogy a nők megismerjék és elsajátítsák a férfibeszédnek a nyilvános kommunikációhoz közelítő elemeit,<sup>27</sup> a férfiak beszéde pedig, ha csekély mértékben is,

<sup>27</sup> A kocsmák kommunikációs auráját Hrabal is egyfajta kvázi-nyilvánossághoz közelíti: „...amikor egyszerre csak valaki a pillanat hatása alatt rákezdett, éppúgy, mint én, amikor nem akarok, de hirtelen muszáj az írógéphez ülnöm, és az a valaki olyasmiről mesélt, ami akár közösséggellenesnek, megbotránkoztatónak, sőt izléstelennek tűnhetett, ami gyilkosságra, paráznaságra utalhatott... hát ilyenkor a kocsmában úgy éreztem, hogy én beszélek magamhoz és magammal, hogy az én közváltóm és egyben gyóntatóm mondja nekem, hogy mindaz, amit magamról gondoltam, amiről úgy hittem, hogy csak velem fordulhat

de közelebb került a női pletykaként stigmatizált báziskommunikációs aktushoz.

Kovács Kiss leírja, hogy a korcsomaházakkal szemben a sütőházakba (pistoriumok) viszont főleg asszonyok jártak. Az ügyfelek hozzák-viszik a híreket, de a város szóbeszédre érdemes történéseinek a minden pistoriumban alkalmazott bekkenné (sütőasszony) és billerné (dagasztóasszony) a tudója: szituáció által determinált pletykafészeknek, hálózati szakkifejezéssel sajátos típusú *hub-oknak* is tekinthetjük őket.

Bár Kovács Kiss leszögezi: „A pletyka káros hatása közismert”, azonban azt is hozzáfűzi: „a tárgyalt korszakban azonban bizonyos esetekben a nyilvánosságot biztosítja az eltitkolt vétségek felszínre hozatalával, és ezáltal a média és egyéb eszközök publikusságával nem rendelkező társadalmakban közreműködik a törvénytelenések, esetenként a bűncselekmények bíróság elé kerülésében.” E méltatás a pletyka *korai jelzőrendszer* funkciójára utal.

A történetírásban is van rá példa, hogy a pletyka már-már művészi, sőt lélektani ábrázolás tárgya lesz – az alábbi idézetet a fentiek értelmében jelöletlen pletykaleírásnak tekinthetjük:

*„Ugyanezt írja a »rakparti házról« szólva Ligijja Satunovszkaja, aki szerint az NKVD székházából, a Lubjankáról odavezényelt kommandatúra munkatársai foglalkoztak a lakók megfigyelésével: »Ha vendég jött, meg kellett mondania a nevét a portásnak, és közölnie kellett, ki kit kíván fölkeresni. A portás erre föl hívta a megnevezett lakót, és tiszteletteljesen jelentette, hogy egy ilyen és ilyen nevű elvtárs szeretné meglátogatni. A vendég csak a beleegyező válasz után hívhatta a liftet. Ez a procedúra lehetőséget nyújtott a portásnak, hogy rendszeres és pontos információt szállítson a kommandatúrának, és annak révén az állam-*

---

*elő, általános dolog, sőt úgy éreztem, mintha a mesélő és önmagát vádló vendég csak azért volna itt, csak azért született volna meg, hogy segítsen nekem, hogy segítsen cipelnem ezeket az én elhajlásaimat, különösegeimet, ezeket az én legtitkosabb vágyaimat és elvetemültségeimet... az asztalnál ülők társasággá alakulnak, amely beszélget. Amolyan kocsmasztalnál folytatott diskurzusok ezek, diskurzusok, melyek közben az ember azáltal, hogy beszél, megszabadul a napi feszültségektől, vagy egyszerűen csak locsogunk, de a locsogás is oldja a feszültséget, lehet, hogy amikor az ember padlón van, a leghétköznapibb duma gyógyítja a legjobban, a hétköznapi ügyek és események kitérgetése... eltart egy ideig, amíg alkalmazkodom a kocsmá zsarnoki lármájához, amíg ráhangolódom a sok emberre, a sok dumára, itt mint ha mindenki azt akarná, hogy amit mond, azt ország-világ hallja, a kocsmában mindenki azt képzei, hogy az, amiről éppen beszél, figyelemre méltó, így aztán harsányan bömböli a semmitmondó kinyilatkoztatását, én is ezek közé a hangoskodók közé tartozom, a második sör után én is nagyon fontosnak tartom, amiről beszélek, ezért aztán kiabálok, árgus szemmel rikácsolom a mondanivalómat, mert balgán úgy hiszem, hogy amit mondok, azt nemcsak az asztaltársaságomnak, de talán az egész világnak hallania kell...” Bohumil Hrabal: Ki vagyok. Nagyvilág, 2001 (3). Körtvélyessy Klára fordítása [www.inaplo.hu/nv/200103/12.html](http://www.inaplo.hu/nv/200103/12.html) (2010-11-17)*

*védelmi hatóságoknak arról, kihez ki érkezett és mennyi időre. Ugyanúgy feljegyezték és jelentették, hogy ki, mikor és mennyi időre hagyta el a házat. Emellett figyelték a lakók kapcsolatát egymással, hogy ki kivel barátkozik. Különféle módon, például a cselédség révén pletykákat gyűjtöttek a magánéletükről. Szinte üvegbura alatt élünk. Az államvédelmisek állandó felügyelete, vizslatása mellett, mindezt azonban leöntötték a nagyfokú tisztelet mázával. Így azok is valamilyen normális, természetes dolognak fogták fel, akik tudták, mi folyik a háiban«...” (Kun 2001)*

Megállapíthatjuk, hogy szisztematikus kutatást igényel a történetírás pletykafókuszú megközelítésében rejlő, szélesnek ígérkező perspektíva. Ha a pletyka és a pletykára utalás kontextusfüggő kategorizációja kiegészülne tematikus, kronologikus vagy egyéb szempontokkal, bizonyára más, akár közvetett összefüggések feltárását is támogathatja (lásd Novák 1999 és 2002).

### **3.2. Szólások, közmondások, aforizmák**

A pletykát bemutató szólások között van olyan, mely rámutat a pletyka pozitív közösségi funkciójára: *Az a vár, akit vínak, az a lány, akit szólnak.* E szólás jelentése szinte ugyanaz, mint amit Oscar Wilde fejez ki híres aforizmájával: *“A világon csupán egy dolog van, ami rosszabb annál, hogy beszélnek rólad. Az, hogy nem beszélnek rólad.”* Ám a népnyelv szerint *“a pletyka olyan, mint a szaros tehén, összecsapkod a farkával”.* Ez már negatív minősítés, mint ahogy a következő is, melyben a szentencia a női jelleget támadja: *Nem titok, amit két asszony tud.* Vagy, a régi római mondás szerint: *Megered a szó, ahol nők jönnek össze.* Sokat elárul a pletyka megítéléséről az a babona is, mely szerint, ha a lakodalom napján esős az idő, akkor a fiatalasszony pletykás lesz: az élete nem lesz jó, olyan zavaros lesz, mint az idő.

A nagy gondolkodók a terjedésük jelentősége és potenciális társadalmi következményeik miatt az ősi szent iratokhoz hasonló okokból gyakran egy kalap alá veszik a hazugságot, a rémhírt, az álhírt, a rágalmazást, a dezinformálást és a pletykát. Az átfedésnek természetesen van alapja, gondoljunk Bacon (idézi Szeptelszky 2002) intelmére: *„Rágalmaz csak bátran, mindig megragad belőle valami.”* A híres aforizmák többnyire szintén negatívan jellemzik a pletykát: *„Határozottan állítom, hogy ha mindenki tudná, mit beszélnek róla embertársai, nem lenne négy barát se a világon. Kiderül ez azokból az összeveszésekből, amelyeket a néha visszamondott tapintatlan pletykák okoznak.”*

(Pascal:1983). Egy példa a lekicsinylő értékelésre: “*A pletyka az analfabéták hangosújságja.*” (Sir Lawrence Olivier, idézi Szvetelszky 2002)

### 3.3. Mitológiák és szent iratok

A görög mitológia összetett szerepkört rendel a pletyka komplexitásának illusztrálásához. Lógosz Erisznek, a viszály istennőjének apa nélkül született leánya: ő az alkudozás, a szóbeszéd és a pletyka istennője – mindhárom fogalomban megmutatkozik a transzformáció folyamata. Lógosz testvéreivel (Léthé, a feledés istennője, Amphillógia, a kétség és a kétértelműség istennője, Horkosz, az eskü megszemélyesítője, Ponosz, a gond és a fáradtság istene) az alvilág bejáratánál élt, innen látogatta az emberek és istenek világát, s ő is testvéreihez hasonlóan minden tudásával segítette anyját a viszályok kirobbantásában. A pletyka társadalmi szerepének árnyalását jelzi (Szvetelszky és Micsinai 2010), hogy a görög mitológiában Lógosz mellett önálló istene van az ámtításnak (Áté), a mellébeszélésnek (Prophaszisz), a hazudozásnak és a hamis szónak (Pszeudosz).

Minden vallás szent írásai tiltják a pletykálást, méghozzá általában kiemelt helyeken.

A Bibliában ez áll:

*A nyelv is tűz, a gonoszságnak összessége. Úgy van a nyelv a mi tagjaink között, hogy megszeplősíti az egész testet, és lángba borítja életünk folyását, maga is lángba boríttatván a gyehennától. [...] De a nyelvet az emberek közül senki sem szelídítheti meg; fékezhetetlen gonosz az, halálos méreggel teljes. (Jak3, 6–8).*

*Ha valaki nem vétkezik a nyelvével, az tökéletes ember, és képes egész testét is megfékezni. (Jak3,2).*

A Talmud pletyka-képe (poklosság) rokonítható a Biblia fentebb említett gyehenna-képével:

*...Bölcseink különös magyarázatot adnak a poklosságnak. A héber megfelelőjét – Mecórá – három szóra bontják, úgy mint: Moci-Sém-Rá, ami ilyenformán azt jelenti: aki rosszat beszél másról, pletykál róla, rossz hírét költi. Ezzel a magyarázattal akarták hangsúlyozni a pletykálkodás, rágalmas negatív voltát, melyet már a Tóra is elítél. A Talmud-bölcsek még a Tóra intelmeit is tovább fejlesztették, s ők a pletykát és a rágalmat minden baj forrásának tartották. Az élet és halál ura a nyelv – mondja Salamon király a példabeszédekben (18, 21).*

*A Midrás szerint a pletyka rosszabb mint a vérontás. A gyilkos, ugyanis, csak egyetlen embernek – az áldozatnak – árt. A pletykás azonban háromnak: saját magának, annak, akinek mondja és annak, akiről mondja... (Tanchumá, Mecórá, 2).*

*Másképpen: »a rossz nyelv (láson hárá) hármát öl meg egyszerre. Aki mondja, akiről szól és aki hallja« (Midrás Ászeret Hádibrot, Maimon rabbi kiadása, Jeruzsálem, 1924). (...) Bölcsseink az »enyhe megszólást« azon három vétek között említik, amelytől egyetlen ember sem mentes. (Bává Batra, 165). (...) Ráv Jehuda véleménye pesszimista. Szerinte az emberek többsége vét a magántulajdon ellen, a családi élet szentsége ellen már kevesebben, de a pletyka, az enyhe megszólás vétkét, mindenki elköveti.<sup>28</sup>*

A bibliamagyarázatok nagy része is elítéli a pletykát:

*Ezen nyugtalanságárúl szólván a bölcs, inti az embereket; hogy ha mi gonoszt hallanak másokrúl, ne röpítsék egyebek fülébe; temessék magokban; ne féljenek, hogy kifakasztja oldalokat: de utánaveti, hogy a nyelvnek nyughatatlansága oly kint szerez az embernek, ha hallgat, mint kínlódik az asszony, mikor nem szülhet. És mint akinek nyilat löttek tomporjába, addig nem nyughatik, míg azt ki nem veszik: úgy a szüben rekesztett szó kint szerez, míg ki nem fakad (Pázmány 1983:918).*

Mindazonáltal az etika klasszikusai között akad – például Kempis Tamás –, aki a pletyka elítélése mellett sort kerít a pozitív vonások említésére is (Kempis 1990):

*I. Amennyire lehet, kerülöd a sokbeszédű társaságot, mert sok bajt okoz a világi dolgok hánytorgatása, még ha igaz szándékkal történik is. Egy-kettőre bemocsokol és megejt bennünket a hiúság. Jobb szeretném, ha többször csöndben maradtam volna, és emberek között nem forgolódtam volna. II. De vajon miért beszélünk olyan szívesen, és miért szaporítjuk a szót, noha ritkán térünk vissza a hallgatáshoz, valami lelkiismeretfurdalás nélkül? Azért beszélgetünk olyan szívesen, mert vigasztalást várunk attól, hogy egymással szót váltunk, így próbálunk könnyíteni különféle gondolatokban elfáradt szívünkön. (Jelenits István fordítása)*

---

<sup>28</sup> [http://zsido.pontez.hu/konyvek/mozes\\_ot\\_konyve\\_%E2%80%93\\_a\\_haszid\\_folklor\\_tukreben/51/1180](http://zsido.pontez.hu/konyvek/mozes_ot_konyve_%E2%80%93_a_haszid_folklor_tukreben/51/1180) (2010-11-17)

### 3.4. Mesék és legendák

A mesékben felbukkanó pletykaértelmezések, pletykahasonlatok elsősorban abból a szempontból jelentősek, hogy a szerző a műfaj jellegéből következően más, explicitebb eszköztárat használhat, mint például egy vers vagy novella esetében. Andersen az alábbi részlettel arra a tényre világít rá, hogy az embert leginkább társai viselkedése érdekli.

*Hanem a legcsudálatosabb fortély a mégis az volt a bögrének, hogy aki a gőze felé tartotta az orrát, az nyomban kiszimatolhatta, milyen ételek főnek szerte a városban... Örült a császár leánya, majd kibújt a bőréből. A bögrének reggeltől estig főznie kellett; nem akadt a városban tűzhely, amelyikről ne tudták volna, mi sül-fő rajta, a kamarás urak konyhájától a legszegényebb varga konyhájáig. Az udvarhölgyek tapsolva táncolták körül a bögrét.*

*– Tudjuk, ki eszik gyümölcslevest meg palacsintát ebédre, tudjuk, hol kerül pírított dara meg rostélyos az asztalra! Milyen érdekes ez!*

*Andersen: A kiskondás.<sup>29</sup>*

Wilhelm Hauffnak *Az ifjú angol* című meséjében a pletyka tipikus helyszínéről, a kisvárosról kapunk szociológiailag is pontosnak tekinthető leírást:

*Van Németország déli részében egy Grünwiesel nevű városka. Ott születtem és nevelkedtem. Olyan városka ez, mint a többi. Közepén kicsi piactér, kút, oldalán kicsi városháza, s körös-körül a békebíró és a legtekintélyesebb kereskedők házai; néhány keskeny utcában lakik a többi polgár. Az emberek ismerik egymást, mindenki tudja, mi történik itt vagy ott, s ha a polgármesternek, a lelkésznek vagy az orvosnak egy fogással több kerül az asztalára, még azon délben az egész város értesül róla. Délután aztán elindulnak az asszonyok egymáshoz vizitbe – ahogyan nevezik -, és sütemény meg erős kávé mellett eszmecszerét folytatnak a nagy eseményről.*

*Megállapítják, hogy a lelkész alkalmasint a lutrin játszott, és megütötte a főnyereményt; hogy a polgármestert megvesztegették; hogy az orvos a patikustól néhány aranyat kapott, s ennek ellenében méregdrága recepteket ír.*

---

<sup>29</sup> In: Andersen, H. Ch. : Mesék és történetek. Magvető Kiadó, Budapest, 2001. 196-197.o. Rab Zsuzsa fordítása

*Elképzelheted, uram, mily kellemetlen lehetett egy ilyen jól értesült városnak, midőn egy napon olyan valaki költözött oda, kiről senki se tudta, honnan jött, mit akar, miből él...*<sup>30</sup>

A pletykát ábrázoló mesék közül még a számos feldolgozásban ismert Szamárfül-történetet<sup>31</sup> kell említeni, ahol a borbély, nem tudván magába fojtani titkát, kínjában a nádasnak pletykálja el, hogy a királynak szamárfüle van, s a nádas – a megszámlálhatatlan sokaság egységes képe, mint közösség, s egyben mint a pletykát jellemző természeti lény – aztán elsuttogja minden arra járónak.

### **3.5. Szépirodalom**

A pletykát ábrázoló, jellemző szépirodalmi szövegek jelentősége két dologban áll: a pletykával kapcsolatos értékítéletben és a pletyka ábrázolására választott költői képek, hasonlatok természetében. Az esszék és a bölcséleti szövegek elsősorban arra mutatnak rá, hogy a pletykálás mennyiben tekinthető – elsősorban asszonyi – gyarlóságnak, míg a szépirodalmi szerzők inkább a pletyka egyetemes jellegét hangsúlyozzák. Vagyis a teoretikusok minősítik, sőt el is ítélik, míg az alkotók művészi eszközökkel ábrázolják, sokszor ítéletmentesen.

Megállapíthatjuk, hogy a művészek ritkábban antropomorfizálják alkotásuk témáját, a pletykát, jellemzőbb a természeti képek használata, ezek közül is három őselem, a tűz, a víz és a levegő (a szél) a legelterjedtebb pletyka-metaforák és hasonlatok. A negyedik őselem, a föld hiánya a szilárdság és a rögzítettség hiányát hangsúlyozva, ezzel is a terjedés sebességének képét hangsúlyozva.

A népköltészet, a népi bölcsesség pletykaábrázolására elsősorban az irónia és a vaskos, nemegyszer trágár stílus a jellemző – összességében elítélve a pletykát, ám általános jellegét és közösségi jelentőségét nem tagadva.

A szépirodalomban fellelhető pletyka-metaforák értéke egyrészt a tartalmi-hangulati kapcsolat, melynek alapján a szerzők összevont hasonlatot alkotnak azonosítóból és azonosítandóból, másfelől a grammatikai jelzés hiánya: a sűrű jelentésrétegek gazdag értelmezési lehetőséget adnak a befogadó számára. A „képes beszéd“ díszítő értékén túl további hozzáadott értéke a metaforának, hogy segítségével a dolgok nevének nevezését is

---

<sup>30</sup> Wilhelm Hauff minden meséje művelt ifjak és leányok részére. Pesti Szalon Könyvkiadó, 1996. Jékely Zoltán fordítása

<sup>31</sup> A szamárfülű királyfi, in: Debreczeni Gy., Otlík G. (1983): *Garabó Gereben*, 130.

el lehet kerülni, egyben a nyelv fogyatékosága is pótolható.

A pletyka művészi ábrázolásakor a hasonlatokban, metaforákban gyakran találkozunk a visszataszító állatok képével. Példa erre a pókháló Jevgenyij Popov (2000) *Breznjev halála* c. művében:<sup>32</sup>

*...de ahogy az már lenni szokott ilyen korszakos eseményeknél, mindent annyira körbesző a pletyka pókhálója, hogy az ember már se hinni, se kételkedni nem tud bennük sehogyan sem... (M. Nagy Miklós fordítása.)*

A pókháló és a pletyka kapcsolatának mitológiai eredete is van: Arakhné szövőversenyre hívta ki Athéné istennőt, aki azonban látván, hogy Arakhné édesapjának, a közismerten nőcsábász Zeusznak az ágyjeleneteit szövi meg a leplen, haragjában pókká változtatta az asszonyt.

Rossini vígoperájában, *A sevillai borbély*-ban Basilio, a zenemester fejti ki – a *Rágalom-áriában* – a terjedés sajátosságait. Beaumarchais a négy elem egyikét, a levegőt választja a hasonlat tárgyául (Szvetelszky 2002):

*...mint gyenge szellő / Kezdetben szeliden lengő, / Belopószik a fülekbe, / Egyre jobban-jobban terjed, / Bolondos és okos főket / Egyaránt zavarba hoz. / Jár a beszéd szájról szájra / És növekszik suttogása, / Majd sűgásból csacsogásba / Nő s mint ágyú durrogása / Megrázza a levegőt.*

Szintén természeti képet: szikrát, vihar előtti csendet, kisült villámokat választ Illyés Gyula a *Puszták népe*-ben<sup>33</sup> a pletyka bemutatásához, s nála is megjelenik már a hálózatok képe:

*Anyánk minél rosszabbul érezte magát, annál nagyobbakat hallgatott, társaságban csakúgy, mint az életben. ... De a pusztán épp hallgatásáért kedvelték. Pletyka a mi házunkból nem terjedt tovább, abban mindenki bizonyos lehetett; annál több áradt tehát oda. Anyánk szíve volt a bántalmak, sértődések, a pusztá, minden lelki fájdalomnak lerakódó helye, tán azért is fuldokolt ebben a környezetben. Az asszonyok ádázán szedték egymásról a keresztvizet... A két család nem érthette meg egymást, más anyagból voltak - elfogadtam ezt, s eszembe sem jutott, hogy okát, vagy éppen az ok megszüntetését keressem.*

<sup>32</sup> In: A hazafi lelke. Európa, Budapest. <http://www.c3.hu/scripta/nagyvilag/98/01jan/17pop.htm> (2010-11-17)

<sup>33</sup> Illyés Gy. (2003). *Puszták népe*. Osiris, Budapest



*Mindkét család egy-egy ország volt, külön szakással, egymástól elütő népfajjal; földrajzi határukat is pontosan meg tudtam húzni...A két ellentétes sarok külön-külön terjesztette a maga véleményeit, szándékait, pletykáit. Amiben nem volt semmi baj, amíg azok a maguk vezetékhalózatain kerengtek. De a két hálózat közt érintkezés volt, eleven kapcsolat, ezen pedig egyre több szikra pattogott villogva és sisteregve. Végül, ha az ellentétes vélemények bárhol másutt érintették egymást, nem ott esett hiba, hanem a mi kis családi körünkben csapott ki a biztosíték. Fölöttünk állandó sűrű volt a levegő, vihar előtti feszültséggel s a kisült villámok szagával tele. Akaratlanul is hozzáidomultunk.*

Salman Rushdie alábbi (1999) leírása a pletyka terjedését egy létfenntartó, de életveszélyes őselemmel, a tűzzel kapcsolja össze. A pletykát az őselemek közül egyaránt szívesen kapcsoljuk a vízhez, ilyenkor mint folyamhoz, a tűzhöz is, és gyakran mondjuk rá, hogy légbőlkapott, illetve a levegőben van. A pletyka terjedési képességeinek ismeretében nyilvánvaló, hogy a negyedik elem, a föld miért nem jöhet szóba.

*A pletyka szikrái már előtte pattognak. Gazdag lány ez, olyan gazdag mint a vén, hájas nizám X városából, akit ékszerben mértek le a születésnapján, úgyhogy az adókat egyszerűen úgy emelte fel, hogy felszedte a kilókat. ... Szóval mocskosul gazdag, sistereg a pletyka, amerikai apja egy kelet-európai állam trónfosztott királyi családjától eredezteti magát, és minden évben magánrepülőgépen röpteti üzleti birodalmának elit alkalmazottjait elvesztett királyságába...Gazdag; termékeny; fiakat hoz és esőt.*

*Nem is gazdag, szegény, szikrázik a pletyka, az apja felakasztotta magát, amikor megszületett, az anyja kurva volt... Így lesz hát az ifjú feleségből mese, amit az emberek szövögetnek, amiről vitatkoznak. Útban a palota felé ő maga is tudatában van annak, hogy egy mesébe lép be, mesék csokrába, amelyek mind olyan asszonyokról szólnak mint ő, szőkéről és sárga hajúakról, meg a sötét férfiakról, akiket szerettek.<sup>34</sup>*

Ugyanő, Rushdie írja a *Szegény* című regényében a pletyka transzformációjáról:

---

<sup>34</sup> Rushdie, S. (1999). *A tűzmadár fészke*. Nagyvilág, 9-10. (B. Siklós Márta fordítása)  
<http://www.c3.hu/scripta/nagyvilag/99/0910/02rushd.htm> (2010-11-17)

*Bilkisz története változott persze, miközben szájról szájra járt, de végül letisztult, s attól fogva soha senki - sem mesélő, sem hallgatósága - nem tűrte a legkisebb eltérést sem a kanonizált, megszentelt szövegtől.*<sup>35</sup>

Nemes Nagy Ágnesnek *A szerencsés falu* című versében<sup>36</sup> ugyancsak természeti elem, a tűz lesz a pletyka, a terjedés költői képe:

*„Néztél-e tűzbe, mikor kigyullad?/ Azt hinnéd, mindjárt hamvába fullad,/Azt hinnéd, mindjárt vége a lángnak,/ Vékonyka ujjal fogja az ágat,/Aztán erősebb, aztán vidámabb,/Három oldalról pattogva támad,/ Falja a vastag bükkfahasábot,/ Nyelné, ha bírná, mind a világot –/ Így terjed híre a csodaesetnek,/ Elevent festő aranyecsetnek./Beszéli egyik, tódítja másik,/Gyorsan elér a falu sarkáig,/Hallani innét, hallani onnét:-Hallod-e pajtás, hallod-e szomszéd?”*

A legismertebb „pletykaversek“ egyike Weöres Sándor költeménye.<sup>37</sup> A mű egyfelől hangutánzással közelíti a pletykát a befogadáshoz (akárcsak a német kifejezés, a *Klatsch und Tratsch*), illetve a szövés, a lepel, a hálókép sejtetésével. A megszégyenülés elemét, igaz, hordozza a pletyka a versben, de az mindenkin saját magán múlik, hogy mit lát a falu az ingbe, rokolyába vágott lyukakon.

*Juli néni, Kati néni / - letye-petye-lepetye! – / üldögélnek a sarokba, / jár a nyelvük, mint a rokka/ - letye-petye-lepetye! - / Bárki inge, rokolyája / - letye-petye-lepetye! – / lyukat vágnak közepébe, kitűzik a ház elébe / - letye-petye-lepetye!*

Az alábbi idézet Molière *Tartuffe*-jéből<sup>38</sup> való, a pletykának az egyéni funkciójára világít rá, a bünbakkeresés és a kivetítés jelentőségére:

*(CLÉANTE): Ki gátolhatja meg az ilyen szóbeszédet?/Bizony, nem is tudom, mivé lenne az élet, /Ha a mindennapos, buta pletykák miatt/Kiutasítanók a jó barátokat? /S ha képes valaki az ilyen csúf dologra,/Azt hiszi, a világ száját ezzel befogja? /A rágalomra nincs semmilyen gyógyszer itt:/Hát bolond, aki a pletykára hederít. /Igyekezzünk tehát okosan élni s tisztán,/S ne törődjünk vele, hogy mit fecseg a hitvány.*

<sup>35</sup> Rushdie, S. (2007). *Szégyen*. Ulpius-ház, Falvay Mihály fordítása.

<sup>36</sup> Nemes Nagy Á. (1993). *Az aranyecset*, Századvég, Budapest.

<sup>37</sup> Weöres S. (1973). Pletykázó asszonyok. In: *Ha a világ rigó lenne*. Móra, Budapest.

<sup>38</sup> <http://www.berze-nagy.sulinet.hu/stilus/klasszicizmus/tartuffe.htm> (2010-11-17)

*(DORINE) Talán Daphné meg a kis férje az, aki /Akkor boldog, ha ránk rosszat tud mondani?/ Akiken a világ legtöbb okkal nevet, /Megrágalmazni mást éppen azok sietnek./Az ilyen lesben áll s lecsap, ha valahol /Udvarlást, mégolyan parányit szimatol./Gyönyörrel hordja szét híreit a világba/S persze úgy színezi, ahogyan ő kívánja./Azt hiszik, ha a más dolgát kiszínezi, /Az igazolja majd a maguk tetteit,/S azt remélik, hogy e látszat-hasonlatosság /Fényében a maguk ügyét tisztára mossák, /Vagy azt, hogy legalább megosztja valaki/A közbotránkozást, mely őket terheli.” (Vas István fordítása)*

Anne Brontë alábbi regényrészlete a reflektív pletykálást illusztrálja: a szereplők megbeszélnek, hogy beszélgetésük témája hogyan is kerül majd be kapcsolathálózatuk pletykáiba.<sup>39</sup>

*-Ó, csak magának árultam el, maga úgysem adja tovább.*

*-Természetes, hogy nem; de az imént azt mondta, el fogja mesélni a húgának is, ő pedig elmeséli a fivéreinek, ha majd hazajönnek, és Brownnak is, ha ugyan nem maga meséli el neki; és Brown azután szétkürtöli az egész környéken.*

*-Ugyan dehogy. Csak a legszigorúbb titoktartás terhe mellett meséljük el neki.*

*-De hogyan várhatná el, hogy betartsa ígéretét, ha okosabb úrnője nem képes erre?*

*-No jó, akkor nem fog megtudni semmit – vágta rá mérgesen Murray kisasszony.*

*-De a mamájának természetesen el fogja mondani – erősködtem -, ő pedig tovább fogja adni a papának.*

*-De mennyire hogy elmondom neki, hisz ez a legszebb az egészben! Most bebizonyíthatom neki, hogy nagyot tévedett, amikor a jövőmet féltette.*

A kortárs magyar szépirodalom egyik leghíresebb pletykaábrázolása GreCsó Krisztián nagy port kavart novellája, a Pletykaanyu (Jelenkor, 2001). A falusi emberek pletykaítéletét illusztrálja az alábbi részlet, mely negatív, miközben a sorokból felsejlik, hogy az írónak más a véleménye, mert az eseményeket távolabbról szemlélve néz magáéra a pletykára is.

<sup>39</sup> Brontë, A. (2006) Agnes Grey. 14. fejezet. A lelkesz. Ulpius-ház, Budapest

*De mások is csipognak, mondhatom. Ki vagyok akadva teljesen. Azt hallotta apu a káeftében, hogy az a bizonyos költő, aki itt van nálunk a faluban, állna villa a hátába, kipofázza a titkos ügyeket is, a szennyest, hogy így cicomásan mondjam, olyat is esetleg, amikről még pletyka se nagyon, azokat is, bele a nagyvilába, hogy égünk, mint az olajmező. Fenébe az ilyennel, mikor másutt is megy a szőnyeg alá söprés, minek akkor éppen minket szégyenfoltta tenni, világ csúfjára rajtunk röhögjenek. És ami legrosszabb, anyu szerint hazudik is.*

*Egyszer találkozzak vele, megmondom neki a véleményem, abban biztos lehet.*

Ingmar Bergman önéletrajzában már tisztán megjelenik a pletyka ambivalenciája: a svéd filmrendező érzékletesen ábrázolja, hogy mennyire közel van egymáshoz a pletykától való elzárkózás és maga a pletykálás. Önéletrajzában Henrik Bergman segédlelkész menyasszonyával megérkezik Forsbodára, és a lelkész házvezetónője fogadja őket. A párbeszéd az érkezés után néhány perccel hangzik el.

*Magda: ...A tiszteletes úr bizonyára „schon im Bild ist”, ahogy a német mondja.*

*Henrik: Nem tudok semmit.*

*Magda: Hát akkor nem is akarok pletykálkodni. Bergman tiszteletes úr előbbutóbb úgyis meg fog tudni mindent.*

*Henrik: Mi történt?*

*Magda: Senki nem tudja pontosan. Csak annyi biztos, hogy a vasmű nagyjából tönkrement. És hogy Nordenson zavaros ügyekbe keveredett. Kis híján börtönbe került. Tavaly egész évben elképesztő hírek keringtek róluk. Na de nem az most az én dolgom, hogy fecserésszek, hanem hogy megmutassam vendégeinknek a szobáikat.<sup>40</sup>*

Fekete István (1970) a *Ballagó idő*-ben (Móra, Budapest) a pletyka kifejezetten pozitív, előremutató, inspiráló hatását mutatja be:

*A bizonyítványom, ha nem is lett színjeles, hármas nélküli lett, s apám azt mondta: Jól van! Csak soha rosszabb ne legyen... bár jobb – lehet...*

*Egyszóval: a család meg volt elégedve. A lányok – s ez alatt kizárólag három húgomat értem – bizonyos meghunyászkodással néztek rám, és én elismeréssel*

<sup>40</sup> Bergman, I. (1993). A legjobb szándékok. Európa, Budapest

*adóztam Kató húgomnak, aki kis barátnőjének a konyhában azt mondta: - Pistának tiszta kitűnő a bizonyítványa! Nagyon okos fiú!*

*Ezen egészen meghatódtam, és még aznap délután két darab almás rétest loptam ezen leánytestvéremnek. Csodálatos azonban az, hogy a kis barátnő révén utcánkban, de még a környéken is elterjedt kitűnőségem híre, s hogy az ilyen suttogó, alaptalan propaganda milyen erős, és hogy ragad, én lepődtem meg legjobban, mert nemcsak más osztálybeli barátaim, de osztálytársaim is úgy beszéltek rólam, mint osztályelsőről, holott ebből egy szó sem volt igaz.*

*De a vége az lett, hogy – magam is elhittem...*

*Volt azonban ennek a fantáziadús állapotnak jó oldala is, éspedig az, hogy már előre készültem a harmadik osztályra, ahol alkalmazkodnom kellett a közhiedelemhez, és a második osztályos bizonyítványomnál is jobb bizonyítványt kell szereznem.*

A drámákban, regényekben megjelenő komplex pletykamotívumok (pl. Móricz Zsigmond: *Forró mezők*, García Lorca: *Bernarda Alba háza* stb.) elemzése művenként önálló tanulmányokat kívánna. Itt egyetlen műnek a kapcsán utalok erre: Cs. Varga István (1987:45-53) *Ábrázolásmód és regényforma* című tanulmányában bemutatja, milyen különös szerepet tölt be a *Gyász*-ban a pletyka, a szóbeszéd. „Egy egész falu emberszólása kell ahhoz, hogy egy asszony ilyen daccal tartsa a rosszasághoz való jussát” – írja Németh László a regényben, noha a főhős, Zsófi nem a rosszasághoz, inkább a falu erkölcsi normájához tartja magát, büszke, már-már dölyfös daccal. A szóbeszéd, a pletyka azt a szerepet tölti be Cs. Varga szerint a *Gyász*-ban, mint a hírnök a görög tragédiákban: a színen kívüli eseményekről, cselekményről kapunk hírt.

### **3.6. Publicisztika**

A fent bemutatott műfajok szociálpszichológiai relevanciája magától értetődő, ám a publicisztika és az esszé esetében kevésbé, noha mindkettő szociálpszichológiai relevanciával rokonítható társadalmi funkcióval bír: a legnagyobbak műveiben korukat megelőzve jelennek meg a későbbi társadalmi normák csírái, esetünkben a pletyka hasznos társadalmi funkciójának a gondolata.

Pletyka és demokrácia viszonyát elemzi Szócs Géza (2001:32-33) az *Adjátok vissza a pletykáinkat!* című rövid esszéjében, mégpedig a két fogalom rokon vonásaival

közelítve:

*Majd a demokráciában szívesen írnék a pletykáról mint arról az ősalakzatról, mely megnemesedve mint műalkotás vetül ki: ballada, vagy anekdota, vagy regény formájában, mondjuk; hiszen - akkor majd, a demokráciában - sok-sok ráérő időnk lesz esztetizálni, motívumtranszformációkat elemezni, kiállításokon dörgő léptekkel fö-le járkálni, kispikái ihletettséggű témákra mutatva rá az ott kifüggesztett vásznanon. Ha a pletyka majd l'art pour l'art lesz vizsgálható, az elsők közt szeretnék lenni, akik ezt megteszik.*

*De a rendőrállam, a Big Brother - a Baromi Bátyó - ebbe is belemászott, ezt is elvette tőlünk, a spontán, önelvű, szabad pletykához való jogot. Több mint négy évtizeden át a pletykagyártás itt, Kelet-Európában állami monopólium volt - legalábbis úgy viszonyult, úgy aránylott az öncélú pletykálkodáshoz, mint egy szocialista borkombinát a tanyáján tiltott, túrt vagy olykor támogatott kisüstit főző gazdához. A pletyka nemzetbiztonsági ügyé vált: a szolgálatok az ellenzék (nekik persze: a belső ellenzék) szétrohasztásának egyik legalkalmasabb eszközt fedezték fel benne.... Bárhogy ítéljük is meg a műfaj kis- és nagymestereit, az teljesen világos, hogy addig nem beszélhetünk a közelmúlt átvilágításáról, szembesülésről, miegyébről, amíg közzé nem teszik a szolgálatok által kiagyalt és terjesztett pletykák teljes gyűjteményét, névre szólóan és dátumozva. Akkor, majd akkor jön el a demokrácia. Amikor visszakapjuk a saját pletykáinkhoz való jogot.*

Bóna László író esszéjében a pletykát fraktálszerűen látja és jellemzi:

*Ha egy burjánzó pletykából akárhol, akármelyik pontján kivesszünk egy példát, mindig benne lesz az egész. Ha egy települést, egy bérházat, egy csoportot a pletykákból akarunk megismerni, akkor akárhik között zajló pletyka akármelyik pontjáról vágunk egy-egy szeletet, mindig az egész településre, csoportra, bérházra jellemző állapotot láthatunk, vagyis akárhik pletykáját hallgatjuk, mindig mindenki benne lesz. A pletyka holografikus természetű. ... Az élet látszólag kauzális, valójában hologramszerű. A pletyka az emberi természet mintája.”  
(Bóna 2001:37-41)*

Weöres Sándor (1995) nő és férfi különbségéről elmélkedik egy rövid írásában, és a kérdés kapcsán a női világszemlélet meghatározó pontjának látja a pletykát:

*Ahogy a nő-test és a férfi-test kiegészítésre szorul, éppígy csonka a nő-lélek és férfi-lélek. A nő nem ismeri a világosságot, a férfi nem ismeri a meleget. A nőből hiányzik az igazi teremtő-erő, a férfiből az igazi éltető-erő. A nő, ha az emberiség maradandó kincse felé törekszik, csak azt fogja fel igazán, ami benne mozgalmas, eleven pezsgésű, esemény-szerű; a teremtés templomát úgy tekinti mint egy uzsonnázó-helyet, pletyka-sarkot. A férfi, ha az emberi tenyészás édes játékaiba és meleg meghittségébe helyezkedik, elhomályosul, elgépiesedik; az élet templomát úgy tekinti mint alkalmat a kényelemre.*

E. M. Cioran román származású francia filozófus, aki minden idők egyik legnagyobb fecsegőjének nevezi magát, a pletyka képződését mutatja be.

*Mintegy három éve egy fiatal költő, Pierre Oster felkért, hogy írjak előszót Paulhan Összes Művei-nek hatodik kötetéhez. Nem vállaltam. Később azt gondoltam, hogy Paulhan az ellenségem lett, nem is találkoztunk többé. Mindenkinek azt mondtam, hogy összevesztünk és hogy Paulhan bosszúálló természet.*

*A minap találkoztam Pierre Osterrel, s óvatosan felelősségre vontam. Megkérdeztem, hogyan közölte Paulhannal, hogy nem vállaltam. Nem is említettem neki, válaszolta Oster: Paulhan néhány nevet adott meg, köztük az enyémet, nemleges válaszmórról nem is tájékoztatták.*

*Három évig abban a hitben éltem, hogy Paulhan bosszút áll, de az a bosszú csak az én agyamban fogant meg.<sup>41</sup>*

A korai publicisztika pletykaábrázolásai között több szöveget találunk a klasszikusoktól tollából, mint amennyire ez napjaink sajtómegjelenésére jellemző. A korai publicisztikában a pozitív, a negatív és a semleges ábrázolásuk is egyaránt előfordulnak. Ady Endre igen korán, a XIX. század legvégén mutat rá a pletyka egyetemes jellegére. Az idézett szövegben sűrűn előforduló univerzálék (a pletyka mindent helyettesít, mindent pótol, olyan hatalmas, mintha érte lenne a világon minden) egyértelműen utalnak a szerző elfogadó, belenyugvó álláspontjára a pletyka elterjedtségével és meghatározó mivoltával kapcsolatban.

Még akkor is nyilvánvaló ez, ha a sorok mögül tagadhatatlanul kiérződik az irónia, sőt,

---

<sup>41</sup> Cioran, E.M. (1999). *Füzetek* (1957-1972). Európa Könyvkiadó, Budapest. 102-103.

akár a szkepszis – ez azonban nem ösztönzi Adyt arra, hogy kifejezetten minősítse a pletykát:

*A pletyka a mi társadalmi életünk fő faktora.... A pletyka nálunk sok mindent helyettesít. Talán azt lehet mondani, hogy a pletyka nálunk mindent pótol.... A pletyka most olyan hatalmas, mintha érte lenne a világon minden. Mindenütt így van?...Nálunk így.<sup>42</sup>*

Karinthy Frigyes *Érdekes...* című írásában már évtizedekkel ezelőtt találóan jellemzi a híryanag pletyka-mivoltának jellegzetességeit. Írásában nem a pozitív vagy a negatív állásfoglalás a markáns attitűd, hanem a nyilvánosság számára talált érdekesség elfogulatlan lélektani magyarázata. Semlegességét éppen ez a már-már tudományos igényű megközelítés igazolja.

*Az újságírás az a közlekedési eszköz, aminek nemcsak fenntartója, de létrejöttének feltétele és alapja volt a feltevés, hogy az embereket nemcsak az »érdekli«, ami közvetlenül összefügg az ő személyes érdekükkel (interes), hanem van egy bizonyos fajta kíváncsiság, még nem vonzódás és már nem közöny, bizonyos fajta, főként hozzánk hasonlókkal megeseett történetek számára, aminek jellegét a »pletyka« szó fejezi ki legjobban: ez a könnyű híryanag, amivel szemben nem érdemes helyesléssel vagy helytelenítéssel, örömmel vagy felháborodással, részvétellel vagy bosszúérzéssel, hittellel vagy tagadással, egyszóval erkölcsi ítélettel állást foglalni, nem lévén köze ezekhez a kategóriához – egy kis könnyű tűnődést, pillanatnyi figyelmet érdemelnek mint a lét, vagy az emberi élet tragédiáját megszakító, színező epizódok.<sup>43</sup>*

Az irodalmi ábrázolások az élet legfontosabb jelenségei között tartják számon a pletykát – igazolja ezt az is, hogy a regények cselekményét legtöbbször nem a hivatalos hírek mozgatják. Az igazán nagyok intuícióját a történelem mindeddig sorra igazolta – semmi okunk arra, hogy éppen a pletyka esetében utasítsuk vissza azt, melyet eddig a téma tudományos megközelítésében kevés kutató tudott felmutatni: az egészlegességre való törekvést.

---

<sup>42</sup> Ady Endre: A pletyka. (Debreczeni Hírlap 1899. március 23.)

<sup>43</sup> Karinthy Frigyes: *Érdekes...* In: *Címszavak a nagy Enciklopédiához I.* <http://mek.oszk.hu/07300/07367/html/01.htm#3> (2010-11-17)



## 4. A PLETYKAKUTATÁS MÓDSZERTANA

### 4.1. A pletyka és a hálózati gondolat

#### 4.1.1. *Etimológiai adalékok a hálózati gondolathoz*

A szláv eredetű szó (*peletika, peletyka, plotka*) a magyar nyelvbe a szlovák pletka segítségével érkezett. A szó töve, a *plet* eredetileg azt jelentette: sző, fon (Kniezsa 1974). Czuczor és Fogarasi (1870) szótárában ezt olvashatjuk: „*Alaptalan híreket támasztó és terjesztő licsilocsi beszéd, kivált olyan, mely többeket gyanuba, rossz szóba hoz, mely szájról szájra adva bonyolultabbá lesz; kordébeszéd, hiábavaló szószaporítás, csélcsap, hivalkodó beszéd.*” ... „*fonok, valamit összevissza szövök, gúzsolok, mi szerint a pletka, pletyka, eredetileg valami szövevényest jelentene.*”

Az etimológiai eredmények arra engednek következtetni, hogy összehasonlító nyelvészeti kutatással figyelemreméltó kapcsolatokat találhatnánk a pletyka és a hálózat fogalmai között.

#### 4.1.2. *A pletyka és a hálózatok*

A hálózatok matematikáját Erdős Pál és Rényi Alfréd kezdte tanulmányozni Euler, Hamilton és mások eredményei alapján (Barabási 2003). Erdős és Rényi véletlenszerű világegyeteme és a matematikai gondolkodásban többszörösen szemléletváltó gráfelmélete veti fel a kérdést: milyenek a valódi hálózatok? Barabási Albert-László, a statisztikus fizika eredményeiből is építkező modern hálózatok kutatás legismertebb alakja tudományos forradalomnak nevezi a hálózatok új tudományát (Barabási 2003): legismertebb eredménye a weboldalak kapcsoltságának vizsgálata során megállapított, az önszerveződő hálózatokra is érvényes törvényszerűség.

Barabási hivatkozik Karinthyra, aki évtizedekkel Milgram eredményei (1967) előtt egy novellájában megjósolja az úgynevezett “hatlépésnyi távolságot”: “Annak bizonyításául, hogy a Földgolyó lakossága sokkal közelebb van egymáshoz, mindenféle tekintetben, mint ahogy valaha is volt, próbát ajánlott fel a társaság egyik tagja. Tessék egy akármilyen meghatározható egyént kijelölni a Föld másfél milliárd lakója közül, bármelyik pontján a Földnek – ő fogadást ajánl, hogy legföljebb öt másik egyéneken keresztül, kik közül az egyik neki személyes ismerőse, kapcsolatot tud létesíteni az illetővel, csupa közvetlen ismeretség alapon...” (Karinthy 1929) A novella ezután “bizonyít”, majdnem fél évszázaddal megelőzve a *small world* elméleteket.

A háló egyetemes metafora. A pletykálás, mint azt dolgozatomban eddigi fejezeteiben (például az epidemiológiai fejezetnek a transzformációról szóló bekezdéseiben) több ízben is kifejtettem, csak csoportszinten, közösségek rejtett hálózatait vizsgálva értelmezhető jelenség.

### **4.1.3. Hálózattudat és vizualitás**

A tudomány által a társadalomban élő kép bemutatása – például egy történelmi traumáról – más, mint a társadalom által létrehozott és folyamatosan generált kép a társadalom valamely észleléséről, döntéséről, cselekedetéről. A network-narratíva *boom*-ja zajlik a virtuális világban (Twitter és más blogszolgáltatások).

A modern hálózat kutatás eredményei között szerepelnek a nagyszámú elemek – weboldalak, szerzői listák stb. – vizsgálatából születő grafikus ábrázolások is. Ezek az eredmények – grafikonok, diagramok stb. képei – mind gyakrabban jelennek meg a tömegkommunikációban is. Gondolkodásunk eredendően képies: a kép erősebben és közvetlenebbül hat az érzelmekre, az egyének közötti intenzívebb kommunikációt és kölcsönös azonosulást inkább lehetővé teszi, mint a szöveg. A képi ábrázolásnak napjainkra alaposan feltárt, bemutatott és széleskörűen argumentált (például Nyíri 2002) jelentősége miatt feltételezhető, hogy a hálózatok képisége nagy hatással lesz a társas tudatra – elsősorban a hálózatok ábrázolásának perceptuális minősége miatt, s mivel a hálózat képe alkalmas az elvont érvelésre, narratívája összetett mentális modellt is alkothat.

A települések és szervezetek kapcsolathálózatairól szóló tudásnak is jelentős része az adott kapcsolathálózat percepciója. Ezt a percepciót kvalitatív kutatási módszertannal lehet feltárni és elemezni, melynek egyik legeredményesebbnek bizonyuló eszköze a narratív network-interjú.

## **4.2. A pletykakutatás eszköze: a narratív network-interjú**

### **4.2.1. A narratív network-interjú módszertani forrásai**

A pletykakutatások esetében a kérdőíves (például Nevo és munkatársai 1993) és a félig strukturált interjú technikájával, valamint a naplózattal (Waddington 2005) zajló vizsgálatok ismertek napjainkban.

A kérdőíves vizsgálatok eredményeiben szignifikánsan nagyobb a pletyka negatív megítélésére vonatkozó eredmény, mint a kvalitatív technikákkal dolgozó kutatások esetében. Az eredményekben mutatkozó különbségek okát nem elsősorban a kutatási mód-

szertan eltéréseiben, sokkal inkább a kutatási stratégia jellegében látom. Az első esetben a pletykáról szóló vélemények feltárása volt a kutatók célja, így születtek jobbra pejoratív értékítéletek. Noha az elmúlt évtized kutatásait áttekintve ez változó tendenciát mutat, a pletykakutatások száma még nem éri el azt a mennyiséget, hogy szignifikáns pontokra mutathatnánk rá.

A településkutatások és a szervezetszociológiai kutatások esetében az interjúalanyokat – az egyént – az adott közösségről – a „mi”-ről, a hálózatról – kérdeztük, annak is rejtett, informális karakteréről. Ebben az esetben tehát a hálózat, a kapcsolatrendszer az, ami témaként vonzza be a pletykát, s mint így megjelenítettet, már korántsem csak negatív színben tünteti fel.

Hipotézisem: a pletykával kapcsolatban mindenki rendelkezik egyéni tapasztalattal és vélekedéssel, hiedelemmel. Sem a kérdőíves kutatások során, sem a településkutatások során nem fordult elő, hogy valaki ne tudta volna, mi a pletyka, ne hallott volna a jelenségről.

Származtatott hipotézisem: A pletykára vonatkozó kérdések más jellegű és tartalmú értékítéleteket hoznak elő, mint a közösség informális kapcsolathálózatára vonatkozó kérdések, melynek megválaszolása során az interjúalany spontán említése kapcsán kerül sor a pletyka jellemzésére vagy meghatározására. A kérdőívek esetében több volt a pletykához kapcsolódó negatív elem a kutatási eredményekben, míg a második esetben több pozitív elem bukkant fel, kevesebb negatív, és a semleges értékítéletek java is hangsúlyozta a pletyka jelentőségét és egyetemességét. Ennek okát abban kereshetjük, hogy noha a pletyka rehabilitációja nemcsak a tudományban, hanem már a tömegkommunikációban is megjelent, a – dolgozatomban a kommunikációelméleti megközelítések kapcsán kifejtett – jelentésmódosulás azonban még nem tudatosodott, így a pletyka negatív megítélését robusztus társadalmi elvárások és hiedelmek stabilizálják.

A pletykakutatás céljának nem a pletykáról szóló ítéletek jellegének megismerését, hanem a pletykák közösség- és kultúraformáló szerepének feltárását tartom. A pletykakutatáshoz kapcsolódó módszertani elem a narratív network-interjú, mely szervezet- és településkutatásaim során fejlődött ki. Mint interjúer, interjúalanyaimat a narratív network-interjúk során számos esetben nem saját életükről, hanem a közösség informális kapcsolathálózatáról, annak történetéről, a helyi network jellegzetességeiről kérdeztem. A narratív network-interjúk elemzéséből származó eredmény felrajzolja a minden-

napi közösségi, kapcsolathálózati helyzetek tapasztalatait, a kollektív értékrenddel kapcsolatos személyes viszonyt.

Az interjú a kvalitatív kutatások egyik alapvető forrása, a választott technikák az adott kutatás kérdésfeltevéséitől függenek, s attól is, hogy a kutató mit tekint a kutatott társadalmi jelenség „elemi egységének”.

A strukturált mélyinterjú (vezérfonal-interjú) készítésekor a kutató a válaszadótól megismerni remélt véleményre, tudásra összpontosít. Kovács (2007) szerint ebben az értelemben a strukturált mélyinterjú elméleti háttere és módszertani célkitűzései lényegileg nem különböznek a levéltári forrásokkal, statisztikai adatokkal vagy néprajzi tárgyakkal dolgozó kutatásoktól. Noha az interjú szubjektív válaszokból épül fel, mégis a „külső” társadalmiasultság közelebbi megismerésére irányul, s nem a szubjektum társadalmi beágyazottságának feltárására. A módszer akkor ígéretes, ha egyéb források hiányában heurisztikus eredményekre számíthatunk (Solt 1998), illetve ha a vizsgált társadalmi jelenségről egyéb módon nem gyűjthetők össze adatok, valamint akkor, ha kutatásunk célja a hiedelmek, értékbeállítódások kérdőíves kutatásnál finomabb elemzése.

A narratív interjú elődje az *oral history* (Kovács 2007), mely kezdetben kevésbé kidolgozott technikákkal törekedett arra, hogy a történelem *underdog*-jainak társadalomtörténetét ismerje meg: azokét a társadalmi csoportokét, melyekről kevés történelmi forrás (Gyáni 1998) áll rendelkezésre. Az interjúalanyok itt is „adatközlők”, élményeik felidézésével addig ismeretlen események és összefüggések rekonstruálhatók. Az *oral history* megújítói Bartlett-re támaszkodva (Bartlett 1985/1932) abból indulnak ki, hogy emlékezetünk működése során korábbi élményeinket a jelen szemszögéből szelektáljuk, s újra meg újra interpretáljuk. Tehát nem az egykori „objektív” valóságot, s nem is az igazságot idézzük fel, ellenben a narratív network-interjúval, ahol az interjúalany a közösségi emlékezet *collaborative filtering* folyamatainak átjutott elemeit az egyéni percepció alapján megkonstruálva tárja a kutató elé. A közös szűrés jelentős lépcsőfok a tartósan koegzisztáló ko-variánsok kanonizálódása felé, s mivel az interjú maga a közösségről szól, emiatt nagyobb esély van a kollektív reflexivitás megjelenésére is.

A kvalitatív módszerek következő releváns típusa az élettörténeti interjú. Élettörténeti interjúk készítésekor a kutatás egy adott társadalmi jelenség individuális reprezentációját szeretné értelmezni: személyes és csoportos identitást elemez, vagy társadalmi emlékezetet kutat (László és Pólya 1998:72-86). Az élettörténeti interjúkra épülő kutatás sikerének fontos feltétele a megfelelő interjúk környezet kialakítása, az interjúer szakmai

jártassága és megfelelő személyisége, a szöveghű interjúleírás, és az elemzéshez az alapos interdiszciplináris felkészültség (szociálpszichológia, pszicholingvisztika, pszichoanalízis, irodalomtudomány stb.).

A jovchelovichi narratív interjú (László 2005:80) technikáinak adaptációival feltárható a pletyka és a hozzá kapcsolódva felbukkanó témák minősítése, az esetleges szereplők jellemzése, az interjúban megjelenő metaforák elemzése (például: „hogyan érti azt, hogy a pletyka egy mocsár?”). A geertzi (2001) sűrű leírás biztosítja annak feltételeit, hogy megfelelő mennyiségű és minőségű kutatási anyag jöjjön létre a pletyka fogalmi lehoronyzása és tárgyiasítása kapcsán adódó kérdések megválaszolásához. A narratív network-interjú különbsége abban áll, hogy az egyént nem saját életéről vagy annak egy részletéről, specifikusan meghatározott élményeiről kérdezzük, hanem a közösségről.

A pletyka a csoportágencia élménye: a szöveget, a szereplőket és a közönséget illetően is. Ebben az értelemben a narratív network-interjú csoportkötődési interjú is. Nemcsak az interperszonális reprezentáció dinamikájából adódó komplikációkat kell figyelembe vennie az interjúernek (bár a pletyka kifejezetten tisztavirág-életű narratívum, de mint ilyennek, rövid élettartama alatt mégis van egy bahtyini (1976) értelemben vett interszubjektivitása: egy kvázi-nyilvános diskurzus-jellege), hanem település vagy szervezet kutatása esetén a csoportközi reprezentáció dinamikájából fakadó ambivalenciát is, mely transzparenssé válhat a kapcsolathálózat feltárását célzó szólok lokális vagy szervezeti fókuszcsoporthoz vizsgálatok eredményeiben.

A narratív életút-interjú kontextusa az idő, az interjúalany élete. A narratív network-interjú kontextusa a tér: a közösség – a település lakóinak vagy a szervezet dolgozóinak – lokalitása. A narratív mód a tudásvilágot, de annak megnyilvánulási terét is fel tudja vázolni: Bruner (1986) metaforájában a cselekvés mezeje (*landscape of action*) megjelenik a tudatosság tartománya (*landscape of consciousness*) mellett. A kapcsolathálózat megélhető valósággá, mintegy kollektív identitásformáló történet-komplekként épül a közösségi tudatban.

Míg a narratív életút-interjú individuális jellegű (László 2005), a narratív network-interjúban megmutatkozó kulturális narrációt erőteljesen átszövi a lokalitás kollektív tapasztalatként bemutatott percepciója. A network-interjú azt a tudást tárja fel, ahogy az elbeszélő kollektív jelentéstartalmakat és koherenciát kreál saját közösségében. Miképpen a narratív életút-interjú esetében, a network-interjú célja sem a történeti hűség vagy az adatszerű hitelesség maximalizálása.

#### **4.2.2. A módszertanról és a várható eredményekről**

Magának a pletyka jellegének feltárását célzó, korábban említett kérdőíves kutatások eredményeitől eltérően a narratív network-interjúk során pejoratív vélemények helyett a pletyka egyetemes jellegét leíró, a pletyka meghatározó mivoltát elfogadó vélemények és értékítéletek is megjelennek. Ezek a narratív tartalmak nemegyszer az adott településen helyi legendaként élő „network-sztorikból” származnak, olyan történetekből, mely a közösség egészére nézve meghatározó kapcsolatokat, azok változásait mutatják be („*a katolikus és az evangélikus papnak is ugyanaz az asszony tetszik, így nálunk biztos nem lesz semmilyen ökomenikus dolog*”).

Miképp az életútinterjú, a narratív network interjú (mint forrás) episztemológiája is olyan narráció, melyben valóság és percepció elemei kombinálódnak. Egyidejűleg tájékoztat az adott közösség informális hálózatáról és az abban való szubjektív részvételről, és ennek narratív konstrukciójá szerveződött tapasztalatairól. A narratív network-interjúk tehát nem kommunikációs vagy pletykastratégiák autentikus forrásai: inkább olyan önelbeszélések a „mi”-ről, a humánétológiai értelemben is felfogható csoportorganizmusról, amelyeket az informális kapcsolathálózat interpretációiként, a csoportmentalitás szubjektív percepciójaként fogadhatunk el.

A kulturális javak és a kapcsolati tőke felhasználása a szervezet és a település lokalitásában erősen kötődik a pletyka ismeretéhez és kezeléséhez. A narratív network-interjút alkalmazó kutatás eredménye, hogy megismerjük: a közösség interjúalanyai elbeszéléseikben hálózattudatuk, network-identitásuk mely aspektusait jelenítik meg, s hogyan hatnak a történetek nyelvi megformálására a network-kel mint kollektív identitással kapcsolatos szerepelvárások.

A módszertan alkalmazása egy település vagy szervezet csoportjainak kultúrájáról ad eredményeket. A település organikus, a szervezet mesterséges hálózaton alapulva jön létre. Mindkét esetben párhuzamosan zajlik a formális és az informális kapcsolathálózatok kutatása: network és narratíva szempontjából sem számít, hogy organikus vagy mesterséges a hálózat, mert network és narratíva mindkét esetben létezik.

A kutatási eredmények legérdekesebb része a rejtett státusz-hierarchiák jellemzése, valamint az adott település vagy szervezet hálózattudata, network-identitása. Az eredmények között szerepelnek az egyéni és közösségi percepciók az informális kapcsolathálózathoz kötődő attitűdökkel és képességekkel kapcsolatban, valamint a kommunikáció gyakorisága, tömegkommunikációs tájékozódás, a konfliktuskezelés-problémamegoldás

technikái, a kölcsönösség és a tolerancia mértéke. A kutatás eredményekkel szolgál a település vagy szervezet homogenitásának és heterogenitásának dimenzióiról, továbbá az adott közösségre jellemző kooperációs stratégiák kommunikációs vonatkozásairól.

A narratív network-interjúkban indirekt módon megjelennek a kulturális narráció lokális jellegzetességei is, melyek a helyi informális kapcsolathálózat részben rejtett kollektív önértelmezésének attitűdöket és cselekvéseket egyaránt befolyásoló részét képezi.

#### ***4.2.3. A narratív network-interjú alanyai: a hub-ok, a hálózatok csomópontjai***

A narratív network-interjúk túlnyomó többségét egy adott településen vagy szervezeten belül a közösség meghatározó szereplőivel: a csomópontokkal érdemes elkészíteni. Tudásuk és véleményük nagy befolyással bír a közösségi tudat alakításában, illetve ismereteik, hiedelmeik jelentős része a lokális *collaborative filtering* eredménye. Barabási szerint (2003) egy véletlenszerű univerzum nem támogatná az összekötőket, a hálózatok csomópontjait. A statisztikus fizika hálózatkutatói eredményei azt mutatják, hogy a középpontok teszik stabillá, robusztussá a mindennapi élet hálózatait.

A csomópontok kapcsolatrendszerei és kommunikációs szokásai alapján Gladwell (2000) több típust ír le. A *connector*-ok a nagyszámú, felszínes kapcsolatok vadászai, míg a gyűjtők, a *maven*-ek az információt gyűjtik be és osztják szét, altruista alapon. A hálózat ügynökei – a *salesman*-ek – egy konkrét választás vagy döntés felől akarják meggyőzni társaikat. A nagy és heterogén kapcsolathálózattal rendelkező csomópontok között jócskán akad művelt és tehetős ember. Mégsem ez a legjellegzetesebb ismérvük, hanem a fokozatokban kifejezhető változóktól független hálózatalakítási tényezők: a kapcsolat-teherbíró képesség és a kapcsolatápolási készség, az átlagosnál nagyobb érdeklődés és kíváncsiság, a tolerancia, a verbális képességek.

A csomópont személyes adottságai folytán a legalkalmasabb arra, hogy a többiek úgy döntsenek: érdemes abban a körben lenni, melynek ő a lelke, motorja (Szvetelszky 2002). Mobilitásuk, tájékozottságuk és aktív jelenlétük miatt lokális referenciának számítanak, emiatt emlegetettségük – és így a közösségi narratívák szerveződésében betöltött szerepük is – jelentős (Burt 1995, valamint Nan, Burt és Cook 2001).

A művelődéstörténet számos csomópont hatását mutatja be. Blaise Pascal idősebbik nővére is vezetett irodalmi szalont, sőt: híres férfiáról írt életrajzokat – öccse halála után az ő tollából került ki Pascal első életrajza is. Johanna Schopenhauer, Arthur

Schopenhauer anyjának weimari szalonját Goethe gyakori vizitjei ragyogták be. Cecil mama – Polacsek vasútmérnök felesége, Polányi Károly, Mihály és Laura édesanyja – szalonjában Karinthy beszélgetett Pólya Györggyel, Liebermann Leó vegyész Ady Endrével, Jászai Mari pedig Tangl Ferenc fiziológia professzossal, de megfordult nála Jászi Oszkár, Lukács György, Szabó Ervin is. Purjesz Olga – Óváry Zoltán édesanyja – kolozsvári szalonja a Monostori úton Adyt, Bartókot, Dohnányit, Móriczot, Kuncz Aladárt, Hunyady Sándort látta vendégül. Domokos Lászlónénak, a magyar pedagógia nagyasszonyának szegedi szalonjába Juhász Gyula, Babits Mihály, Móra Ferenc, Tömörkény István járt rendszeresen látogatóba.

Hub-okkal, a társasági élet motorjaival, csomópontokkal, kisvárosi pletykafészekkel narratív network-interjú készíteni speciális kvalitásokat kíván: a korábban említetteken túl széleskörűen integrált network-szemléletet. Ezenfelül az interjú eredményességének biztosításához szükség van a csomópontok személyiségével és szerepével kapcsolatos általános, valamint az adott kutatásra – és az adott csomópontra – vonatkozó konkrét, minél kiterjedtebb felkészülésre.

#### ***4.2.4. A narratív network-interjú alkalmazásának gyakorlati aspektusai***

A társadalom komplexitásának növekedésével a társadalom tanulásának reflektív jellege is nő, és ennek *feedback*-je generálja és inspirálja a metodológiák finomítását, mint ahogy azt az előző fejezetben jeleztem. Így jönnek létre például olyan kutatások, melyek kifejezett célja, hogy olyan modellt hozzanak létre, amely piac- és társadalomkutatási szempontokat ötvöz (például GfK-TÁRKI 2008: fogyasztói szegmentáció<sup>44</sup>).

Kívánatos lenne egy kvantitatív szociológiai modell kialakítása arra nézvést, hogy adott létszámú közösség esetében minimum és maximum hány csomóponttal szükséges narratív network-interjú készíteni ahhoz, hogy a kutatást reprezentatívnak tekinthessük. A modell megalkotásakor bizonyára figyelembe kell majd venni Dunbar (1996) és Barabási (1999 és 2003), valamint kvalitatív település- és szervezeti kutatások eredményeit is. A jelenleg rendelkezésre álló kutatási eredmények és tapasztalatok (Letenyei 2004) azt mutatják, hogy az interjúk számának meghatározásakor a közösség létszámán felül a csoportstruktúra jellege a legfontosabb szempont.

---

<sup>44</sup> [http://www.gfk.com/imperia/md/content/gfk\\_hungaria/pdf/press\\_extra\\_h/press\\_extra\\_20081126\\_h.pdf](http://www.gfk.com/imperia/md/content/gfk_hungaria/pdf/press_extra_h/press_extra_20081126_h.pdf) (2010-11-17)



Ennek a modellnek a kialakítását befolyásolhatja az a tapasztalat is, hogy a formális csomópontok egy része professzionális nyilatkozó. Az interjúk készítésekor emiatt érdemes először a polgármester vagy az igazgató titkárnyelével (aki nemegyszer informális csomópont), s csak ezt követően vezetőikkel interjúzni. A kutatás értékét nagyban csökkentheti, ha az interjúalanyok között megnő a rutinnal, professzionálisan nyilatkozó száma (ez még akkor is baj, ha véletlenül informálisan is csomópontnak számítanak – egy polgármester például a helyi vadászegylet vadászaként). Az interjúhelyzetet ugyanis otthonos közegként észleli, és egyéni megnyilvánulások, képek, metaforák helyett sémákra, sablonokra, bürokratikus vagy „sajtókész” körmondatokra számíthatunk. A hólabda-módszer a narratív network-interjúk esetében maga is narratív elem: az ajánlott (és a hangsúlyozottan nem ajánlott, kvázi-tiltott) személyeket az interjúalany a kapcsolathálózat bemutatásához kötődve jellemzi.

A narratív network-interjú nagyrészt az élettörténeti interjú megközelítésével készül, ám témái nem az egyéni, hanem a közösségi élmények. A kapcsolatfelvétel során ezért minden esetben ki kell nyilvánítani – természetesen a szociálpszichológiai és szociológiai értelemben vett „mindenki nyelvéen” –, hogy a lokalitás és a kapcsolathálózat, az informális szálak rendszere érdekli az interjú készítőjét: ebből az interjúalany számára világossá válik, hogy a kérdésnek ő a szakértője.

A narratív network-interjúk jelentős részében az elbeszélés utolsó negyedében olyan ítéletek és tapasztalatok hangozhatnak el, melyek az első negyedben elhangzottakat módosítják, korrigálják, annak néha teljesen ellentmondva. Erre a legtöbb esetben maga az elbeszélő is reflektál, azzal magyarázva a helyzetet, hogy „ő is csak most először gondolt bele így, ilyen mélyen ezekbe a dolgokba”. Ennek a jelenségnek a szociálpszichológiai magyarázata az, hogy egy település vagy szervezet tagjának ritkán adódik alkalma külső megfigyelő számára értelmezve bemutatni a helyi kapcsolathálózat sajátosságait (szemben a szervezetekben elterjedt kérdőíves kutatások mind gyakoribbá válásával: ez a folyamat fásultságot és telítettséget eredményez, mely a kutatási eredményekre is kihat). Az „első ízben való megfogalmazás” értéke a spontán megjelenített narratíva, az esetek többségében erőteljes szubjektivitással és képiséggel. Ez a kutató számára olyan primer információkat ad a közösség egyéni percepciójáról (csomópontokról lévén szó, az interjúalany megfogalmazásának jelentőségét ez is növeli), amely a teljes kutatási anyag elemzésekor rejtett összefüggéseket világíthat meg.

A kapcsolatfelvételnél jelezni kell azt is, hogy körülbelül egy-másfél órára lesz az interjú (biztosítva az interjúkészítő számára legalább még egy órát, mert ha sikerül megfelelő hangulatot teremteni, az interjúalany, bemelegedve mondandójába, gyakran megkezdik arról, hogy eredetileg szűk háromnegyed órája volt csak). Ilyenkor magyarázzuk azt is, hogy mi a kutatás tárgya – az adott település kapcsolathálózatának megértése – s ehhez miben kérjük az ő segítségét. Minden esetben garantálni kell az anonimitást. A helyszín általában az interjúalany otthona, munkahelyi irodája, vagy a település egy közkedvelt helyszíne (kávézó, stb.). Többnyire kézzel írunk jegyzeteket, ebből készül el utólag a leirat. A tapasztalat azt mutatja, hogy sokkal bizalmasabb és oldottabb hangulatot teremt a kézírásos jegyzetelés, mintha diktafont vagy laptop-ot is használnánk mellette, főleg kisvárosokban.

A leiratok készítésekor ügyeltem arra, hogy a közösség, a kapcsolathálózat jellemzésére használt képeket, metaforákat a lehető legpontosabban rögzítsem, mert ezekkel – az egyébként rendkívül terjedékeny – tudattartalmakkal lehet megragadni a közösség egészéről szóló, közösségiként értelmezett, de egyéni interakcióból származó véleményeket és értékítéleteket, sőt a lokális, kollektív vaku-émlékeket is (*„A kifőzdében voltunk, amikor megtudtuk, hogy lemond a polgármester. Csak álltunk, és néztünk egymásra”*). Gyakran előfordul, hogy az interjú készítése után egy-két nappal telefonon jelentkezik az interjúalany: „még eszébe jutott egy-két fontos dolog”. Ez az esetek egy részében igazolhatóan abból származott, hogy maga is érdeklődni kezdett a közösségben a kapcsolatokról, és az érdekes mozzanatok, új vagy rekombinált információkat elmondta nekem. A narratív network-interjú készítése során engedem, hogy a narrátorok maguk alakítsák az elbeszélés ütemét, ritmusát, hosszát, megadva a lehetőséget, hogy a narrátor maga alakítsa ki a prioritásait, hozza létre az egész történetet, kerülve a megszakítást, beleszólást, melyek értelmezési zavarhoz vezethetnek.

A narratív network-interjú legfontosabb magatartási eleme a valódi érdeklődés. Amennyiben az interjúkészítő egyéb kvalitásai megfelelnek a fentebb már bemutatott elvárásoknak, de az érdeklődést csak mímeli, az interjúalany érzékeli ezt, s emiatt tudatosan vagy tudattalanul formális, hivatalos válaszokat ad – ez a kutatás és az eredmények rovására megy.

Az élettörténet-interjúk esetében az interjúalany jutalma fáradságáért: a figyelem, amit személye az interjú készítőjétől kap. A network-interjú esetében ez kiterjed, és az egész közösségre, a szervezetre vagy a településre vonatkozik. Gyakran tapasztaltam, hogy

interjúalanyaim felelősen viszonyulnak az interjúhoz, mintegy csoportjuk nevében nyilatkozva a közösség egészéről („*megmondja azt is magának bárki, milyen az új üzemetető. Nem csinál az semmit, még ma is a régihez kell menni, ha azt akarjuk, hogy valami el legyen intézve*”). Ideillő tapasztalat, ha nagy reputációval bír egy interjúalany, s emiatt a közösség más tagja(i) viszonyul(nak) az interjú készítőjéhez pozitívan. A kutatások vége felé megessik, hogy a település közösségi tereiben egymással beszélgető kutatókhoz odalépett egy-egy helyi lakos, és megszólította őket azzal, hogy hallott a kutatásról, és vele is érdemes lenne interjút készíteni.

A validálást szolgálják a narratív network-interjú módszertanával végzett kutatást kiegészítő résztvevő megfigyelések (helyi ünnepeken, például kiállítás-megnyitón s az azt követő pogácsázáson), illetve spontán beszélgetések a település kedvelt közösségi helyszínein, vagy a szervezet frontkommunikációs és egyéb központi tereiben (büfé, aula, recepció stb.) A résztvevő megfigyelések célja az, hogy a helybéliek köznapi interakcióiról képet kapjunk: hogyan, mennyit és milyen tartalommal kommunikálnak egymással, milyen technikákkal élnek az esetleg felmerülő konfliktusok megoldásakor. A résztvevő megfigyelést tartom az egyik legalkalmasabb eszköznek arra, hogy pillanatfelvételeket készíthessünk az adott település vagy szervezet kultúrájáról, információt szerezzünk a lakosokat vagy a szervezet tagjait foglalkoztató aktuális kérdésekről.

A résztvevő megfigyeléssel megismerhetjük az adott közösségre, kapcsolathálózatra jellemző tipikus goffmani *modus vivendi*-ket: „*Goffman meggyőzően mutatja be, hogy a köznapi interakciókban – ha csak valamilyen zavar nem következik be – a résztvevők kölcsönös tiszteletben tartják egymás hivatkozásait. Nem kutatnak az után, hogy a hivatkozás mögött milyen szándék rejtőzik, vagy hogy egyáltalán, fedi-e az a tényeket (kiemelés Sz. Zs.)... az interakcióban egyfajta modus vivendivel, ideiglenes megállapodással van dolgunk: a résztvevők együttesen egyetlen átfogó helyzetdefiníciót alakítanak ki, ami nem annyira az „ami van”-ra vonatkozóan tartalmaz valódi egyetértést, hanem inkább arra nézve, hogy az adott helyzetben kinek mire való hivatkozását tartják ideiglenesen tiszteletben... az interakció olajozott lefutása, formai tökéletessége érdekében nem feltétlenül a tényekre vonatkozó helyzetdefiníciót kell kivetíteni, hanem sokkal inkább olyan hivatkozásokat kell megfelelően „eljátszani”, amelyek az adott helyzetben kölcsönösen elfogadhatók.*” (László 1981:746-747)

Bizonyos esetekben szükség van a narratív network-interjú mellett fókuszcsoportos vizsgálatra is. Eltérést jelent a klasszikus módszertantól, hogy a beszélgetés sokkal ke-

vésbé strukturált és irányított, továbbá a csoport tagjai ismerik vagy ismerhetik egymást (nemegyszer hálózati csomópontok adnak javaslatot a résztvevőkre, segítenek a szervezésben), illetve mindennapi élettereik egyikében zajlik a beszélgetés. A beszélgetést moderáló kutató célja nem az, hogy pontosan tartsa magát az elkészített forgatókönyvhöz, hanem hogy minél több olyan spontán és élénk interperszonális kommunikáció, akár vita alakuljon ki a résztvevők között, melynek során plasztikus, jellemző megfogalmazások születnek a közösségről. Nemegyszer – ez a körülményeken, valamint a moderátor-kutató személyes kvalitásain múlik – az ilyen fókuszcsoporthoz a *collaborative filtering* lokális jellegzetességeinek megfigyelésére is alkalmat ad.

#### **4.2.5. A komplex módszertan alkalmazásáról**

A pletyka paradoxonáról beszél Foster (Foster 2004:79) annak kapcsán, hogy milyen nagy a különbség a pletyka kollektív és nyilvános megítélése, valamint a gyakorlása között (a pletyka paradoxona kapcsán lásd még Rysman 1976:64). A hétköznapi pletykahelyzetek egy jól ismert ritualizációjában is érezhető a tabuszerű feszültség: "*Nem akarok pletykálni, de ...*".

Ez a paradoxon nemcsak a pletykára, hanem a pletykakutatás esetén is tetten érhető. A későbbiekben részletesen ismertetett kutatási eredmények alapján kiderül, hogy ha a kutatás a közösségre irányul, akkor spontán módon kezd az interjúalany a közösségre jellemző pletykáról beszélni, és véleménye elfogadóbb, meghatározó mértékben pozitívabb, mint amikor a kérdőíves kutatások direkt módon a pletykával kapcsolatos attitűdöket célozták feltárni. Többek között a pletykával kapcsolatos rejtőzködő karakterisztika is magyarázhatja, hogy a pletyka direkt kutatása negatívabb, továbbá sematikusabb eredményt hoz, mint a lokális közösségek sajátosságait vizsgáló kvalitatív kutatások.

A narratív network-interjú során annak jellegéből következően az interjúalanyok számos pletykát osztottak meg a kutatókkal (akiket a válaszadók gyakran az antropológiai „messziről jött ember”, illetve a pszichológiai „gyóntató” szerepkörébe helyeznek). Így nem a pletyka megítéléséhez, hanem magához a pletykához jutunk el a kutatás során, s ezzel meg is valósul a kutatás célja: az egyéni látásmódokon keresztül megjelenő közös konstrukciók (eszmék, ideák, stb.) feltárása és megértése. A narratív network-interjú alkalmazásának célja mindezek értelmében a speciális helyi kommunikációs jellemzők feltárása, a településen vagy szervezeten belüli csomópontok, véleményvezérek azono-

sítása, a hagyományos kommunikációs tevékenységek és a hálózatokon keresztül terjedő információs lehetőségek összehasonlítása, ezáltal lokális tudástérképek készítése.<sup>45</sup>

Összefoglalva az eddigieket: számos jel mutat arra, hogy kombinált, komplex módszerrel lehet a pletyka kognitív reprezentációját a leghatékonyabban vizsgálni, összehasonlítva a kognitív, az affektív és a viselkedéses információkat. Ha nem a pletyka jelenségével kapcsolatos egyéni hozzáállást térképezzük fel – strukturáltsága és kötöttsége miatt pletykaidegen – kérdőív segítségével, hanem egy adott közösség informális hálózatának működéséről próbálunk minél többet megtudni kvalitatív eszközökkel, az eddig publikáltaktól jelentősen eltérő eredményt kapunk. A kvalitatív módszertan kulcseleme a pletyka jelenségéhez oly közel álló bizalmi légkör megteremtése. A kutató, aki nem tagja a vizsgált közösségnek, már szerepe hiteles képviselővel is hozzájárul a pletyka-helyzet létrehozásához. A véleményformálóként, kommunikációs csomópontokként kiválasztott interjúalanyok eleve szeretnek beszélni közösségükről, az interjúra való felkérés már bevonást eredményez. Álláspontom szerint a pletyakutatás célja magának az – adott közösségre vonatkozó – pletykának minél mélyebb és részletesebb megismerése, tartalmára és struktúrájára vonatkozólag egyaránt. A pletykáról alkotott vélemények feltárása elsősorban morális szempontokkal dolgozó – etikai, szociológiai, filozófiai stb. – kvantitatív kutatás, a pletyakutatás ezzel szemben kvalitatív módszerekkel dolgozik, célja a közösségi informális kommunikáció rejtett struktúráinak feltárása és megismerése.

A pletykáról alkotott vélemények kutatása önmagában nem hoz magára a pletykára vonatkozó értékelhető eredményeket. A településkutatások és a szervezetkutatások azért szolgáltatnak heterogénebb és szofisztikáltabb eredményeket, mert a kvalitatív kutatás módszertanát alkalmazva figyelembe lehet venni a pletykának a hagyományos társadalmi megítélés miatt fennálló rejtőzködő jellegét: jóval mélyebbre lehet ásni ezzel a

---

<sup>45</sup> A klasszikus kísérleti elrendezés: egy természetes közösségben való pletyka indítása komoly etikai problémákat vet fel, és tudományos szempontból is megkérdőjelezhető, mert az eredmények mérésének problémáit is előrejelzi (például: Schachter and Burdick, 1955, Jaeger, Anthony and Rosnow, 1980 idézi Mesoudi, 2005).

Az újabb kutatások a komplex, időigényes és nagymértékű torzítást hozó módszerek helyett inkább szituációs feladatokkal, történetekbe való behelyezkedés segítségével szeretnék a laboratóriumi módszer torzításait csillapítani (Michelson és Mouly, 2002). Waddington (2005b) kutatásait követően jött szóba a naplózott módszerének kérdése – ez az eljárás valós körülményeket, egyben könnyebb elemezhetőséget, strukturáltabb eljárást biztosíthat. Növekedni látszik a pletyakutatásnak a klinikummal való kapcsolatára irányuló kutatások száma: meghatározó a pszichoterápiában (például Medini és Rosenberg, 1976), de ugyanígy az egészségpszichológiában is (például az AIDS kapcsán Smith és munkatársai, 1999). A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2007-es pasztorálpszichológiai szimpóziumán is számos előadás kapcsolódott gerontológiai vagy egyéb megközelítéssel a rendezvény fő témájához, a pletykához.

megközelítéssel. A pletyka a közösséghez roppant szorosan kapcsolódó folyamat, önmagában nem lehet kutatni.

Vagyis a pletyakutatás paradoxona abban áll, hogy a pletyakutatás során nem a pletykát kutatjuk, hanem magát a közösséget, annak informális kommunikációs hálózatait.

#### **4.2.6. A kutatások körülményeiről**

A 2007-es őszi félév során az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Karának településszociológia szakirányos hallgatóival településkutatásokat végeztünk. A kutatások kerete a településszociológia szakirányos hallgatók számára tartott *Kisvárosok informális hálózatai c.* szemináriumom volt. A munka során több tucat 5-15 ezer lakosú, kistérségi központként funkcionáló kisvárosban készítettünk interjúkat, az ország egész területén. Ezen felül felhasználok több olyan településkutatásból származó szöveget is, melyeket üzleti megbízás alapján végeztek, és szignifikánsan kapcsolódik a pletykához.<sup>46</sup>

Ezen felül bemutatom két, 2008 és 2009 során zajlott, a belső kommunikációra vonatkozó szervezetkutatás dolgozatom szempontjából releváns eredményeit. A szervezeti kutatásokból származó mélyinterjúk leiratainak anonim kivonatait több, nagyvállalatok belső kommunikációjának kutatásával foglalkozó szakember bocsátotta rendelkezésemre. Ezúton is köszönetet mondok a részvétel és az anyag felhasználásának lehetőségéért Brandt Zoltánnak és Faust Anitának.)

A település- és szervezetkutatások eredményeinek összehasonlításakor számos különbségre lehetne felhívni a figyelmet. A pletyka kutatásának szemszögéből csak a legrelevánsabbat emelem ki: a települések organikus, míg a szervezetek mesterséges hálózatok. Ez azonban, mint fentebb írtam, network és narratíva meglétét nem befolyásolja, csak sajátosságaikat.

A kutatás eredménye minden esetben komplex képet mutatott: a narratív interjúk és csoportos beszélgetések alapján összeálló kép nemcsak az informális hálózat karakteristikáját mutatja be, hanem sokrétűen jellemzi a vizsgált települések konfliktuskezelé-

---

<sup>46</sup> Mindenekelőtt Faust Anitának és Kürti Kristófnak szeretnék köszönetet mondani: a részvétel lehetőségéért is, s hogy rendelkezésemre bocsátották azon településkutatások dokumentációját is, ahol személyesen nem állt módomban terepmunkát végezni.

si technikáit, az előforduló konkrét konfliktustípusokat, az informális döntéshozási mechanizmusokat is.

Az említett kutatások során készített mintegy százhatvan narratív network-interjúból kiemeltem a pletykáról mondott véleményeket, értékítéleteket, hiedelmeket és egyéb tudattartalmakat, és ezeket elemzem disszertációm keretein belül (a narratív network-interjúknak kevesebb, mint 20 százalékában fordult elő, hogy az interjúalany nem említette a pletykát). Az említett szervezetszociológiai kutatások eredményeiből a pletykáról szóló interjúrészletek képezik elemzésem tárgyát (a szervezetek tagjaival készített interjúkban kevesebb, mint 15 százalék a pletykát nem említők aránya, jobbra közép és felsővezetők). A településkutatások és a szervezetszociológiai kutatások során természetesen nemcsak narratív network-interjúk, hanem strukturált interjúk is készültek, valamennyi interjúalanyról ugyanazokra a témákra kérdezve rá, rögzített kérdésszerkezetben. Ennek köszönhetően az így elkészült interjúk összehasonlíthatók, egymással összevetve elemezhetők. A kutatást megelőző fázisban készített próbainterjúk eredményei a kérdéssor és a kutatási irányok véglegesítését szolgálták.

A kvalitatív kutatás mellett elvégeztük a kapcsolódó dokumentumok – városi honlap, helyi média hírei, helyi vezetés kiadványai, dokumentumai, intranet, belső kommunikációs kiadványok – elemzését is. A felsorolt dokumentumok elemzéseinek eredménye minden esetben eltérést mutat az informális hálózatok elemzéseinek azonos adatsoporthoz vonatkozó eredményeitől. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a lakosok és a szervezetek tagjai ismereteiket túlnyomórészt nem a nyilvános dokumentumokból szerzik be. A település informális hálózatának erőteljes szocializációs hatásának megállapítása után arra kerestük a választ, vajon mitől függ az, hogy az egyik település lakói kevésbé tudatosan élnek meg közösségi szerepeiket, mint egy másiké.

A szervezeti kutatások során a mélyinterjúk készítői kutatásaik során több kérdéssorral is dolgoztak. Az alábbiakban azokat a kérdéseket válogattam ki a kérdéssorokból, melyek esetében szignifikánsan pletykához kapcsolódó, azt spontán említő választ kaptak a kutatók.

Kérdések:

1. Milyen csatornákon terjednek a leggyorsabban az információk a területeden?
2. Megfelelőnek tartod-e a részlegeden belüli kommunikációt?
3. Milyen csatornákon terjednek az információk az egyes részlegek között?
4. Megfelelőnek tartod-e a részlegek közti kommunikációt?

5. Az átszervezéskor kaptál-e elég információt kaptál-e a változásokról, az új szakmai kompetenciákról?
6. A vezetők számodra mennyire könnyen érhetőek el?
7. Ki az, akitől értesülni lehet a fontos dolgokról?
8. Mi a belső kommunikáció erőssége?
9. Mi a belső kommunikáció gyengesége?

A szövegek két különböző (egy budapesti és egy vidéki) szervezetnél végzett kutatások eredményeiből származnak, több mint ötven százalékuk a nagyobb szervezetnél készített mélyinterjúkból. E szervezetnél a kutatást megelőző időszakban átszervezés zajlott, mely erősen instabil, tranziens szervezeti állapotot eredményezett.

Maguk a szövegek elsősorban arra alkalmasak, hogy a pletyka megítélésével és alkalmazásával kapcsolatos következtetésekre jussunk, mint ahogy azt majd a későbbiekben meg is teszem, ám ezen felül tehető néhány olyan megállapítás, mely a pletyka közvetett hatásáról is fontos információkat szolgáltat. Hangsúlyozom, hogy maga a kutatás a szervezet belső kommunikációjának az állapotára irányult, így a pletykára vonatkozó megállapítások, említések emergens módon bukkantak fel és fogalmazódtak meg, így hitelesebb kutatási eredményként értékelhetjük azokat.

### **4.3. Következtetések**

#### ***4.3.1. Általános bevezető a következtetésekhez***

A kutatásaim során szerzett tapasztalatok alapján kijelenthetem, hogy dolgozatom témáját illetően még sok a feltárássra váró ismeret: az egyének életszakaszaiban és élethelyzeteiben, a társadalom szerveződésében és működésében is meghatározó pletyka eddig még nem kapta meg a jelentőségéhez mérhető figyelmet. Az alábbiakban a saját kutatásaimból levont következtetéseket fogalmazom meg, a pletyka általam megismert gyakorlati funkcióira vonatkozólag, szervezetek és települések életében.

A pletykáról mindenkinek megvan a maga mondandója: olyan téma, melynek megítélésében mindenki kompetensnek érzi magát. Az érzés magyarázata az érintettség: mindenkivel előfordult már, hogy közlőként mondott pletykát, vagy befogadóként hallott, vagy tudomást szerzett arról, hogy témaszemélyként szerepelt egy pletykában. A széleskörű érintettséget magyarázza az is, hogy elérhetőségét nem a származás, az egészsé-



gi állapot, a tudás, az anyagi javak vagy a rang biztosítja, hanem az, hogy tartozik-e az egyén egy csoporthoz.

A kutatásokból – főként a narratív network interjúk nyomán - kibontakozó szervezet- és településkép az énkép része is, mely sajátos énkiterjesztéssé is válhat. A pletyka azzal, hogy folyamatos visszacsatolást ad az egyénnek a közösségben a többiekhez képest elfoglalt helyéről, az önértékelést árnyalja, megmutatva, milyen szerep jut a közösség tagjainak vagy a település lakóinak a rájuk vonatkozó elbeszélésekben, egyáltalán, szerepelnek-e az adott csoport pletykafolyamában, s ha szembesülnek ezekkel a szerepekkel, sikerül-e általuk kapcsolatot létesíteni múltjuk, jelenük és jövőjük között, s ha igen, milyet. A továbbmondáskor beépülő újraértelmezés adja az eredeti relevancia további jelentőségét azáltal, hogy szinkronba hozza a saját életének a változásait a közösség életének a váltoásaival.

A vizsgált szövegekben a formalitás, a hierarchia, a kultúra és a bizalom dimenziói mentén formálódtak az egyes, a pletyka szerepével és minősítésével foglalkozó megítélések. Speciális esetet képeznek a vezetőkkel készített interjúk, amelyek a többitől eltérően kissé formális, hivatalos jelleget öltöttek (ennek magyarázata, hogy egy vezető sem beszél olyasmiről szívesen, mely rossz fényt vethet az általa irányított szervezetre vagy településre), jóllehet számos esetben 40-60 perc után a bizalmi légkör megteremtésével sikerült kibillenteni ebből a szerkezetből az interakciót, és valódi narratív network-interjút készíteni.

### ***4.3.2. A pletyka funkciói a településeken***

#### **1. A pletyka erősíti a közösséget**

A korábban gyakran idézett Elias-kutatás (Winston Parva: a falu és a bányatelep) már a pletyakutatások kezdetekor kiemeli a régi, erős kapcsolatokkal és hagyományokkal rendelkező közösségekben a pletyka szerepét, összehasonlítva az újabban keletkezett, mesterséges hatások következtében létrejött vagy növekedő közösségek helyzetével. Ez a megállapítás a 21. századi magyar településekre vonatkozóan is igaz: *“Almádi két részből áll, az egyikben a nyaralók meg az újabbak, a gyüttmentek laknak. A másik rész, Vörösberény régebbi falusi társadalmat ápol, a szájpropaganda sokkal erősebb ott.”* (Balatonalmádi)

Az erősebb közösségben a pletyka is erősebb. Mivel a közösségi heurisztikaként is jellemezhető hálózattudat, a network-identitás kollektív narratív konstrukció, ezért laza és

ritka network-öt percepiáló közösségek esetében jellemző, hogy a csoport, a közösség írott és íratlan szabályaihoz való viszonyát leginkább az ismerethiány jellemzi, s ehhez kapcsolódik az információszerzésre irányuló igény hiánya is.

A pletyka egyik fő funkciója az események újbóli átélésének a biztosítása. Ez befolyásolja azt is, hogy kinek mi a pletyka: mindenkinek az, ami által legalább részben azonosulni tud önmagával. Minél intenzívebb az átélés lehetősége, tehát ahogy az érintettség fokozódásával nő a másodlagos pszichés haszon, annál jobb a pletyka. A pletykavariánsok disszeminációja és beágyazódása választási lehetőséget kínál az egyénnek az identifikációhoz.

## **2. A pletyka támogatja a tájékozódást és az összehasonlítást a csoporton belül**

A közösség tagjai szívesen hallgatja az egyes csoporttagok gyarlóságairól, esendőségeiről szóló pletykákat: ennek egyik magyarázata a vonatkoztatási kényszer, illetve mert – legalább a lokalitás ereje – miatt lehet olyan szempont, mely a pletyka befogadját és a témaszemélyt riválissá teszi.

A pletyka fő mozgatói: az irigység és a tájékozódási vágy. *Az emberek itt irigyek, pletykálgodnak is, ezzel nincs mit tenni, itt mindenki mindenkire ismer, meg az öregapját is.” (Balmazújváros) „... itt igazán sok a pletykás, irigykedő lakos.” (Füzesabony)*

A pletykának a tájékozódásban játszott szerepét, jelentőségét nem egy interjúalany számszerűsíti is: *“A szájhagyomány 70%. A pletyka igaznak szokott bizonyulni 90%-ban. A rémhírek 90%-ban igaznak bizonyulnak. Szellőztető technika megy. A helyi specialitás a legendárium. Senkit nem érdekel, hogy a világ mit mond.” (Mátranovák)*

Kisebb lélekszámú településeken nagyobb az esély a mindennapos találkozásokra és a személyes kommunikációra, ezzel az aktualitás letéteményese a pletyka lesz, mert rövidebb időn belül nyílik alkalom a validálásra, hamarabb, mint a formális kommunikációs csatornák információi esetén. *“Nálunk a szóbeszéd nagyon fontos, a lényeges dolgokat abból tudjuk meg.” (Gyomaendrőd)*

A lokalitás jelentőségét kiegészíti a hálózat heterogén jellege és hosszú távú beágyazottsága: *“A legjobb módszer ahhoz, ha fontos dolgot akarsz tudatni az emberekkel, a „szájról szájra”! Az ügyintézők, a hivatalokban, a bankokban, mindenütt nagyon pletykásak, itt ugye mindenki valakinek a családtagja vagy a szomszédja.” (Kunszentmárton)*

Mivel a kisebb közösségekben nő az időtöltések, a különböző kooperációs és egyéb kapcsolati tartalmak száma, ezért az ilyen csoportokban megnő a pletyka aránya és jelentősége. *“Terjednek a hírek gyorsan itt, mert falun többen beszélnek egymással az emberek, mint városban vagy Pesten. A falu szája időnként nem örömteli, de azért jó. Így, ha valaki épp nem nézi a tévét, akkor is jól tájékozódva lesz.”* (Pacsa) Nemesgyszer a közösség – történelméből, földrajzi elhelyezkedéséből vagy más okból fakadó – zártsága is növeli a pletyka jelentőségét: *“Ez sokkal zártabb közösség, mint egy város. Itt aztán megy a pletyka.”* (Lajosmizse)

### 3. A pletyka egyénileg megélhetővé teszi a közösségi narratívát

A transzformáció a települések pletykáinak is észlelt és reflektált attribútuma: *“...csuda dolgok tudnak születni, mert a pletyka erős és szívós, és nagyon deformálja az információkat...”* (Zirc) Van olyan interjúalany, aki magyarázattal is szolgál erre: *“Nagyon pletykás a tiszaföldvári ember, és sajnos nagy hiány van az új és a friss hírekben. Ezért aztán elképesztően torzulnak a dolgok, és sokáig kerengenek a hiper-vad sztorik.”* (Tiszaföldvár). Más a transzformáció mértékét jellemzi: *„nagyon érdekes dolgok kerekednek ki a legvégén egy-egy pletykából, amit eredetileg nem is gondolt volna senki, az se, aki mondani kezdte.”* (Pannonhalma)

A falvak, kisvárosok pletykái markáns különbséget tesz a tősgyökösökre és a gyűttmentekre vonatkozó történetek értékelésében, a gyűttmenteket kritikusabban szemlélve. Vagyis a pletyka jobban érinti az újonnan jötteket (lásd a már tárgyalt navigációs pletykát, Szvetelszky 2002): *“Itt mindenkit nagyon megfigyelnek, főleg azt, aki nem idevalósi. Például én nem vagyok idevalósi, csak három éve lakom itt, emlékszem még az elejére, hogy pletykáltak rólam.”* (Lajosmizse)

### 4. Megnevezés és felvállalás: a társadalmi ítélet háritása az egyetemes jelleggel

Mindenütt van pletyka, de a percepció és a reprezentáció szerint az adott helyen mindig az átlag feletti arányú. Minden településen spontán említés kapcsán került szóba a pletyka, mint kommunikációs csatorna: *“Pletyka, az itt aztán nagyon van. De kérdelem én, hol nincs?”* (Ráckeve) *“Minden ember pletykás, mindenhol pletykálnak.”* (Jánossomorja) Számos településkutatás szignifikáns eredménye, hogy az interjúalanyok olyan nyomatékkal hangsúlyozták a lakóhelyük informális hálózatán belül zajló rendkívül gyors információáramlást, mintha a település ebből a szempontból kivétel

lenne a többi között. *“A tiszaföldvári ember nagyon pletykás és nagyon naiv is. Ezért hosszú életű és vad sztorik burjánzanak itt, és persze mindenki el is hiszi őket.” (Tiszaföldvár) “A sarkadi ronda egy népség, szeretnek pletykálni.” (Sarkad)*

Általánosnak tekinthető az objektívnek mutatkozó nézőpont képviselője is, melynek értelmében az interjúalanyok sajnálkozva árulják el az interjút készítő kutatóknak, hogy a helybéliek rendkívül pletykás természetű emberek, az ő településük legfontosabb hírcsatornája a pletyka. A települések több mint nyolcvan százalékánál talákoztunk ezen attitűddel. Gyakran egyazon interjúban belül tapasztaltuk a váltást, ahogy az interjúalany a morális ítélet műfaját szeretetteli, bár ironikus hangnemre váltva mesél a lokális pletyka jellemzőiről. Ez a sorrend sosem fordult meg: az interjú során először mindig a nyilvánosan elfogadottként észlelt értékítélettel azonosultak, majd az interjúhelyzet oldódásával elhangzott a gyakran gyökeresen eltérő magánvélemény a pletykával kapcsolatban. Valószínűleg a kérdés indirekt jellegén túl az interjúhelyzet előnyei is magyarázzák azt, hogy a kvantitatív elemzések, a kérdőíves vizsgálatok (mint a korábban említett Nevo és mások) eredményei jóval statikusabb képviselőt mutatják a nyilvánosan elfogadott értékítéletnek.

A percepció szerint pletyka tehát mindenhol van, de az adott helyen mindig az átlag feletti arányú: ez a külső csoport észlelt homogenitását is példázza, azt a tendenciát, hogy a külső csoport tagjait a saját csoport változatosságához viszonyítva egyformának tartjuk (Smith és Mackie, 2004).

A közösségi tudás részét alkotják azok az információk, melyek arról szólnak, hogy minden településen vannak közismert pletykafészkek és pletykahelyszínek: Még nagyvárosban is előfordul, hogy egy városnegyed bármilyen okból fennálló zártsága vagy az anonim megalopolisznál nagyobb mértékű organikus jellege miatt fontosnak számítanak a közösségi informális kommunikációra vonatkozó ismeretek: *“...itt ismerik egymást az egyes házakban lakók. A jó tipp szájhagyomány útjára kel. A Klapka úton nyugdíjas napközi klub működik, ahonnan elhordják az ebédet, együtt járnak kirándulni, onnan is indulnak ki szöbeszéddek.” (Miskolc, Avas lakótelep)*

A pletykálást tipikus magyar vonásként érzékelik az interjúalanyok: *“A tiszavasvári ember tipikusan átlag magyar: panaszkodó, tűnnyögő, irigy és pletykás.” (Tiszavasvári)* Sok helyütt reflektálnak az ambivalens, értékváltó jellegre is: *„Amiről beszélnek, az általában nem igaz. Amiről nem beszélnek, itt arra kell odafigyelni! A pletyka nagyon virágzik itt.”*

## 5. A pletyka az információterjedés leghatékonyabb eszköze

Akárcsak a szervezetekben, vállalatoknál, a településeken is a pletykát észlelik a közösség tagjai az információterjedést leginkább optimalizáló eszközként: *„A Kontyosrádió a piacról indul, és eljut mindenhova, oda is, ahova nem kéne, ez a leggyorsabb útja a szétkürtölésnek. Amúgy a kiskőrösi ember hallgatni is tud, ha kell.”* (Kiskőrös)

A formális és informális kommunikáció ambivalenciájára – és egyben a pletyka interaktivitásának értékére a települések közösségeiben is reflektálnak: *„A meggyőzés eszköze: a pletyka. A papírokat, ha el is olvassák az emberek, a papírtól nem lehet kérdezni.”*

### 4.3.3. A szervezeti pletyka funkcióiról

A kutatásoknak az alábbiakban ismertetett példái a pletykának a közösség által szignifikánsan észlelt és reflektált funkcióit mutatják be, a teljesség igénye nélkül. A pletyka természetéről sokkal többet is megtudhatunk a kutatásokból, az alábbiakban az általam legfontosabbnak talált funkciókat ismertetem.

#### 1. A pletyka formális szervezetekben is intézményesülhet

Noha az interjúkban megfogalmazódik a pletyka *tiltott gyümölcs* jellegéből fakadó el-  
lentmondásosság (ennek magyarázata, hogy egy egyetemes hajlam egyetemes tiltása ambivalenciát okoz), a pletykát a közösség tagjai mégis a szervezeti mindennapi működés részének tekintik, s megbízható hírnek tartják. *„A pletyka mindig megelőz mindent. Mindig van alapja a folyosói pletykának! ...Olyan emberektől jön, akik régebben vannak a cégnél, és akik sok emberrel vannak....”*

A formális szervezetek ideális modelljeinek egyike sem veszi figyelembe a pletykát, holott mindegyikben jelen van, szélsőséges esetben pedig intézményesülhet. Az információ a működés érdekében utat tör magának, s ha a formális kommunikáció nem adaptálódik ehhez, ha a szervezet nem tud, vagy nem akar reagálni, akkor a pletyka intézményesül.

*„Sokan vagyunk, akik a saját kapcsolati tőkénket használjuk, ha bármilyen infóra szükség van. Leginkább felhívom a legmegfelelőbb embert, kettőnél többet nem kell, és megtudom. Mindenhol megvannak a kontaktjaim, akiről tudom, hogy segítőkészek.”*

Minél nagyobb a bürokrácia, annál valószínűbb a pletyka intézményesülése a rendszer tényleges működése érdekében. *„Az üzemi lap érdektelen nekem. Krumplit pucolni jó,*

*mert nem ázik át, de ehhez azért drága. Nem érdekel, nem olvasom el.” A beosztottak általában az informális kommunikációt jobban működőnek és megbízhatóbbnak tartják, mint a formálist. „Nem hivatalos része a folyosói kommunikáció - itt áramlanak leginkább az infók - és egyre inkább kell, hogy támaszkodjunk erre. A hivatalos infó nem elégséges.”*

Az interjúalanyok határozottan elkülönítik az institucionizáltnak percepiált pletyka-folyamatok tartalmaitól az *ad hoc* jellegű pletykákat: „...van, hogy valamiről én kapok később infót, a főnököm hangulati ember, számít, hogy éppen kivel van kedve megosztani a dolgokat.” Ugyanilyen pontosan érzékelik a szexualitás mentén kirajzolódó pletykaútvonalakat is: „Az is számít az infószerzésben, hogy kinek hol van szeretője a cégen belül.”

Amikor nemcsak elfogadják a létezését, és számítanak rá, de élnek is vele, az már a pletyka intézményesülésének felismerését jelzi: „Ha kapna a középvezetői kör egy pletyakezelési kiskátét...”

A pletyka támogatja az önszerveződő hierarchia működését: segítségével csoport alatti csoportok jönnek létre, melyek saját maguknak neveznek ki informális vezetőket. Ilyenképpen a pletyka a network-narratíva fiktív univerzumainak egyike.

## **2. Pletyka-szigetek: helyszínek és pletykafészek**

A közösségi tudás fontos része a pletykafészek és a pletykahelyszínek számon tartása. A pletykafészek státuszának legitimációja, valakinek pletykafészekként való „kikiáltása” csak a többi csoporttag róla szóló pletykáján keresztül történhet meg: azt is pletykálni kell, hogy valaki pletykafész (Szvetelszky 2002). „Pletykafészek itt mindenhol vannak. A pasik ugyanolyan pletykások, mint a nők.” A szervezet pletykafészkei többek között a sokak által sűrűn érintett pontok alkalmazottai: „A portások cserélődni szoktak az épületek között. Volt két vagy három portás, akiket mindenki imádott - valamiért kirúgták őket... Ők mindent tudtak. Ha születésnapja volt valakinek, simán behívtuk őket tortáztatni... A kávézós csajt, akit mindenki szeretett, őt meg felvették az archiválásra.”

A pletykafészke-szerep vállalása arra utal, hogy a csoporton belül kiemelt kommunikációs pozícióval bír az interjúalany, s nem érzi úgy, hogy a szerep betöltése és vállalása negatív következményekkel járna. Az alábbi idézet a közösség kommunikációs helyzetének reális értékelését mutatja: „Pletykafészeknek tartanak, én is annak tartom magam. Még nincs saját irodám, így inkább én megyek, de jönnek... Ez nem megterhelő, sőt

*meghülyülnék, ha nem lenne pörgés... Engem halálra idegesít, ha nem tudok valamiről. Ha picikét is érint, tudni szeretnék róla. Saját dolgaimban is jobban tudok dönteni, ha tudom, hogy mi merre megy, és hogy van. A formális és informális csatornák nálam összevágtnak... Nagyon bizalmi a légkör. Nem lehet az osztályom elszigetelt sziget!"*

A pletykafészeknek a közösségi információáramlás optimalizálásában játszott szerepére (Szvetelszky 2002), valamint az egyes pletykafészek hatékonyságának eltérésére reflektál az alábbi idézet: *„Én igazi pletykafészek vagyok, igyekszem következetes lenni, őszinte. A rosszat is meg kell tudni mondani... Nincs titok. Ha jó, annak is hangot adok. Nagy pofájú, minden lében két kanál vagyok. Sok helyre belelátok és véleményt is alakítok... XY: ő is egy infosztráda, de kisebb fajsúlyú, mint én. Én megadom magamat, ha a nagyvállalatnak úgy jobb.”*

Több interjúalany sorolt fel tipikus pletykahelyszíneket, ami megmutatja, hogy a közösségnek részletes tudása van az informális kommunikáció szcenárióiról: *„Folyosói pletyka, hát azért működik, közös ebédek, kávézás, fénymásoló helyiség is alkalmas erre... „A dohányzó egy pletyiközpont.”*

Az intézményesült pletyka funkciójával összevetve itt alacsonyabb szintű, korlátozottabb pletykareprezentációról beszélhetünk, mert csak bizonyos csoportok, csak bizonyos helyszínek és időpontok ismeretében férnek hozzá a pletykához. Némely alkalmazott azonban tudatosítja, sőt meg is fogalmazza ezt a lehetőséget: *„Van olyan kapcsolati rendszerem, hogy megtalálom a megfelelő embert, ha infó kell. Vannak a pletykafészek: ők megannyi infókisker.”*

### **3. A pletyka a krízishelyzetekben (átszervezés, tömeges elbocsátás, összevonás stb.) felerősödik**

Kibillent működés esetén (válság, *merge*, kultúraváltás - mozgó szervezet) a pletyka eszközt jelenthet a túlélésre, illetve a brehmi értelemben vett reaktanciának minősülő válaszokat generálhat: *„Cserfesebbek vagyunk, ha érezzük, hogy van valami gond... s ilyenkor elindulnak a találgatások. Találgatjuk, hogy mi ez a vihar előtti csend?”* A krízishelyzetekben előálló kommunikációs vákuum vagy torlódás a kombinációs és re-kombinációs mechanizmusokat erősíti: *„Pletyka főleg az átszervezés elején volt, mindenki szidta a másikat, nem örülnek, hogy itt vannak, de bele kell törődni. Hülyeség a titokzatosság, mondjuk, úgyis kiderül egy-két hét múlva. Hallunk egy-két szót, úgyis összerakjuk, hogy mi van.”* A funkció magyarázata, hogy ezekben a kibillent helyzetekben az információhiány akár egzisztenciális fenyegetettséget is jelenthet a közösség tagjai

számára. Az egzisztenciális fenyegetettség időszakában a régi kapcsolatok új értékeket kaphatnak: „Az átszervezés után sokáig nem lehetett tudni semmit, de azért a régi kollégákkal megmaradtak az informális csatornák, megosztottuk egymással, amit tudtunk.”

#### 4. A szervezeti pletyka megelőzheti a formális tájékoztatást

A pletyka többek által kiemelt legnagyobb értéke, hogy hamarabb juttatja el a megfelelő helyre az információkat, mint a formális kommunikáció. *„A folyosói pletykák viszont mindig mennek. Ha a pletyka megelőzi a hivatalos tájékoztatást, az nagyon rossz. És lehetnek a pletykákból iszonyatos bukták.”*

Az aktualitások iránti igényt elégíti ki ez a gyors információáramlás, akkor is, ha a késést nem indokolja az információ szenzitivitása. Ennek oka elsősorban az összehangolatlan információ-áramoltatás a szervezeten belül, valamint a kommunikációs inkonzisztencia. Kommunikációs inkonzisztenciáról azért beszélhetünk a szervezeti kommunikáció esetén, mert a vállalati formális kommunikáció az esetek túlnyomó részében nem alkalmazkodik a heterogén célcsoporthoz, és ennek megfelelően vegyes a megítélése. Túlságosan általános voltából fakad a relevancia és a hitelesség hiánya – mindezeket az alkalmazottak pletykával pótolják. *„A pletyka valóban megelőzi a hivatalos tájékoztatást. Sokat járok vissza a régi osztályra - ott másokat lehet hallani, mint itt a folyosón. Ha az ember hall egy hírt fél füllel, elgondolkodik: van-e alapja, és miért van?”*

A pletyka értéke belátható: a formális belső kommunikáció hivatalos forrásait az alkalmazottak többsége lehetőleg mellőzi, a szervezet mégis működik – valahonnan tehát értesülnek a fontos információkról: *„Ha tudom, hogy kinél van az infó, akkor hozzá megyek és nem ahhoz, akihez hivatalosan kéne.”* A formális kommunikációnak változó, de mindig mérhető tehetetlenséggel bír, a pletyka transzformálódik, emiatt gyorsan és rugalmasan terjed. A vezetői tájékoztatást a közösség gyakran csak részlegesnek és alacsony aktualitásúnak tartja és ennek megfelelően viszonyul hozzá: *„Volt egy nagy vezetői tájékoztatás, közben sokkal inkább a pletykákból értesültünk. Hamarabb jöttek a kiszivárogtatott hírek, mint a tájékoztatás.”*

A fentebbiekben a funkció nemcsak krízishelyzetekre vonatkozik, hanem kultúrafüggő is: fontos szerepet kap, ha a formális kommunikáció tartalmát vagy struktúráját illetően nincs összhangban a helyi igényekkel, szokásokkal, habitussal (például ha egy szabályozott folyamatokkal bíró multinacionális cég erős tradíciókkal bíró, kisebb településen kezd el működni).



## 5. Stabil hiedelem, hogy a pletyka a jövőben be fog igazolódni

Amikor a többség részt vesz a pletykálásban, a pletyka ösztönözheti az önbeteljesítő jóslatokat: „*Nem tudjuk mikor, de be fog igazolódni*”. Ez két dologból következik: a tényekre vagy valószínűségekre vonatkozó nagyszámú becslések természetes csoportosulásából (ehhez vagy nagyon sok csoporttagnak kell az adott pletykához igazodnia, annak információtartalma alapján viselkednie, vagy a mértékadó csoporttagoknak), vagy a tények avégett történő elferdítéséből, hogy megfeleljenek a sztereotípiáknak. „*Most az a pletyka, hogy ki fogják rúgni a műszakisokat. Ha nem is most lesz, de tudjuk, hogy be fog igazolódni.*” További jellemzője a becslésekhez való kapcsolódásakor, hogy az átverés eszközeként is számon tartják (*management against people*). „*Az emberben, amikor pletykát hall, óhatatlanul felmerül, hogy hol itt az átb...s? Már tudjuk, hogy a vállalat nem nekünk akar jót, hanem magának.*”

A sztereotípiáknak itt csak érintőlegesen felvethető, a további pletykakutatások során becsülhetően gazdagon szerteágazó kérdése kapcsán azonban említeni kell, hogy a kontaktushipotézis szerint a különböző csoportok tagjai közötti közvetlen kapcsolat bizonyos körülmények között a sztereotipizálást, a diszkriminációt és az előítéletet is csökkentheti (Allport 1977).

## 6. A formális hierarchia szabályozza a pletyka útvonalát és a pletykálók körét

A hierarchia mindegyik ágában található olyan szint, egy „vízzáró réteg”, mely sem felfelé, sem lefelé nem ereszti át az információt: ebben az értelemben a formális hierarchia szabályozza a pletyka útvonalát és a pletykálók körét. „*... ha valaki elmegy, azt először a pletykahíradóból lehet megtudni... Aminek vízzáró réteggé kéne működnie, az nem működik akként (igazgatósági irodák), aminek áteresztőnek kéne lenni (osztályvezetői szint) az csak félig áteresztő, olykor vízzáró.*”

A vízzáró réteg hatásai mellett több interjúalany említette, hogy a hivatalos, formális belső kommunikációtól idegen tartalmak kizárólag pletyka útján terjedhetnek (pl. belső hatalmi harcok, szexuális jellegű hírek, fizetések, elbocsátások stb.): „*De az egy másik dolog, hogy mit adhatsz tovább. Például létszám, jutalom, ami az emberek életét érinti... Mikor fizu-emelések vannak, akkor is szivárognak le az infók: ez a budihíradó is.*” Az informális csatornák elsősorban a horizontális kooperációt szolgálják, az információ-továbbítást és korrekciót, helyettesítve és kiegészítve a formális kooperációt. „*Olyan keresztbe-kapcsolatok hiányoznak, amik nem a hierarchiát követik.*”

Ez a funkció azt szabályozza, hogy ki kivel, milyen hierarchia mentén pletykálhat: mikor és hány formális szintet léphet át a pletyka. Ez esetenként meg is fogalmazódik: „*A belső kommunikáció legyen informális! Nálunk csak munkakommunikáció van. Ez hiba. A cigizők csoportja az X. emeletre, egy kis szabad térre járnak ki, óránként-kétóránként. Mindenkinek van a személyes kontaktja az egyes részlegeknél. Vannak mindenhol beépített emberek. Ezeket a párokat sokszor felülről alakították ki. A régi, átszervezés előtti kapcsolati pontok maradtak meg.*”

### **7. A pletyka a felgyülemlett belső feszültség levezetésének eszköze**

A pletyka egyik, többek által megnevezett funkciója az ún. “jól kibeszélés”, a megszólalásnak folyamatában kiterjesztett változata. „*Szerintem ki kell magunkból beszélni a dolgokat.*” A vezetők a beosztottaknál gyakrabban említik ezt a funkciót: „*Sok pletykának valóságalapja van, veszélyes, mert bizalmat helyeznek rá. Meg fontos végighallgatni az embereket, ez pszichológia, így ki lehet ereszteni a gőzt.*”

A pletyka jelzőrendszerként is működhet: „*Cserfesebbek vagyunk, ha érezzük, hogy van valami gond, én mondjuk tudom miről van szó, s ilyenkor elindulnak a találgatások. Találgatjuk, hogy mi ez a vihar előtti csend?*”

A felgyülemlett belső feszültség levezetésére a pletykatípusok közül (Szvetelszky 2002) leginkább a gyógypletyka alkalmas.

### **8. A pletyka elhatárolja a régi és új csoportokat**

Az interjúalanyok tájékozódását nagyban befolyásolja annak megtapasztalása, ahogy a pletyka elhatárolja a régi és új csoportokat (ezt a szakirodalomban Gluckman, Elias is alátámasztja): „*Az átszervezés után sokáig nem lehetett tudni semmit, de azért a régi kollégákkal megmaradtak az informális csatornák, megosztottuk egymással, amit tudtunk.*” Noha átszervezésekkor gyakran egy aláírás változtatja meg a csoporthatárokat, ez azonban nem teszi semmissé a korábban kialakult és elmélyült kapcsolatok tartalmát, erejét, a kötődések történetét, a bizalom erejét: „*Sokan vagyunk, akik a saját kapcsolati tőkénket használjuk, ha bármilyen infóra szükség van. Leginkább felhívom a legmegfelelőbb embert, kettőnél többet nem kell, és megtudom.*”

Ebben a formájában a pletyka a bizalom kifejezésének eszközeként is funkcionál (lásd korábban: Merry 1984), valamint ehhez kapcsolódva az információ-áramoltatás hatékonyságával az eredményességet is növeli: „*Akkor tudsz hatékony lenni, ha már száz*

*éve itt vagy, és megvannak a kapcsolataid. Mindenkinek túl sok dolga van, még mindig az informális csatornák a fontosak. Pletyka nagyon van, ennél a cégnél főleg.”*

A formális szervezetben gyakrabban keletkeznek mesterséges módon új csoportok, mint a természetes kisközösségekben, így ennek a pletykafunkciónak nagyobb tere van a csoportthatárok átrajzolásában.

### **9. A pletyka, mint a formális kommunikáció szűrője**

A szervezetek, ahol az idézett interjúk készültek, legalább 2-3000 főt foglalkoztató munkahelyek. Egy ilyen méretű nagyvállalat esetében a formális kommunikáció mennyisége eléri a küszöböt, ahol az alkalmazottak befogadhatatlan tömegűnek érzi és minősíti a hivatalos információkat. *„Az infó feldolgozhatatlan, átlag 200 mailt kapok egy nap, egész nap meetingelek. Szólnak a kollegák, ha valami fontos. Osztályon belül is és kifelé is egyre jobban épül az informális csatornázás.”* A szűrés funkcióját a dereguláció és a szimplifikáció iránti vágy vezérli: a beosztottnak nemcsak a hivatalban töltött időbeosztása, de maga a munkavégzés is egyszerűsödik, ha az infokommunikációs telítettség ellensúlyozásaképpen igénybe veszi a pletyka csatornáját: *„Szüli az élet most az infókat. Egy hét szabi után már nem aktuális semmi. Ilyen emberek számára vajon hogy lehet megszűrni? Napi 150-200 mailt írnak!”*

A kommunikációs zaj és a tisztázatlan kompetenciák, valamint a keresztkompetenciák miatt a pletyka egyik funkciója az egyszerűsítés mellett a prioritizálás. A pletyka, kombinációs és rekombinációs folyamataival, mint a meggyőzés perifériális útja heurisztikaként is működik, összeilleszti a szervezet különböző részeiből származó információkat – jóllehet gyakorta nem feltétlenül helyesen.

### **10. A pletyka döntéstámogató funkciója**

A pletyka gyorsítja az információk csoportosulását és sűrűsödését a támogató, kritikai és polarizált véleményáramlatok (Angelusz 2000) között, nemegyszer dilemma esetén kialakítva a közösségi döntést vagy véleményt, megelőzve a szélsőséges csoportpolarizációt: *„ha dilemma van, a pletyka hajlamos eldönteni egyik irányba a dolgot. Az emberek a végleteket látják.”* A pletyka az informális döntési aktusok alakításában is szerepet játszik: *„nem kell hozzá aláírás”*. Megkönnyíti az állásfoglalásokkal kapcsolatos felelősség hárítását: *„Mindenkinek szeretne mindenbe belepofázni, de hogy odabiggyessze az aláírását valamire - inkább tüzes követ fogna.”*

A már említett rejtett normaszegés részleteiről való ismeretszerzés egyik hasznos eszköze a pletyka, mégpedig a *közvetett tapogatózás* aktusával: ha nem a saját véleményét nyilvánítja ki a közlő, hanem egy témaszemély kapcsán ismerteti egy helyzetet vagy álláspontot, akkor a közlésre adott reakciókból sokkal kisebb kockázattal tud a számára fontos dolgok közösségi megítéléséről információkat gyűjteni, mint egy saját történettel vagy állásponttal.

E funkció döntéstámogató szerepe abban áll, hogy a közösség tagjai könnyebben mondanak, ígérnek pletykaként dolgot, és ez később befolyásol a valós döntés során.

### 11. A pletyka mint a szervezeti feudalizmus következménye

A felsőbb rétegek kiszorítják a formális kommunikáció befolyásolásából, a nyilvánosság alakításából az alsóbbakat. A pletyka viszont legalább részben kárpótol a „másról beszélnek fent, mint lent” tünetből fakadó elnyomatottság érzéséért. Erre utal, hogy a pletykafészek jellemzése ritkán negatív, többnyire semleges vagy pozitív, gyakran jelenik meg az elnevezésben a humor eleme (*madarak, budihíradó, infókisker*).

A hierarchia működésének hiányosságait jellemző idézetek a feudálisnak érzékelt szervezeti viszonyokra utalnak: „*Magyarországon feudális viszonyok vannak a nagy cégek-nél. Olyan, mint egy falu, ahol van a földesúr meg a pap, és mindenki velük törődik. Az összes pletyka ezekről szól. Ettől baromira tud torzulni a munka, mert jobban számít, hogy a vezetőnek megfelelj, mint a teljesítmény.*”

A feudális viszonyok bemutatásához kapcsolódik a másik oldal visszajelzése is, a lázadás képével: „*A vezetői infókésleltetés: ők már tudják, de nem mondják... Emiatt lázadások törhetnek ki: az emberek félinformációkat olvasnak, egy légtérben vannak, gerjesztik az indulatokat.*”

A feudálisnak érzékelt szervezeti viszonyok különösen a hierarchia alsó szintjein erősítik a pletyka jelenségét: ezt a személyes és a nyilvános konformitás távolságával is magyarázhatjuk.

### 12. A normaszegés normája

Ez a funkció egyaránt fontos minden mesterséges és természetes emberi hálózat tagjaival kapcsolatban: a szakirodalomban régóta előforduló felismerés (Gluckman 1963), hogy a pletykában részt vevők a kisebb-nagyobb botrányokon, mint normaszegéseken keresztül folyamatosan fenntartják a normatív igényeket, s újrafogalmazzák-felülírják a csoport ideáljait, eszményeit. Melyek egy része gyakorlatilag betarthatatlan: sok esetben

épp a csoport mindennapi szabályait kellene megszegni a teljesítésükhöz, pontosan úgy, mint a szankcionált normaszegéseknél.

*Quod licet Iovi, non licet bovi*: a csoport az adottságok, feltételek, lehetőségek, körülmények relativizálásával, konszenzusteremtő viszonypontok alkotásával folytonos és direkt módon ad visszajelzést arról, kinél mi fogadható el legitim vétségként, a normaszegés normájának részeként.

Több olyan modell ismeretes (Pásztor és Oborny 2007:127-128), ahol a közösségen belül változott a kooperáció hatása aszerint, hogy milyen volt az egyes modulok állapota, milyen környezettel találkoztak. Lehetőség volt tehát egy adaptív, önszerveződő rendszer kialakulására. Nyilvánvaló, hogy az ilyenfajta rendszerek létrejöttének feltételeit társadalmi csoportok esetében is fontos megismerni. Az önszerveződés során kulcskérdés, hogy az egyes résztvevők mennyi információhoz férnek hozzá: mennyire ismerik a többi résztvevő és a külső környezet állapotát. Megmutatható, hogy az optimális stratégia (a kooperáció foka) nagyban függ az információ mennyiségétől. Különösen fontos ez heterarchikus rendszerekben, ahol nincs központi kontroll, hanem a rendszer szabályozása a résztvevők kölcsönhatásai révén valósul meg (*distributed control*).

A csoport, mint tanulni képes hálózat – melynek topológiája befolyásolja a viselkedést –, rejtett mintázatokat is fel tud ismerni és kezelni. E rejtett mintázatok egy része a társadalmi normák megszegéséhez köthető, percepciójuk összefüggést mutat elterjedtségükkel: a normaszegés mértéke egy bizonyos mértékű diffúzió után íratlan szabályként, rejtett normaként percepiálódik. A csoporttagok a pletykát is felhasználják ahhoz, hogy elérjék céljaikat, felmérve a kisebb-nagyobb szabályok áthágásának költségét, és annak következményeit is, hogy hatékonyságuk eredményeképpen ki lesznek szolgáltatva a pletykának.

A normaszegés normájának modellezése a pletykakutatás egyik legígéretesebb jövőbeni területe. A társadalmi térben zajló terjedése a viselkedésmintázatoknak innovatív kutatási terület: a perkoláció, a szigetszerű elterjedés statisztikája, a *preferential attachment* mind olyan kérdések, melyek modellezésével és szimulációjával alkalmazást ösztönző kérdésekre adhatunk majd választ. A viselkedésmintázatok percepcióját vizsgálva arra a kérdésre is választ kaphatunk, hogy a perkolációs jelenségre lefordítható fázisátmenetek hogyan játszanak szerepet a társadalmi normák terjedésében, a terjedő tartalmak hogyan változtatja meg a közeget, és a megváltozott közeg (niche-konstrukció) milyen hatással

bír, mennyiben predikálható a tehetetlenség. A folyamatok adaptív dinamikai modellben reprezentálhatók, ágens-alapú szimulációs modellek segítségével.

A legfontosabb kérdések, melyekkel kapcsolatban válaszra számíthatunk a jövőbeni modellezés eredményei kapcsán: milyen kockázatot vállal az egyén annak érdekében, hogy minél hatékonyabban monitorozzon, megismerve a normaszegés normáját? Mitől függ a kockázatvállalás mértéke? Hogyan függ össze az információáramlás és a normaszegés, valamint annak elterjedése egy jól működő, adaptív rendszerben? Létrejönnek-e a normaszegés terjedését ösztönző, közösséginek mondható információk? Milyen ehhez az egyes résztvevők hozzáférése? Változik-e a mintázat, ha a résztvevők több információhoz férnek hozzá (a) a kívülről jövő javakról, (b) ezek áramlásáról a rendszeren belül, és (c) magáról az informáltságról a rendszeren belül?

## 5. ÖSSZEFOGLALÁS

A pletyka, mint a társadalomtudományi kutatás témája, egyre kevésbé periférikus és marginális téma, rehabilitációját multidiszciplinárisnak mondhatjuk. Áttekintve a társadalomtudományok eddigi hozzájárulását a pletyka kutatásával kapcsolatban, növekvő számú és komparativitású eredményekre figyelhetünk fel. Az evolúciós pszichológia legfontosabb eredményei: Dunbar (1996) small-talk-elmélete a pletykát a kurkászással állítja párhuzamba, Miller (2000) és Barkow (1992) a lét- és fajfenntartásban betöltött jelentős szerepét elemzi. A pletykakutatás gender-kérdésének is van evolúciós megközelítése (Hess és Hagen, 2002), sőt szociológiai is (Elias 2001).

Az antropológiai kutatások – melyek nagy része nem kifejezetten a pletykára irányult – értéke elsősorban a pletykához kötődő szokások, hagyományok, rituálék feltárásában áll. Többen az elfogadás sajátos formájaként tekintik a pletykát, mások a társadalmi ellenőrzés informális formájaként, egyfajta kontrollként kategorizálják. Gluckman (1963 és 1968) különbözteti meg elsőként a rágalomtól, és beszél a pletyka pozitív funkcióiról.

Mindazonáltal, az antropológia és az etnográfia kétértékűnek nevezi a pletykát: ez az értelmezés a pletykát az információátadás technikájának tartja, ezért a kétértékű szó helyett az értékváltó kifejezés használatát javaslom, a fogalmat a pletyka interperszonális szubjektivitásának relativitására vonatkoztatva: a kontextus itt maga a személyiség, valamint a pletyka, mint a közösségi narratív tartalmak folyamatosan változó hálózata, mely több kontextus eltérő aktualitású átfedésében keletkezik.

A terjedés, mely az epidemiológiai elméleteknek is központi fogalma, hangsúlyosan kötődik a pletyka jelenségéhez: a kulturális evolúció új naturalista elmélete járványtani hasonlaltal magyarázza a terjedést. A modern epidemiológiai eredmények (Sperber 2001 és Tomasello 2002) a pletyka transzformációs folyamatainak megértéséhez adnak támaszt: míg Sperber a reprezentációk mentális alapjait hangsúlyozza, addig Tomasello a viselkedési szintet, az evolúciós folyamatokat és az emberi megismerés társas meghatározottságát – mindkét megközelítés hozzájárul annak árnyalásához, hogy mi terjed és hogyan.

A pletyka transzformációjának kutatása a vizsgált közösségről és annak kultúrájáról tár fel rejtett és/vagy csak közvetetten hozzáférhető ismereteket. Ha az egyének mindegyike minden pillanatban átlátná a közösségben zajló történéseket, nem lenne szükség a

pletykára. Álláspontom szerint a pletyka transzformációja az egyéni szinten pszichológiai, a csoport szintjén pedig szociálpszichológiai megközelítéssel értelmezhető változásokat hoz létre. A pletyka átalakulásának leglényegesebb szintjei: a pletyka témájának a szintje, az intraperszonális, az interperszonális valamint a csoportközi szint. A transzformációról beszélve nem pusztán a pletyka, hanem a pletykát közlő, illetve befogadó személyében végbemenő változás is lényeges: a másolódó információ csak úgy tudja magát replikálni, ha bennünket is olyanná formál, hogy továbbadhassuk.

A pletykának csak variánsai léteznek: transzformációjuk közösségi hiedelemmé egy emergens és bottom-up szinkronizáció. Amikor a csak variánsokból álló, de jól terjedő pletyka egy eleme invariánssá válik, bekerül a nyilvános kommunikációba, s innentől növekszik a konstans elemek száma: ilyenkor figyelhető meg az ideiglenes koegzisztencia a pletyka és a társadalmi hiedelem között. A végső stádiumban, amikor minden elem konstans, bekövetkezik a tartalom megmerevedése, a kanonizálódás. A transzformáció jelentőségét szem előtt tartva, a pletyka kommunikációelméleti pozicionálásához a lasswelli modellt tartom a legalkalmasabbnak. Öt kérdését – Ki mondja? Mit mond? Milyen csatornán? Kinek? Milyen hatással? – kiegészítve a Kiről? kérdéssel, közelebb jutunk a pletyka ritualizációjának triádikus jellegéhez is.

A szociológia terminológiáján belül jelenleg nem egyértelműek a pletykának és rokon műfajainak különbségei. Prasad (1935) is, de Allport és Postman (1947) is leszögezik, hogy a pletyka terjedése során a nem világos, bizonytalan információ úgy alakul, transzformálódik, hogy értelmet nyerjen a csoport szemszögéből. Mind többen mutatnak rá, hogy a pletykával kapcsolatos attitűd multidimenzionális (Litman és Pezzo 2007). A jó-rossz és az igaz-hamis pletyka dichotómiája több kutató munkájában is megjelenik: Berkosnál (2003) a szimbolikus interakcionizmus kapcsán vetődik fel.

A szociálpszichológia a pletykát a tömegpszichológiai események közé sorolja, kollektív tudatjelenségnek tekinti, a közvéleménnyel és a rémhírral egy kategóriában kezeli. A jó-rossz dichotómia és a negatív értelmezésben strukturált definíció megjelenik a vállalati környezet elemzésénél, illetve makroökonómiai és közigazgatási döntések vonatkozásában is. Nézetem szerint a pletyka szociálpszichológiai kutatásának egyik alapkiindulópontja, hogy milyen távolságra van a kisközöségtől, hány eleme koegzisztál, milyen szilárdságú együttállásokban.

A gluckmani álláspont összecseng a László által (2005:26) képviselt narratív pszichológiai felfogással, aki az elbeszélést úgy tekinti, mint a társadalomban élő ember evolúci-



osan kialakult képességét a társadalmi élet létrehozására és működtetésére, beleértve az önszabályozással, identitással rendelkező egyénként való létezés képességét is. Jung (1910) a hírek terjesztése kapcsán félelmek, vágyak, indulatok, remények projekciójáról beszél. A pletyka esetében nem a társadalomról, hanem a csoportról szóló narratívumba projektálunk annak kockázata nélkül, hogy magunkról kellene beszélni: a pletyka továbbadása a csoport nyilvánosságának szánt önkép pozitív elemeinek burkolt kommunikálására is szolgál, továbbá az önszerveződő csoportnarratívum legmagasabb aktualitású egységeinek a kanalizálására.

A pletyka célja a csoport és az egyén szempontjából a lehető legnagyobb haszon és a lehető legkisebb veszteség a kooperáció, a manipuláció és a lojalitás szempontjából. Ha az identitás ricouer-i értelemben folyamatosan újraszerkesztett élettörténet, akkor a pletyka, mint folyamatosan újraszerkesztett csoporttörténet, a csoportidentitás része: csoportmegjelenítés, csoporttörténet, a csoporttörténetekből kimetszett készlet.

A pletykával rokon műfajok három csoportba sorolhatók. Az elsőbe tartozó műfajokat – rágalom, intrika, mobbing, bullying, manipuláció – a szándéktulajdonítás és a stratégiai jelleg különbözteti meg a pletykától. A második csoport elemeit – small talk és fecsegés – a narratívum szerkezete és időtartama, míg a rémírt és a pánikot a terjedés mérhető fokozatai, a narratívum elemeinek radikális egyszerűsödése, valamint variációik csökkenése.

Feltételezhetjük, hogy jelentésmódosulás következett be a pletykával kapcsolatban a nyomtatás elterjedésével. A nyomtatás előtt a fontos dolgokról pletyka útjából értesült a lakosság nagy része: a ma pletykaként értelmezett információk nagy része akkor hírként értelmeződhetett, s maga a pletyka szó egy másik műfajra, a rágalomra vonatkozott. A nyomtatás elterjedése hatalmas változást hozott a pletyka evolúciós fejlődésében: információterjesztő ereje hozza létre a nyilvános információt, innentől definiálódik ennek ellentéte pletykaként. Az internet megjelenése a második jelentésmódosító hatás a pletyka kulturális evolúciójában: a hálózatok használatával kialakul – a hálózat által is képviselt – egyidejűség és egyterűség modern percepciója.

A pletyka komplexitása és egyetemes mivolta az egész emberi fajra jellemző. A definíció kapcsán interdiszciplináris kérdés a csoport és a terjedés fogalmainak viszonya, rendszerszintű problematika a szekvencialitás, s multidiszciplináris kérdés a pletyka és a média által közölt pletykajellegű hírek viszonyának tisztázatlansága.

Áttekintve a historikus és az irodalmi szövegek néhány ismert pletyka-metaforáját és meghatározását, érdemes felfigyelni arra, hogy a gondolkodók nagy részénél megjelenik az értékváltó jelleg semlegessége, illetve arra, hogy az értékváltást és a pletyka terjedését a művészek gyakran őselemek (tűz, víz, levegő) ábrázolásával láttatják.

A pletyka kutatása nem a kísérleti technikák szofisztikálásával fejleszthető: a kísérlet veszélye, hogy dekontextualizált ingereket teremt, illetve dekontextualizált individuumokkal kíván dolgozni. Ezért is tettem kísérletet tudományosan megalapozott definíció megalkotására, mely alkalmas a pletykának, mint a vizsgálat tárgyának diszciplináris elhelyezésére és további kutatásoknak is alapjául szolgálhat.

A pletyka ismerhető szereplőről szóló, lokálisan értelmezett, nem publikus információ. Legfőbb attribútuma a terjedés, melynek minden lépése során transzformálódik. A pletykálás az emberi faj egészét tekintve egyetemes, a csoport hierarchiáját jelző dinamikus rendszerjellemző. Olyan történet, mely hálózatban terjedve transzformálódik.

A pletyka témaszemélye változó jellegű és mértékű közvetett önfeltárássra is alkalmas: a kisközösségek főszereplőiről azért terjednek jobban a pletykák, mert ők vannak legmélyebben beágyazva egy csoport evidenciabázisába, egyúttal pedig elég távol az egyénektől ahhoz, hogy kisebb kockázatot jelentsen róluk pletykálni, mint a közvetlen társakról. A pletyka elhangzásával a témaszemély kisebb-nagyobb mértékben beágyazódik a befogadó csoport szintű percepciójába, ezáltal kvázi-csoporttag lesz: a pletyka lényegében a kapcsolathálózatok szintjén megszüntet egy lépést. A meghatározás lokálisan értelmezett kifejezése arra utal, hogy ha nem kötődik az adott információ az adott közösség viszonyrendszeréhez, akkor kvázi-hír gyanánt terjedése korlátozottabb, mint a természetes pletykáé, transzformációja pedig minimális. Ennek oka az érintettség csekély mértéke vagy hiánya. A pletyka, mely senkit nem érdekel, nem terjed.

Álláspontom szerint a pletykakutatás célja az adott közösségre vonatkozó pletyka tartalmának és struktúrájának mély és részletes megismerése. Míg a pletyka paradoxona abból a tabuszerű feszültségből ered, mely az egyénnek a pletykálással kialakított viszonyát jellemzi, a pletykakutatás paradoxona abban áll, hogy a pletykakutatás során nem a pletykát kutatjuk, hanem a közösség informális kommunikációs hálózatait.

Hipotézisem: a pletykával kapcsolatban mindenki rendelkezik egyéni tapasztalattal és vélekedéssel, hiedelemmel. Származtatott hipotézisem: A pletykára vonatkozó kérdések más jellegű és tartalmú értékítéleteket hoznak elő, mint a közösség informális kapcsolathálózatára vonatkozó kérdések, melynek megválaszolása során az interjúalany spon-

tán említése kapcsán kerül sor a pletyka jellemzésére vagy meghatározására. Ennek oka: noha nő a pletyka rehabilitációja, a jelentésmódosulás azonban még nem tudatosodott, így a pletyka negatív megítélését robusztus társadalmi elvárások és hiedelmek stabilizálják.

A pletykakutatás eredményeiből nem az egyének magánéletét ismerhetik meg a kutatók, hanem az informális kommunikációs rendszert. Nem az egyén az ágens, hanem a pletykatartalom: a moscovici figuratív maggal koegzisztáló egyéb, változó mértékben transzformálódó szövegelem. E tartalmak összességének spontán dinamikája hat a közösségre.

A pletyka funkcióival kapcsolatos következtetéseimet települések és szervezetek narratíváinak elemzése során alakítottam ki. A települések és szervezetek kapcsolathálózatairól szóló tudásnak is jelentős része az adott kapcsolathálózat percepciója. E percepciót kvalitatív kutatási módszertannal lehet feltárni és elemezni, melynek egyik legeredményesebbnek bizonyuló eszköze a kutatás során kialakított narratív network-interjú.

Interjúalanyaimat a narratív network-interjúk során nem saját életükről, hanem a közösség informális kapcsolathálózatáról, annak történetéről, a helyi network jellegzetességeiről kérdeztem: az elemzés eredménye felrajzolja a mindennapi közösségi, kapcsolathálózati helyzetek tapasztalatait, a kollektív értékrenddel kapcsolatos személyes viszonyt. A narratív network-interjúk olyan önelbeszélések a „mi”-ről, a humánológiai értelemben is felfogható csoportorganizmusról, amelyeket az informális kapcsolathálózat interpretációiként, a csoportmentalitás szubjektív percepciójaként fogadhatunk el. A kutatás eredménye többek között a rejtett státusz-hierarchiák jellemzése, az adott település vagy szervezet hálózattudata, network-identitása, az egyéni és közösségi percepciók az informális kapcsolathálózathoz kötődő attitűdökkel és képességekkel kapcsolatban.

Kutatási eredményeim alapján az elemzés során az alábbi funkciók bontakoztak ki: a pletyka az információterjedés leghatékonyabb eszköze, erősíti a közösséget, támogatja a tájékozódást és az összehasonlítást a csoporton belül, egyénileg megélhetővé teszi a közösségi narratívát. Szervezetekben is intézményesülhet, a krízishelyzetekben (átszervezés, tömeges elbocsátás, összevonás stb.) felerősödik, megelőzheti a formális tájékoztatást – stabil hiedelem, hogy a pletyka a jövőben be fog igazolódni. A formális hierarchia szabályozza a pletyka útvonalát és a pletykálók körét: a pletyka lehet a szervezeti feudalizmus következménye, valamint a felgyülemlett belső feszültség levezetésének eszköze

és a formális kommunikáció szűrője, továbbá elhatárolja a régi és új csoportokat, döntéstámogató szereppel bír, végül: információt ad a normaszegés normájáról.

Álláspontom szerint ez a pletyka kutatásának egyik legígéretesebb területe. A jelenségé, melyről Gluckman (1963:307) azt írja: „...*the most important societal and cultural phenomena we are called upon to analyse.*”

## KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönetet szeretnék mondani mindenekelőtt témavezetőmnek, Dr. László Jánosnak: bizalmáért, szemléletformálásáért, a dolgozat témájának strukturálásában nyújtott támogatásáért, a szakmai és emberi segítségért, amit az elmúlt években kaptam tőle – mindazért, amit legtalálóbban a német nyelv *Doktorvater* szava fejez ki.

Köszönettel tartozom a szervezet- és településkutatások interjúalanyainak a tőlük kapott tudásért, valamint Kürti Kristóf szociológusnak, településkutató munkatársamnak közös kutatásainkért, és dolgozatommal kapcsolatos észrevételeiért.

Köszönet Grant Michelsonnak és Kathryn Waddingtonnak az értékes szakirodalomért.

Mindhárom gyermekemnek hálás vagyok türelmükért és kitartásukért. Férjemnek, Hajnal Zoltánnak pedig külön köszönöm mindazt, amit azért tett, hogy a dolgozat megszülethessen.

## IRODALOM

- A magyar nyelv értelmező szótára V.* (1961). MTA Nyelvtudományi Intézet, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Albert, R., Jeong, H., Barabási, A.-L. (1999). The Diameter of the WWW. *Nature*, 401, 130-131.
- Allport, G. W. (1977). *Az előítélet*. Gondolat, Budapest.
- Angelusz R., Várad L. (1973). Kisvárosi közélet.  
In: *Az infomációtól a közéletig*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Angelusz R. (szerk.) (1999). *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum, Budapest.
- Angelusz R. (1995). *Kommunikáló társadalom*. Ferenczy Kiadó, Budapest.
- Angelusz R. (2000). *A láthatóság görbe tükrői. Társadalomoptikai tanulmányok*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Angelusz R. (2001). Mondják, mert hallották.  
In: *Útközben. Tanulmányok a társadalomtudományok köréből Somlai Péter 60. születésnapjára*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Assmann, J. (1999). *A kulturális emlékezet*. Atlantisz, Budapest.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., Nolen-Hoeksema, S. (1999). *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Ayim, M. (1994). Knowledge through the grapevine: Gossip as inquiry.  
In Goodman, R.F., Ben Ze'ev, A. (szerk.). *Good Gossip*. University Press of Kansas, Lawrence. 85-99.
- Bahtyin, M. M. (1976). *A szó esztétikája*. Gondolat, Budapest.
- Balogh J. (1921). *Voces Paginarum. Adalékok a hangos olvasás és az írás történetéhez*. Franklin Társulat, Budapest.
- Barabási A.-L. (2003). *Behálózva – a hálózatok új tudománya*. Magyar Könyvklub, Budapest.
- Barkow, J. H. (1989). *Darwin, Sex and Status. Biological Approach to Mind and Culture*. University of Toronto Press, Toronto. (idézi Bereczkei, 2003)
- Barkow, J., H. (1992). Beneath new culture is old psychology: Gossip and social stratification.  
In Barkow, J., H., Cosmides, L., Tooby, J. (szerk.) *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture*. 627-637.
- Barkow, J. H., Cosmides, L., Tooby, J. (szerk.) (2003). *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*. Oxford University Press, New York.
- Bartlett, F. C. (1985). *Az emlékezés*. Gondolat, Budapest.
- Baumeister, R.F., Zhang, L., Vohs, K.D. (2004). Gossip as cultural learning.  
*Review of General Psychology*, 8, 111-121.
- Ben Ze'ev, A. (2001). *The Subtlety of Emotions*. MIT Press, Cambridge, USA
- Bergmann, J. R. (1987). *Klatsch*. De Gruyter, Berlin-New York.
- Bereczkei T. (2003). *Evolúciós pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Berkos, K. M. (2003). *The effects of message direction and sex differences on the interpretation of workplace gossip*.  
[http://etd.lsu.edu/docs/available/etd-0606103-074108/unrestricted/Berkos\\_dis.pdf](http://etd.lsu.edu/docs/available/etd-0606103-074108/unrestricted/Berkos_dis.pdf) (2010-11-17)
- Berry, P. (1992). A belső kommunikáció.  
*Könyvtári Figyelő*, 38 (3). 460-472.

- Bettelheim, B. (1999). Néhány megjegyzés a magánélet jogairól. In: *A végső határ*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Béres I., Horányi Ö. (szerk.) (2001). *Társadalmi kommunikáció*. Osiris, Budapest.
- Biró B., Serfőző M. (2003). Szervezetek és kultúra. In Hunyady Gy., Székely M. (szerk.) *Gazdaságpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 481–541.
- Billig, M. (1987). *Arguing and thinking*. Cambridge University Press, New York.
- Blau, P.M. (1973). Egyenlőtlenség és heterogenitás.  
In: Angelusz R. (szerk.) (1999). *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum, Budapest.
- Bordia, P., Rosnow, R. L. (1998). Rumor rest stops on the information highway - transmission patterns in a computer-mediated rumor chain.  
*Human Communication Research*, 25, 163-179 Absztrakt.
- Bóna L. (2001). Tradescantia Magica.  
*Ex Symposion* 36-37,37-41.
- Brenneis, D. (1984). Grog and Gossip in Bhatgaon: Style and Substance in Fiji Indian Conversation. *Amer. Ethnologist* 11(3).
- Brenneis, D. (1988). Telling Troubles: Narrative, Conflict and Experience.  
*Anthropological Linguistics* 30 (3-4), Bloomington.
- Breton, Ph. (2000). *A manipulált beszéd*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Brewer, M. (1999). A saját csoport iránti elfogultság és a minimális csoportközi helyzet: Egy kognitív-motivációs elemzés.  
In Hunyadi Gy., Hamilton, D. L., Nguyen Luu L. (szerk.) *A csoportok percepciója*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 575-610.
- Briscoe, S., Aldersey-Williams, H. (2009). *Pánikológia*. HVG, Budapest.
- Buss, D. M. (1995). Evolúciós pszichológia: Új paradigma a pszichológia tudománya számára.  
In Pléh Cs., Csányi V., Bereczkei T. (szerk.) (2001) *Lélek és evolúció. Az evolúciós szemlélet és a pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 376-425.
- Bruner, J. (1986). *Actual Minds, Possible Words*. Harvard University Press, Cambridge.
- Bruner, J. (2001): A gondolkodás két formája.  
In: László J., Thomka B. (szerk.): *Narratív pszichológia. Narratívák 5*. Kijárat Kiadó, Budapest. 15-27.
- Buda B. (1994). *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Animula, Budapest.
- Burt, R. (1995). *Structural Holes. The Social Structure of Competition*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts és London.
- Byrne, R., Withen A. (1988). *Machiavellian Intelligence*. Clarendon Press, Oxford.
- Cherfas, J., Lewin, R. (szerk.) (1986). *Nemcsak munkával él az ember*. Gondolat, Budapest.
- Cohen, B. (1963). *The Press and Foreign Policy*. Princeton University Press, NJ.
- Cosmides, L., Tooby, J. (1997). Evolúciós pszichológia: alapozó kurzus.  
In Pléh Cs., Csányi V., Bereczkei T. (szerk.) (2001). *Lélek és evolúció. Az evolúciós szemlélet és a pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 311-335.
- Crossley, M.L. (2000): *Introducing narrative psychology: Self, trauma and the construction of meaning*. Open University Press, Milton Keynes.
- Czeizer, Z. (1998). A hangos olvasásától a másodlagos szóbeliségig.  
Bevezető Balogh József Voces Paginarum c. írásához.  
*Replika*. (31-32). 221-225.
- Czuczor, G., Fogarasi J. (1870). *A magyar nyelv szótára*. Athenaeum. Budapest.

- Csányi V. (1988). *Evolúciós rendszerek. Az evolúció általános elmélete*. Gondolat, Budapest.
- Csányi V. (1999a). A csoport mint "szuperorganizmus".  
*Természet Világa* 130(5), 207-209.  
<http://www.termeszetvilaga.hu/tv99/tv9905/csoport.html> (2010-11-17)
- Csányi V. (1999b). *Az emberi természet. Humánétológia*. Vince, Budapest.
- Csányi V. (2000). Humánétológia.  
*Magyar Tudomány* (4), 397-416  
<http://epa.oszk.hu/00700/00775/00017/397-416.html> (2010-11-17)
- Császi L. (2002). *A média rítusai*. Osiris, Budapest.  
[http://www.csaszilajos.hu/A\\_media\\_ritusai.htm](http://www.csaszilajos.hu/A_media_ritusai.htm)
- Csepeli Gy. (1986). *A hétköznapi élet anatómiája*. Kossuth, Budapest.
- Csermely, P. (2005). *A rejtett hálózatok ereje*. Vince Kiadó, Budapest.
- Cs. Varga I. Cs. (2007). Ábrázolásmód és regényforma.  
In: *Tanújelek*. Magvető, Budapest.
- Dambach, K. E. (2001). *Pszichoterror (mobbing) az iskolában*. Akkord Kiadó, Budapest.
- Darányi, S., Szvetelszky, Zs., Kovács G. (1993). The Stability of Sign Constructs.  
*Semiotische Berichte* (3-4).
- Darwin, Ch. (1961). *Az ember származása*. Gondolat, Budapest.
- Dawkins, R. (2005). *Az önző gén*. Kossuth, Budapest.
- De Backer, C. J. S., Gurven, M. (2006). Whispering Down the Lane: The Economics of Vicarious Information Transfer.  
*Adaptive Behavior*, 14(3), 249-264.
- De Backer, C. J. S., Nelissen, M., Fisher, M. L. (2007). Let's Talk About Sex: A Study on the Recall of Gossip About Potential Mates and Sexual Rivals.  
*Sex Roles*, 56(11-12), 789-791.
- De Sousa, R. (1994). In praise of gossip: Indiscration as a saintly virtue.  
In Goodman, R.F., Ben Ze'ev, A. (szerk.) *Good Gossip*. 25-33. University Press of Kansas, Lawrence.
- Diamond, J. (2001). *Háborúk, járványok, technikák*. Typotex, Budapest.
- DiFonzo, N., Bordia, P. (2000). How top PR professionals handle hearsay: corporate rumors, their effects, and strategies to manage them.  
*Public Relations Review*, 26(2), 173-190.
- Doise, W. (1993). Debating Social Representations.  
In: Beakwell, G.M., Canter, D. (szerk.): *Empirical Approaches to Social Representations*. Science Publications, Oxford. 157-170.
- Dröge, F. (1970). *Der zerredete Widerstand*.  
Bertelsmann Universitätsverlag, Düsseldorf.
- Dröge, F., Weissenborn, R., Haft, H. (1973). *Wirkungen der Massenkommunikation*.  
Athenaeum, Fischer Tasshenbuch Verlag, Frankfurt am Main.
- Dunbar, R. (1993). Coevolution of neocortical size, group size, and language in humans.  
*Behavioral and Brain Sciences*, 16, 681-735 (Idézi Bereczkei, 2003)
- Dunbar, R. (1996). *Grooming, Gossip, and the Evolution of Language*. Faber and Faber, London.
- Dunbar, R. (2003). The social brain: mind, language and society in evolutionary perspective. *Annual Review of Anthropology*, (32) 163-181.
- Dunn, H. B., Allen, C. A. (2005). *Rumors, urban legends and internet hoaxes*.  
<http://www.sbaer.uca.edu/research/acme/2005/10.pdf> (2010-11-17)



- Eder, D., Enke, J.L.(1991). The Structure of Gossip: Opportunities and Constraints on Collective Expression among adolescents.  
*American Sociological Review*, 56(4), 494-508.
- Elias, N. (2001). Megjegyzések a pletykáról.  
In: *Ex Symposion* (36-37). 1-9.  
<http://www.exsymposion.hu/cikk/408/0> (2010-11-17)
- Elek T. (2002). A szájalás gyönyörűsége. *Kortárs 1*.  
<http://epa.oszk.hu/00300/00381/00054/elek.htm> (2010-11-17)
- Emler, N. (1994). *Gossip, reputation and social adaptation*.  
In R. Goodman and A. Ben Ze'ev (szerk.) *Good gossip*. Kansas University Press, Kansas, USA. 117-133.
- Felföldi, B. (2004). *Az emberi kultúra átadásának problematikája két természettudományos elméletben: Michael Tomasellónál és Dan Sperbernél*.  
Záródolgozat. PTE Kommunikáció PhD program.
- Foster, E. K. (2004). Research on Gossip: Taxonomy, Methods, and Future Directions.  
*Review of General Psychology*, 8(2), 78–99.
- Fortunati, L. (2008) Reflections on Mediated Gossip.  
In Nyíri K. (szerk.) *Mobile Communication and the Ethics of Social Networking. Pre-proceedings Volume*.  
[www.socialscience.t-mobile.hu/2008/Preproceedings.pdf](http://www.socialscience.t-mobile.hu/2008/Preproceedings.pdf) (2010-11-17)
- Fox, K. (2001). *Evolution, Alienation and Gossip. The role of mobile telecommunications in the 21st century*.  
<http://www.sirc.org/publik/gossip.shtml> (2010-11-17)
- Fónagy I. (1990). Gondolatalakzatok, szövegszerkezet, gondolkodási formák.  
*Linguistica Series Relationes*, 3. MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Freeman, M. (1993): *Rewriting the self: History, memory, narrative*. Routledge, London.
- Fülöp G. (1996). *Az információ*. ELTE BTK, Budapest.
- Gál Z., Szakács N. (2007). *A pletyka tartalmának és terjedésének kritériumai – memetikai megközelítésben*. OTDK dolgozat, Budapest.
- Geis, F., L. (1994). A machiavellizmus.  
In Szakács F. (szerk.) (1998) *Személyiséglélektani szöveggyűjtemény IV/1*. Tankönyv Kiadó, Budapest. 475-528.
- Geertz, C. (2001). *Az értelmezés hatalma*. Osiris, Budapest.
- Giles, D. C., Maltby, J. (2004). The role of media figures in adolescent development: relations between autonomy, attachment, and interest in celebrities. *Personality and Individual Differences* 36, 813–822.
- Gladwell, M. (2000). *The Tipping Point: How Little Things Can Make a Big Difference*. Little, Brown.
- Gluckman. M. (1963). Gossip and Scandal. *Current Anthropology* (4) 307-316.
- Gluckman, M. (1968). Psychological, Sociological and Anthropological Explanations of Witchcraft and Gossip: a Clarification. *Man* (3) 20-34.
- Goodman, R.F., Ben Ze'ev, A. (szerk.) (1994). *Good Gossip*. University Press of Kansas, Lawrence.
- Gouveia, Cm De, Vuuren, Lj Van, Crawford, A. (2005). Towards a typology of gossip in the workplace. *Journal of Human Resource Management*, 3(2), 56-68.
- Granovetter, M. (1978). Treshold models of collective behavior.  
*American Journal of Sociology* (83)(6). 1420-1443.
- Grant, R. M., Visconti, M. (2006). The strategic Background to Corporate Accounting Scandals. *Long Range Planning*, 39, 361-383.

- Grecsó K. (2001). *Pletykaanyu*. Jelenkor, Pécs.
- Grin I. (1979). Pletyka elejű ház.  
*Múzsák (1)* 32-33.
- Gyáni G. (1998). Emlékezés és oral history.  
*BUKSZ, 3*, 297-303.
- Hannerz, U. (1967). Gossip networks and culture in a Black American ghetto.  
*Ethnos, 32*, 35-59.
- Hankiss E. (1983). *Társadalmi csapdák. Diagnózisok*. Harmadik kiadás, Magvető, Budapest.
- Harré, R. (1997). Érzelem és emlékezet: a második kognitív forradalom.  
*Replika (25)* 141-152.
- Hess, N. C., Hagen, E. H. (2002). *Informational Warfare*.  
<http://cogprints.org/2112/> (2010-11-17)
- Hollinger, R.C., Clark, J.P. (1982). Formal and informal social controls of employee deviance. *Sociological Quarterly* 23, 333-343.
- Iterson, A., Clegg, S.R. (2008). The politics of gossip and denial in interorganizational relations. *Human Relations* 61, 8. 1117-1137.
- Jaeger, M. E., Anthony, S., Rosnow, R. L. (1980). Who hears what from whom and with what effect: A study of rumor. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 6, 473-478. (Idézi Mesoudi, 2005)
- Jármi É. (2009). Interjú Jármí Éva pszichológussal. Módszeres alázás: kiből lesz elkövető és kiből áldozat?  
[http://hvg.hu/itthon/20091218\\_bullying\\_iskola\\_eroszak](http://hvg.hu/itthon/20091218_bullying_iskola_eroszak) (2010-11-13)
- Jung, C.G. (1910). Ein Beitrag zur Psychologie des Gerüchtes.  
*Zentralblatt für Psychoanalyse, (1)* 81-90.
- Karinthy, F.(1929). *Minden másképpen van (Ötvenkét vasárnap)*. Athenaeum, Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- Katz, E., Lazarsfeld, P.F. (1955). *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communication*. The Free Press, Glencoe, Illinois.
- Keeley, B.L. (2000). Összeesküvés-elméletek. In: *Holmi 2000/11*.
- Kempis T. (1990). *Krisztus követése*. Harmadik kiadás, Ecclesia Budapest.
- Kertész J., Vicsek T. (2006). Komplex hálózatok a természetben és a társadalomban.  
*Magyar Tudomány, 5*.
- Kniezsa I. (1974). *A magyar nyelv szláv jövevényszavai I-II*. 2. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kovács É. (szerk.) (2007). *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudomány Tanszék.
- Kovács Kiss Gy. (2004). Pletyka, becsületsértés, rágalmazás a fejedelemség kori Kolozsváron. *Korunk, 10*.
- Kömíves N. (2001). Mindennapjaink szövegei: a pletyka. *Néprajzi Látóhatár (10)*. 1-4. 205-223.
- Kun M. (2001). Hétköznapok a Kremlben. *Kritika (12)*.
- Kurland, N.B., Pelled, L.H. (2000). Passing the word: Toward a model of gossip and power in the workplace. *Academy of Management Review, 25*, 428-438.
- Kürti K. (2010). *A pletykakutatás módszertani kérdéseiről*. Kézirat.
- Laing, M. (1993). Gossip: does it play a role in the socialisation of nurses? *Image – the Journal of Nursing Scholarship, 25(1)*, Spring.
- László Bencsik S. (1973). *Történelem alulnézetben*. Szépirodalmi, Budapest.
- László, J. (1981). Goffman mikroszkópjai. In: László J. (szerk.) *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Gondolat, Budapest. 740-780.

- László J. (1993). Text-Processing Approach to Literary Narratives. LUMIS Schriften 32, Siegen University
- László J. (1997). Narrative organisation of social representations. *Papers in Social Representations*, 6, 2, 155-172.
- László J., Pólya T. (1998). A narratív perspektíva szerepe kognitív-kulturális kontextusban. In László J., Csepeli Gy., Kovács Z. (szerk.) *Élettörténet és megismerés. Tanulmányok Pataki Ferenc tiszteletére*. Scientia Humana, Budapest. 72-86.
- László J., Ehmann B., Péley B., Pólya T. (2000). A narratív pszichológiai tartalomelemzés: elméleti alapvetés és első eredmények. *Pszichológia* 4, 367-390.
- László J. (2003). Történelem, elbeszélés, identitás. *Magyar Tudomány (1)* 48-57.
- László J. (2005). *A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába*. Új Mandátum, Budapest.
- László J. (2007) A szóbeli történeti források szerepe a szociálpszichológiai kutatásban. *Replika*, 58, 49-50.
- László, J. (2008). Narratív pszichológia. *Pszichológia*, 28, 4, 301-317.
- Leaperand, C. Holliday, H. (1995). Gossip in same-gender and cross-gender friends' conversations. *Personal Relationships* 2(3), 237-246  
<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1475-6811.1995.tb00089.x/abstract>
- Lem, S. (1972). *Summa Technologiae*. Kossuth, Budapest.
- Levin, J., Arluke, A (1985). An exploratory analysis of sex differences in gossip. *Sex Roles, Vol. 12(3-4)*, 281-286  
<http://www.springerlink.com/content/1052833960021636/> (2010-11-17)
- Letenyei L. (1993). *A falusi társadalom rejtett kapcsolatai*. Kapcsolathálózati Kutatócsoport, Budapest.
- Letenyei, L. (szerk.) (2004). *Településkutatás*. L'Harmattan – Ráció Kiadó, Budapest.
- Litman, J. A., Pezzo, M. V. (2005). Individual differences in attitudes towards gossip. *Personality and Individual Differences*, 38, 963-980.
- Litman, J. A., Pezzo, M. V. (2007). Dimensionality of interpersonal curiosity. *Personality and Individual Differences*, 43, 1448-1459.
- Lorenz, K. (1994). *Az agresszió*. Katalizátor, Budapest.
- Luckmann, Th. (1999). A modern társadalmak erkölcsi rendje: erkölcsi kommunikáció és indirekt moralizálás. *Magyar Filozófiai Szemle 1/3*. (www dokumentum)  
<http://epa.oszk.hu/00100/00186/00003/9913luckmann.htm> (2010-11-17)
- MacIntyre, A. (1999). *Az erény nyomában*. Osiris, Budapest.  
A collaborative filtering szerepe az online marketing munkában.
- Magyar Néprajz VIII. (2000). *Társadalom* (főszerk. Paládi-Kovács A.), Akadémiai Kiadó, Budapest.  
<http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/08/283.html> (2010-11-17)
- Majó Z., Révész B. (2008). Értéktérítés a közösség erejével. Információs Társadalom Gazdasága SZTE  
[http://e-ker.blogspot.com/2009\\_02\\_01\\_archive.html](http://e-ker.blogspot.com/2009_02_01_archive.html) (2010-11-14)
- Malarz, K., Szwetelszky Zs., Szekfü B., Kulakowski, K. (2006): Gossip in Random Networks. *Acta Physica Polonica. B. 37(11)*, 3049.
- Mauss, M. (2004). *Szociológia és antropológia*. Osiris, Budapest.
- McAndrew, F. T., Bell, L. K., Garcia, C. M. (2007). Who Do We Tell and Whom Do We Tell On? Gossip as a Strategy for Status Enhancement. *Journal of Applied Social Psychology* 37(7), 1562-1577.

- McCombs, M., Shaw, D. (1972). The agenda-setting function of mass media.  
*Public Opinion Quarterly*, 36, 176-187.
- Medini, G., Rosenberg, R. H. (1975). Gossip and Psychotherapy.  
*American Journal of Psychotherapy*, 30, 452-462
- Merry, S. (1984). Rethinking Gossip and Scandal.  
In Black, D. (szerk.) *Toward a General Theory of Social Control*. Academic Press, New York. 271-302.
- Mesoudi, A. (2005). *The transmission and evolution of human culture*.  
PhD dissertation  
[http://amesoudi.googlepages.com/mesoudi\\_phdthesis\\_2005.pdf](http://amesoudi.googlepages.com/mesoudi_phdthesis_2005.pdf) (2006-10-29)
- Mérei F. (1984). *Lélektani Napló I. Az utalás lélektana*.  
Művelődéskutató Intézet, Budapest.
- Mérei F. (1996). *Közösségek rejtett hálózata*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Mérő L. (2004). *Az élő pénz*. Tericum, Budapest.
- Michelson, G., Mouly, V., S. (2002). ‘You Didn’t Hear it From Us But...’: Towards an Understanding of Rumour and Gossip in Organisations.  
*Australian Journal of Management*, 27, 57-66.
- Michelson, G., Waddington, K. (2008). Analysing gossip to reveal and understand power relationships, political action and reaction to change inside organisations.  
Paper to be presented at EGOS Conference, Amsterdam.
- McAndrew, F. and Milenkovic, M. (2002). Of Tabloids and Family Secrets: The Evolutionary Psychology of Gossip.  
*Journal of Applied Social Psychology* 32(5), 1064-1082.
- Milgram, S.(1967). The Small World Problem.  
*Psychology Today*, 1(1), 60–67.
- Mish, F. (szerk.) (1990). *Webster’s Ninth New Collegiate Dictionary*.  
Merriam- Webster, Springfield-Massachusetts.
- Moscovici, S. (1988). Notes toward a description of social representations.  
*European Journal of Social Psychology*, 18, 211-250.
- Moscovici, S., Vignaux, G.(2000). Le concept the thémata. In: Guimelli, Ch.: *Structures et transformations des représentations sociales*. Delachaux et Niestlé, Neuchatel. 25-72. (Idézi László 2005).
- Moscovici, S. (2002). *Társadalom-lélektan*. Osiris, Budapest.
- Nan, L., Burt, R.S., Cook, K. (szerk.) (2001). *Social Capital: Theory and Research*.  
Aldine de Gruyter, New York.
- Nevo, O., Nevo, B., Derech, A. (1993a). The Development of the Tendency to Gossip Questionnaire: Construct and Concurrent Validation for a Sample of Israeli College Students.  
*Educational and Psychological Measurement*, 53(4), 973-981.
- Nevo, O., Nevo, B., Derech, A. (1993b). Gossip and Counselling: the Tendency to Gossip and it's Relation to Vocational Interests.  
*Counselling Psychology Quarterly*, 6, 229-238.
- Nicholson, N. (2001). *The new word on gossip – role of gossip in evolutionary psychology*.  
<http://psychologytoday.com/articles/pto-20010501-000022.html> (2005-04-25)
- Nkpa, N. K. U. (1975). Rumor mongering in war time.  
*The journal of Social Psychology*, 96, 27-35
- Noon, N., Delbridge, R. (1993). News from behind my hand: gossip in organizations.  
*Organization Studies*, 14(1), 23-36.

- Novák V. (1999). „Párizsban mindenki erről beszélt...” (Hírek egy 15. századi Párizsi Polgár naplójában). *Aetas* 4. 100–122.
- Novák V. (2002). Gyanús viszonyok. Megengedett és tiltott kommunikáció a középkor végi Franciaországban. *Aetas* 4. 29–51.
- Nyíri K. (1994). *A hagyomány filozófiája*. T-Twins – Lukács Archívum, Budapest.
- Nyíri K., Szécsi G. (szerk.) (1998). *Szöveliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*. Áron Kiadó, Budapest.
- Nyíri K. (1999). Az írásbeliségről és néhány új médiumról.  
In: Béres I., Horányi Ö. (szerk.) *Társadalmi kommunikáció*. Osiris, Budapest.
- Nyíri K. (2002). Az MMS képfilozófiájához.  
In: Nyíri K. (szerk.) *Mobilközösség - mobilmegismerés: Tanulmányok*. Budapest: MTA Filozófiai Kutatóintézete, 213-231.
- Oborny B. (2006). Véletlen és szabály.  
*Beszélő*, 11. évf. 6.sz. <http://beszelo.c3.hu/szerzok/oborny-beata> (2010-11-17)
- Ong, W. J. (1982). *Orality and Literacy: The Technologizing of the World*. Methuen, London.
- Oakes, P. J., Haslam, S. A., Turner, J. C. (1999). Megismerés és csoport: társas identitás és önkategorizáció.  
In Hunyadi Gy., Hamilton, D. L., Nguyen Luu L. (szerk.) *A csoportok percepciója*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 489-518.
- Ostroff, C., Kinicki, A. J., Tamkins, M. M. (2003). Organizational culture and climate.  
In Borman, W. C., Ilgen, D. R., R. J. Klimoski (szerk.) *Handbook of psychology, Vol. 12, Industrial and Organizational Psychology*. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey. 565-595.
- Oxford English Dictionary (2004). Oxford University Press, Oxford.
- Örkény I. (2000). *Egyperces novellák*. Palatinus, Budapest.
- Pascal, Bl. (1983). *Gondolatok*. Gondolat, Budapest.
- Pataki F. (1998). *A tömegek évszázada*. Osiris, Budapest.
- Pataki F. (2001). *Élettörténet és identitás*. Osiris, Budapest.
- Pataki F. (2004). *Érzelem és identitás*. Új Mandátum, Budapest.
- Pásztor E., Oborny B. (szerk.) (2007). *Ökológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Pázmány P. (1983). A nyelvnek vétkeirül.  
In Tarnóc M. (szerk.) *Pázmány Péter művei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 908–925.
- Pinker, S. (1999). A nyelvi ösztön. Hogyan hozza létre az elme a nyelvet? Typotex, Budapest.
- Pléh Cs. (szerk.) (1996). *Kognitív tudomány*. Osiris, Budapest.
- Pléh Cs. (1996). A narratívumok mint a pszichológiai koherenciateremtés eszközei.  
*Holmi* 8 (2) 265-282.
- Pléh Cs. (1998). *Bevezetés a megismeréstudományba*. Typotex, Budapest.
- Pléh Cs. (szerk.) (1997). *A megismeréskutatás egy új útja: a párhuzamos feldolgozás*. Typotex, Budapest.
- Pléh Cs. (2000). A gondolatok terjedési mechanizmusai: mémek vagy fertőzések. *Rep-liká* 40.
- Polkinghorne, D. E. (1988): *Narrative Knowing and the Human Sciences*. SUNY Press, Albany.
- Prasad, J. (1935). Psychology of Rumor: A Study Relating to the Great Indian Earthquake of 1934. *British Journal of Psychology* 26, 1-15 (Idézi Dunn és Allen, 2005)
- Prokopios (1984). *Titkos történet*. Helikon, Budapest.



- Propp, V. J. (1995). *A mese morfológiája*. Második, javított kiadás. Osiris-Századvég, Budapest.
- Rajkó, A. (2010). *Tabu, titok, elhallgatás*. Kézirat.
- Rácz Ch. (2001). A szavak tettek. In: *Ex Symposion 36-37*, 22-29.  
<http://www.exsymposion.hu/cikk/415/0> (2010-11-17)
- Riegel H. (1996). Soap Operas and Gossip. *Journal of Popular Culture*. 29(4). *Spring Bowling Green*.
- Robinson, S.L., Bennett, R.J. (1995). A typology of deviant workplace behaviors: A multi-dimensional scale study. *Academy of Management Journal*, 38, 555-572.
- Rogers, E.E., Kincaid, D.E. (1981). *Communication Networks Towards a New Paradigm for Research*. Free Press, New York.
- Rosen, R. (1986). Search for Yesterday. In Gitlin, T. (szerk.) *Watching Television*. Pantheon Books, New York. 42-67
- Rosenberg, M.G. (1976). Gossip and psychotherapy. *American Journal of Psychotherapy*. 30(3).
- Rosnow, R.L., Fine, G.A. (1976). *Rumor and Gossip: The Social Psychology of Hearsay*. Elsevier, New York.
- Rosnow, R. L., Yost, J. H., & Esposito, J. L. (1986). Belief in rumor and likelihood of rumor transmission. *Language and Communication*, 6, 189-194 (Idézi Mesoudi, 2005)
- Rosnow, R.L. (2001). Rumor and gossip in interpersonal interaction and beyond: A social exchange perspective. In: Kowalski, R. (szerk.) *Behaving Badly: Aversive Behaviors in Interpersonal Relationships*. American Psychological Association, Washington. 203-232.
- Rysman, A.R. (1976). Gossip and Occupational Ideology. *Journal of Communication*. 26(3) 64-68.
- Rysman, A.R. (1977). How the „gossip” became a woman. *Journal of Communication*, 27. 176-180.
- Sachs, J., Lieberman, P., Erickson, D. (1973). Anatomical and cultural determinants of male and female speech. In Shuy, R. W., Fasold, R. W. (szerk.). *Language attitudes: Current trends and prospects*. Washington, Georgetown University Press. 74-83.
- Schachter, S., & Burdick, H. (1955). A field experiment on rumor transmission and distortion. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 50, 363-371 (Idézi Mesoudi, 2005)
- Schur, M. (1960). Phylogenesis and Ontogenesis of Affect- and Structure-Formation and the Phenomenon of Repetition Compulsion. *International Journal of Psycho-Analysis*, 41, 275-287.
- Síklaki I. (szerk.) (2008). *Szóbeli befolyásolás*. Typotex, Budapest
- Smith, L. C., Lucas, K. J., Latkin, C. (1999). Rumor and gossip: Social discourse on HIV and AIDS. *Anthropology and Medicine* 6, 121-131
- Smith, E. R., Mackie, D. M. (2001). *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Soeters, J., Iterson, A. V. (2002). Blame and praise gossip in organizations: Established, outsiders and the civilizing process. In Iterson, A. V., Mastenbroek, W., Newton, T., Smith, D. (szerk.) *The Civilized Organization: Norbet Elias and the future of Organization Studies*. John Benjamins, Amszterdam. 25-41.
- Solomon, H. M. (1985). Stigma and Western Culture: a Historical Approach. In: *The Dilemma of Difference. A Multidisciplinary View of Stigma*. (szerk. Ainlay, S. C., Becker, G., Coleman, L. M.). Plenum Press, New York.

- Sökefeld, M. (2002). Rumours and Politics on the Northern Frontier: The British, Pakhtun Wali and Yaghestan. *Modern Asian Studies* 36(2) 299-340. Cambridge University Press.
- Solove, D.J. (2007). *The Future of Reputation. Gossip, Rumor, and Privacy on the Internet*. Yale University Press, New Haven and London.
- Solt O. (1998). *Méltóságot mindenkinek*. Összegyűjtött írások. Beszélő, Budapest. 29–45.
- Spence, D.P. (2001): Az elbeszélő hagyomány.  
In: László J. – Thomka B. (szerk.): *Narratív Pszichológia. Narratívák 5*. Kijárati Kiadó, Budapest. 121-130.
- Sperber, D. (2001). *A kultúra magyarázata*. Osiris, Budapest.
- Suls, J.M. (1977). Gossip as social comparison.  
*Journal of Communication*, 27, 164-168.
- Sutherland, S. L. (2003). Biggest scandal in Canadian history: HRDC Audit starts probability war. *Critical Perspectives on Accounting*, 14, 187–224.
- Szakács, N. *A pletyka evolúciós magyarázatának tesztelése munkahelyi környezetben az egyén, a csoport és a szervezet figyelembevételével*. Szakdolgozat. 2008.
- Szijártó Zs., Tamás P., Tóth P. (2001). A konfliktusról.  
In: Béres I., Horányi Ö. (szerk.) *Társadalmi kommunikáció*. Osiris, Budapest.
- Szőcs G. (2001). Adjátok vissza a pletykáinkat!  
*Ex Symposion*, 36-37, 32-33.  
<http://www.exsymposion.hu/cikk/418/0> (2010-11-18)
- Szvetelszky Zs. (2001). Lent és fent: az első háló.  
*Ex Symposion*, 36-37, 41-50.
- Szvetelszky Zs. (2002a). A pletyka mozgásformáinak irodalmi ábrázolása.  
*Holmi* (8), 1052-1065.
- Szvetelszky Zs. (2002b). *A pletyka*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest.
- Szvetelszky Zs. (2003a). Ways and Transformations of Gossip.  
*Journal of Cultural and Evolutionary Psychology*. (1)2, 109-122.
- Szvetelszky Zs. (2003b). Szövi, nem szövi... *Liget*, 12
- Szvetelszky Zs. (2004a). Skatulyázott viszonyok. *Lettre Internationale* (53), 25-26.
- Szvetelszky Zs. (2004b). *Mindenki harmadik*. Alibi, Budapest.
- Szekfü, B., Szvetelszky Zs. (2005). The Emergence of Gossip. Effects of Networked Communication Technologies on the Evolution of Self-Organizing Social Beliefs.  
In Nyíri (szerk.) *A sense of place: The global and the local in mobile communication*. Vienna: Passagen Verlag. 439-447.
- Szvetelszky Zs. (2006a). A góc.  
*Liget*, 3.
- Szvetelszky Zs. (2006b). A társas mezőktől a hálózattudatig.  
*Magyar Tudomány*, 11.
- Szvetelszky Zs., Micsinai, I. (2010). A homofília és a heterofília komplexitása a görög mitológiában.  
Elhangzott: Konfliktus és társadalmi innováció. A Magyar Szociológiai Társaság éves konferenciája és közgyűlése. Wesley János Lelkészképző Főiskola, 2010. nov. 5-7.
- Tajfel, H., Turner, J.C. (1987). Social identity theory of intergroup relations.  
In: Worchel, S., Austin, W.G. (szerk.) *Psychology of intergroup relations*. Nelson Hall, Chicago, 7-24.
- Thompson, J. B. (2000). *Political Scandal*. Polity, Cambridge.

- Tomasello, M. (2002). *Gondolkodás és kultúra*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Trice, H. M., Beyer, J. M. (1993). *The Cultures of Work Organizations*. Prentice Hall, Englewood.
- Vida L. (2003). Én, Schriwanek András. *Új Forrás*, 2.  
[http://www.jamk.hu/ujforras/0302\\_11.htm](http://www.jamk.hu/ujforras/0302_11.htm) (2010-11-17)
- Waddington, K. (2005a). Behind closed doors – the role of gossip in the emotional labour of nursing work.  
*International Journal of Work Organisation and Emotion*, 1(1), 35-47.
- Waddington, K. (2005b). Using diaries to explore the characteristics of work-related gossip: Methodological considerations from exploratory multimethod research.  
*Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78, 221–236.
- Warren, R.L. (1956). Toward a reformulation of community theory.  
*Human Organization*, 15 (2). 8-11.
- Wert, S., Salovey, P. (2004). A Social Comparison Account of Gossip. *Review of General Psychology* 8(2), 122–137.
- Weöres S. (1995). Nő és férfi. In: *A teljesség felé*. Tericum.  
<http://www.szaki.hu/~smarton/vegtelen/weores.htm> (2010-11-17)
- Westacott, E. (2000). The Ethics of Gossiping.  
*International Journal of Applied Philosophy* 14(1), 65-90.
- Westen, R. (1996). *The Real Slant on Gossip*.  
<http://www.psychologytoday.com/articles/pto-19960701-000035.html> (2010-11-17)
- White, L. (1994). Between Gluckman and Foucault: historicizing rumour and gossip.  
*Social Dynamics*, 20(1), 75-92.
- Wilson, M., I., Daly, M. (1996). Male sexual proprietariness and violence against wives. *Current Directions in Psychological Science*, 5, 2-7.  
[http://psych.mcmaster.ca/dalywilson/male\\_proprietariness.pdf](http://psych.mcmaster.ca/dalywilson/male_proprietariness.pdf) (2010-11-17)
- Witteck, R., Wielers, R. (1998). Gossip in Organizations.  
*Computational & Mathematical Organization Theory* 4(2), 189–204.